

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. В.Н.КАРАЗІНА**

Інститут: Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»

Кафедра: педагогіки, методики та менеджменту освіти

Спеціальність: 011 Освітні, педагогічні науки

Освітньо-професійна програма: «Освітні, педагогічні науки»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
д.пед.н., проф.
Наталія БРЮХАНОВА

(підпис)

«__» _____ 2025 р.

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу (дипломну роботу)
другого (магістерського) рівня вищої освіти
здобувачу Олексію КОРНІЄНКУ

1. Тема: «Технологія формування дидактичної культури викладача ЗВО (на прикладі Харківського національного медичного університету)» затверджена наказом по університету №^С від «__» січня 2025 р.
2. Термін здачі закінченої роботи: «30» січня 2025 р.
3. Вихідні дані до роботи: Закони України, Постанови Верховної Ради, Постанови Кабінету Міністрів, теоретичні та практичні розробки вітчизняних та зарубіжних авторів за темою роботи, періодичні видання, статистичні дані.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) Розділ 1. Формування дидактичної культури викладача як психолого-педагогічна проблема. Розділ 2. Аналіз стану сформованості дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти (на прикладі ХНМУ). Розділ 3. Експериментальна робота з формування дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти..
5. Перелік графічного (ілюстративного) матеріалу 9рис., 1 табл., 1додаток, презентаційний матеріал
6. Консультант:

Розділ	Консультант	Підпис, дата		Оцінка (бали)
		Завдання видав	Завдання прийняв	
-	Не передбачено	-	-	-

7. Дата видачі завдання: «01» грудня 2024 р.

Керівник: _____ Микола ЛАЗАРЄВ
(підпис)

Завдання прийняв до виконання: _____ Олексій КОРНІЄНКО
(підпис)

**КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН-ГРАФІК
виконання кваліфікаційної роботи
(дипломної роботи)**

№ з/п	Назва етапів роботи та питань, які мають бути розроблені відповідно до завдання	Термін виконання	Позначки керівника про виконання завдань
1	Систематизація матеріалів про діяльність об'єкту дослідження	04.12.2024	
2	Вивчення теоретичного матеріалу, написання першого розділу роботи	16.12.2024	
3	Аналіз діяльності об'єкту дослідження, написання другого розділу	30.12.2024	
4	Розробка та написання рекомендаційної частини роботи	15.01.2025	
5	Завершення висновків, формування анотації, впорядкування списку літератури	25.01.2025	
6	Оформлення дипломної роботи та представлення її на кафедру	30.01.2025	

Здобувач _____ Олексій КОРНІЄНКО
(підпис)

Нормоконтроль: _____ Влада МАРКОВА
(підпис)

АНОТАЦІЯ

Тема роботи: «Технологія формування дидактичної культури викладача ЗВО (на прикладі Харківського національного медичного університету)»

Робота містить: 136 с., 2 рис., 3 схеми, 6 табл., 1 діаграму, 135 джерел, 10 додатків.

Об'єктом дослідження є дидактична культура викладача ЗВО.

Предметом дослідження є технологія формування дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати поняття «дидактична культура викладача вищого медичного закладу освіти», розробити та частково апробувати технологію формування дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти.

Методи дослідження: теоретичні, емпіричні та статистичні.

У роботі було проведено теоретичне дослідження та подано визначення дидактичної культури викладача закладу вищої освіти як суспільно-педагогічного феномена і важливої складової професійно-педагогічної культури, досліджені її генезис, процес формування та розвитку; розроблена модель та технологія формування дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти, яка враховують основні тенденції сучасної парадигми освіти та специфіку закладу освіти; обґрунтована система критеріїв і показників дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти; експериментально підтверджена можливість інтерпретації дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти як одного з факторів успішності його професійної діяльності.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що розроблені модель і технологія формування дидактичної культури викладача в умовах медичного закладу освіти, які можуть бути перенесені в інші заклади вищої медичної освіти.

Ключові слова: педагогічна культура, професійно-педагогічна культура, дидактична культура, інноваційне середовище, культуротворчість.

ABSTRACT

The topic of the work: "Technology of formation of the didactic culture of the teacher of higher education institutions (on the example of Kharkiv National Medical University)"

Work contains: 136 pg., 2 fig., 3 charts, 6 tab., 1 diagram, 135 sources, 10 additions.

The research object is a didactics culture of teacher of higher educational establishment.

The article of research is the process of forming of didactics culture of teacher of higher medical educational establishment.

Research purpose: in theory to ground a concept «didactics culture of teacher of higher medical educational establishment», to develop and partial to approve technology of forming of didactics culture of teacher of higher medical educational establishment.

Research methods: theoretical, empiric and statistical.

In-process was conducted theoretical research and determination of didactics culture of teacher is given as the publicly pedagogical phenomenon and important constituent of professionally pedagogical culture, its genesis, process of forming and development, is investigational; a model and technology of forming of didactics culture of teacher of higher medical educational establishment, which take into account the basic tendencies of modern paradigm of education and specific of educational establishment is developed; the system of criteria and indexes of didactics culture of teacher of higher medical educational establishment is grounded; possibility of interpretation of didactics culture of teacher of higher medical educational establishment is experimentally confirmed as one of factors of progress of him professional activity.

Practical meaningfulness of research consists in because a model and technology of forming of didactics culture of teacher is developed in the conditions of medical educational establishment, which can be carried in other higher medical educational establishments of all of levels of accreditation.

Keywords: pedagogical culture, professionally pedagogical culture, didactics culture, innovative environment, culturecreation.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ ДИДАКТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	13
1.1. Проблема дидактичної культури в психолого-педагогічних дослідженнях.....	13
1.2. Зміст і структура дидактичної культури викладача закладу вищої освіти	21
Висновки до 1 розділу.....	30
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ДИДАКТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО МЕДИЧНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ ХНМУ).....	32
2.1. Критерії та рівні сформованості дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти	32
2.2. Вивчення стану сформованості дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти (на прикладі ХНМУ).....	37
Висновки до 2 розділу.....	57
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ДИДАКТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИЩОГО МЕДИЧНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ	58
3.1. Модель формування дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти.	58
3.2. Технологія формування дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти.	68
3.3. Аналіз результатів формувального експерименту	88
Висновки до 3 розділу.....	91
ВИСНОВКИ.....	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	100
ДОДАТОКИ.....	114

ВСТУП

Глибокі соціальні й економічні зрушення, що відбуваються на межі третього тисячоліття в Україні, спонукають до реформування системи освіти, яка має сприяти утвердженню людини як найвищої соціальної цінності/

Особливе місце в цьому процесі займає дидактична культура викладача закладу вищої освіти як важлива складова його професійно-педагогічної культури, що дозволяє йому ефективно здійснювати професійну діяльність у нових організаційно-педагогічних умовах. Все це обумовлює необхідність вивчення та розробки проблеми підвищення готовності викладача до забезпечення сучасного освітнього процесу у вищому навчальному закладі, що відповідав би вимогам сучасності.

Для здійснення вільного, варіативного, повністю задовольняючі соціальні потреби навчання необхідний викладач, що володіє сучасним педагогічним мисленням, дидактичними ціннісними орієнтаціями, потребою у здійсненні повноцінної професійно-педагогічної діяльності, інноваційними технологіями навчання та формами взаємодії, які створювали б можливість для особистісної і професійної самореалізації студентів як майбутніх фахівців. Іншими словами, мова йде про виділення дидактичної культури викладача вищого навчального закладу в якості інтегруючої складової його професійної культури, що обумовлено рядом обставин:

1. Підвищенням в сучасних умовах вимог до рівня професіоналізму викладачів вищих навчальних закладів (ЗВО), їх загальної та професійної культури.

2. Необхідністю системного формування дидактичної культури з урахуванням реалізації освітніх потреб особистості педагога.

Такий підхід обумовлює необхідність всебічного наукового аналізу проблеми формування дидактичної культури викладача навчального закладу.

Теоретичне осмислення особливостей цього процесу, розробка його моделі з виділенням педагогічних умов будуть сприяти підвищенню ефективності дидактичної діяльності викладача ЗВО.

Як свідчить аналіз літератури, проблема формування дидактичної культури викладача ЗВО в сучасній педагогічній науці не була предметом спеціального дослідження. Разом з тим значна увага приділяється професійно-педагогічній культурі викладачів.

У загальнофілософському плані поняття «культура» розглядається в роботах К.А. Абульханової-Славської, А.І. Арнольдова, М.М. Бахтіна, В.С. Біблера, М.С. Кагана, Л.Н. Когана, Д.С. Лихачова, Є.С. Маркаряна, М.К. Мамардашвілі, В.М. Розина та ін.

До досліджень педагогічної культури зверталися такі вчені, як С.А. Абдуліна, А.В. Барабанщиков, Е.П. Белозерцев, В.Л. Бенін, Є.Е. Відт, В.І. Загвязинский, Е.Ю. Захарченко, Т.В. Іванова, И.Ф. Ісаєв, А.Г. Качан, Б.В. Коротяев, В.С. Леднев, А.И. Міщенко, В.Н. Никитенко, А.А. Петров, Л.С. Подимова, Е.В. Попова, Ш.З. Санатулов, В.А. Сластьонін, Ю.В. Сенько, В.Э. Тамарін, Н.М. Фатянова, В.А. Челнокова, Е.Н. Шиянов, Н.Л. Шеховська, Г.И. Щукіна й ін.

Формування різних сторін загальнопедагогічної культури, удосконалення професійної та педагогічної підготовки представлено в дослідженні окремих її видів - методологічної (Е.В. Бережнова, В.В. Гура, А.И. Левко, В.А. Сластьонін, А.Н. Ходусов), філософської (А.А. Петров, Н.В. Піранашвілі), гуманітарної (Ю.В. Сенько, Н.Г. Сікорська, Е.Н. Шиянов), дослідницької (А.И. Кочетов, Е.М. Мурах, Я. В. Скалкова), комунікативної (В.С. Грехнев, В.А. Кан -Калик, А.В. Мудрик, В.В. Соколов), психологічної (Н.І. Ісаєва, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, Ф.Ш. Мухометзянова, Э.Д. Телегіна), дидактичної (Н.М. Фатянова), дослідницької й технологічної (В.И. Максакова).

Базовими для розробки теорії дидактичної культури є дослідження сучасної дидактики, що отримали значний розвиток у працях М.А.

Данилова, В.К. Дьяченко, М.Н. Скаткіна, Б.П. Єсіпова, Ю.К. Бабанського, В.І. Загвязинського, Г.А. Ільїна, В.І. Лозової, П.І. Підкасистого, Г.І. Щукіна і ін.

Питання інноваційної діяльності викладача розглянуті в роботах К. Ангеловського, Н.В. Горбунової, М.В. Кларіна, В.Я. Ляудис, Л.С. В.А. Сластьоніна, Л.А. Струценко, Л.Н. Шиловой, Л.В. Ушениной, О.Г. Хомерики, Н.Р. Юсуфбеков і ін.

Аналіз робіт названих авторів і ряду досліджень з вивчення особливостей сучасної освіти дозволяє зробити висновок про багатоаспектність та різноплановість розробки досліджуваної нами проблеми.

Незважаючи на наявність значного числа досліджень в області професійно-педагогічної культури викладачів, її видів, глибоку розробку проблем навчання та виховання студентів, в існуючій системі підготовки педагогічних кадрів для вищої школи відсутні спеціальні програми та технології підготовки викладачів для роботи в медичних навчальних закладах. Необхідність розв'язання цієї задачі зумовила вибір теми дослідження: ***«Технологія формування дидактичної культури викладача ЗВО (на прикладі Харківського національного медичного університету)»***

У зв'язку з вищевикладеним нами сформульована **проблема дослідження**: які педагогічні умови сприяють розвитку та ефективному формуванню дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти .

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування поняття «дидактична культура викладача вищого медичного закладу освіти», розробка та часткова апробація технології формування дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти.

Об'єктом дослідження є дидактична культура викладача ЗВО.

Предметом дослідження виступає технологія формування дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти .

Відповідно до проблеми, мети, об'єкту та предмету були сформульовані наступні **завдання дослідження**:

1. Визначити етапи становлення, сутність, зміст і структуру дидактичної культури викладача ЗВО.
2. Визначити критерії та показники сформованості дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти.
3. Здійснити аналіз стану сформованості дидактичної культури викладачів ХНМУ.
4. Розробити та частково апробувати технологію формування дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти.

У ході дослідження нами була висунута **гіпотеза**, відповідно до якої становлення та розвиток дидактичної культури будуть ефективними при наступних умовах:

- а) створення у вищому медичному навчальному закладі інноваційно-дидактичного творчого середовища;
- б) формування у педагогів ціннісного ставлення до дидактичної діяльності та її результатів;
- в) організація суб'єкт-суб'єктної діалогової взаємодії в системі «викладач-студент»;
- г) особистісно-орієнтована спрямованість технології формування дидактичної культури.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є: Закон України “Про вищу освіту” (2002), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Указ Президента України “Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти України”(2004); положення гуманістичної психології про сутність особистості та актуалізацію особистісного потенціалу(К.Роджерс, А.Маслоу); положення філософії, психології, педагогіки про людину як найвищу цінність і мету суспільного розвитку; концепції культурологічного (А.В. Барабанщиков, И.Ф.Ісаєв, В.А. Сластьонін, системного (Л. Берталанфи, И.В. Блауберг, Л.А. Колісників, А.В. Кочетков, Ломів Б.Ф., В.Л.

Обухів, О.С. Разумовський) і особистісно-діяльнісного (Л.С. Виготський, А.Н. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, Д.І. Фельдштейн) підходів до вивчення педагогічних явищ; про детермінованість розвитку особистості змістом і способами здійснення діяльності (Е.П. Белозерцев, М.С. Каган, А.К. Маркова, Н.В. Кухарев, В.В. Полукаров, В.А. Сластьонін).

У процесі роботи над магістерським кваліфікаційним дослідженням був використаний комплекс **методів**: теоретичний аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури; аналіз продуктів діяльності викладачів (творчі роботи, матеріали узагальнення досвіду, робочі й авторські програми, методичні розробки), обсерваційні методи - пряме, непряме, включене спостереження; прогностичні методи - моделювання, проектування; діагностичні методи - анкетування викладачів, метод експертних оцінок, ранжування; експериментальні методи – константувальний та формувальний; статистичні й математичні методи обробки експериментальних даних, отриманих в ході дослідження, їх системний, якісний і кількісний аналіз.

Наукова новизна дослідження :

1. Визначено сутність дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти як виду професійно-педагогічної культури.
2. Виявлено етапи становлення, розкриті зміст і структура дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти.
3. Обґрунтовано систему критеріїв і показників сформованості дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти .
4. Розроблено технологію розвитку дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти .

Теоретична значущість дослідження полягає у виявленні логічної структури категорії «дидактична культура викладача вищого медичного закладу освіти», рівнів її розвитку та їх характеристик; визначенні співвідношення цієї категорії з категоріями «педагогічна культура» і «професійно-педагогічна культура».

Практична значущість дослідження:

1. Розроблені модель і технологія формування дидактичної культури викладача в умовах вищого медичного закладу освіти, які можуть бути перенесені в інші вищі медичні заклади освіти.

2. Матеріали дослідження можуть використовуватися в роботі ЗВО різного профілю, а також у процесі самоосвіти викладачів.

Вірогідність і обґрунтованість результатів дослідження забезпечені обґрунтованістю вихідних методологічних позицій, системним, структурно-функціональним і культурологічним підходами до вивчення об'єкту дослідження; комплексним характером методики дослідження, логікою проведення експерименту, що відповідає цілям, завданням і умовам проведеного дослідження; реалізацією сучасних методів дослідження та математичної обробки даних; репрезентативністю вибіркового сукупностей; апробацією результатів дослідження.

База дослідження. Науково–дослідною роботою були охоплені викладачі спеціалізованих кафедр Харківського національного медичного університету.

Структура магістерської роботи визначалася логікою дослідження, поставленими завданнями: вона містить у собі вступ, три розділи, висновок, список використаних джерел, додатки.

РОЗДІЛ 1

ФОРМУВАННЯ ДИДАКТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Проблема дидактичної культури в психолого-педагогічних дослідженнях

Проблема культури є вічною і завжди актуальною. Проте останнім часом до цієї проблеми прикута увага філософів, політологів, соціологів, культурологів, психологів і педагогів. Причиною цього є побудова в Україні нового демократичного суспільства. Демократизація суспільства можлива і обов'язково передбачає високий рівень культури усього населення.

У сучасних дослідженнях культури виділяються два основних напрямки: культура суспільства та культура особистості, між якими існує діалектичний взаємозв'язок. Представники першого напрямку (Є.С. Маркарян) наголошують на дослідженні адаптаційної функції культури, що полягає в самозбереженні та розвитку суспільства та освітніх процесів довкола нього. Представники іншого напрямку (В.М. Межуєв), вивчаючи особистісні аспекти культури, фокусують увагу на людині як суб'єкті діяльності і спілкування, на її творчій активності та самовдосконаленні, визначають культуру як міру і спосіб саморозвитку особистості [104].

Культурологічний підхід в педагогіці дозволяє розглядати педагогічні явища в широкому соціокультурному аспекті, передбачає вивчення найбільш загальних закономірностей розвитку культури особистості й соціуму, принципи їх функціонування, взаємозв'язку та взаємозалежності.

На думку Є.Н. Гусинського, об'єктом дидактичної теорії освіти сьогодні є спеціально організована взаємодія особистості з культурою, що протікає в рамках системи освіти, а предметом - система заходів, що організовують цю взаємодію. [46; 25].

Розглядаючи культуру як специфічний спосіб діяльності, ми виходимо з того, що викладач як суб'єкт професійно-педагогічної діяльності повинен мати підготовку, орієнтовану на певний спосіб діяльності.

Поняття «педагогічна культура» уже досить давно включено в практику наукових досліджень і в змістовному аспекті продовжує досліджуватися. Це пов'язано, на наш погляд, з тією обставиною, що досягнуто розуміння важливості формування педагогічної культури для ефективної педагогічної діяльності [154; 14].

Зміна ситуації в сфері освіти, перехід до нової освітньої політики, поліфункціональність змісту освіти, поява різних типів освітніх установ вимагають якісно нового підходу і до проблемі формування дидактичної культури викладача вищого навчального закладу.

Дослідження науково-педагогічної літератури показало, що, на відміну від педагогічної культури, феномен дидактичної культури викладача закладу вищої освіти практично не вивчений.

Окремі аспекти дидактичної діяльності вчителя, викладача зустрічаються в роботах педагогів-класиків Я.А. Коменського, А. Дистервега, А. Герцена, К. Ушинського, П. Блонського, С. Шацького, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського й ін. [27], [49], [50], [76].

У роботах К.Д. Ушинського не зустрічаються терміни «педагогічна культура», «дидактична культура», але його по праву можна вважати одним з основоположників теорії культурного обґрунтування педагогічної діяльності.

На думку В.А. Сластьоніна, саме К.Д. Ушинський заклав «стратегію сучасної педагогічної освіти», що становлять «розвиток і саморозвиток особистості вчителя, здатність вільно орієнтуватися в складних соціокультурних обставинах, відповідально і професійно брати участь в освітньо-виховних процесах.

Ця стратегія втілюється в принциповій спрямованості змісту та форм навчального процесу на становлення духовно розвинутої, культурної особистості, що володіє ціннісним гуманістичним світовідчуттям,

творчим потенціалом, активно реалізує свої здібності в професійно-педагогічній діяльності» [125, с.162].

Значний внесок у вивчення проблеми дидактичної підготовки вчителя вніс В.О. Сухомлинський.

В.О. Сухомлинський підкреслював, що без знання дитини немає ні школи, ні виховання, немає справжнього педагога і педагогічного колективу, а пізнати дитину можна лише тоді, коли постійно розвивається та збагачується педагогічна культура вчителя [170], [172]. Остання, на його думку, включає глибоке знання вчителем свого предмета, широкий кругозір, психологічні знання, багатство методів вивчення дитини, мовну культуру вчителя, його моральні якості, вміння звертатися «до розуму та серцю вихованця», і, зрозуміло, любов до дітей і педагогічну мудрість, під якою він розумів «вміння постійно пробуджувати в юному серці бажання бути гарним, бажання стати сьогодні краще, ніж учора, почуття поваги до самого себе» - те вміння, що за всіх часів є показником високої педагогічної культури вчителя [70], [72],[73], [74].

У дослідженнях зазначених вище вчених виділені, на наш погляд, окремі елементи, компоненти дидактичної культури як феномена, однак цілісного подання про самий феномен вони не створюють, виступаючи лише як теоретичні передумови для його осмислення.

Значний інтерес для дослідження у другій половині ХХст. структури дидактичного компонента педагогічної культури представляють роботи Ф.Н. Гоноболіна [42], [43], В.А. Крутецького [86], Н.Д. Левітова [108], Е.Г. Шинкаревої [198].Вищезгадані автори розкривають сутність поняття «дидактична здібність».

Н.Д. Левітів відзначав, що дидактична здібність - «це здібність передавати знання дітям, що досягається ясним, коротким і цікавим викладом матеріалу» [108]. У даному визначенні акцентується увага на здібностях, що необхідні при безпосередній передачі інформації.

Більш змістовними, на нашу думку, можна вважати визначення дидактичних здібностей, дані Ф.Н. Гоноболіним і В.А. Крутецьким. «Спостереження свідчать,- відзначав Ф.Н. Гоноболін, - що найбільш важливою якістю вчителя є здатність робити матеріал доступним для учня, викладати його дохідливо й просто» [43. с.238]. Провівши експериментальне дослідження з вивчення дидактичних здібностей педагога, автор зробив висновок, що «здатність добре передавати учням навчальний матеріал залежить від трьох умов: 1) від особливостей учня, якого навчають; 2) від того, чому його вчать; 3) від того, як його навчають. [43 с. 74].

До дидактичних здібностей В.А. Крутецький відносить «здатність пояснювати», «мовні здібності» і «академічні здібності», тобто ерудицію педагога, обґрунтованість його знань, широту його розумового кругозору [86].

Як наукове поняття термін «дидактична культура» вперше був введений Ісаєвим І.Ф. [61; 124] і закріплений Н.М. Фат'яною (1999) як вид професійно-педагогічної культури вчителя багатопрофільної гімназії [88].

Під дидактичну культуру педагога Н.М. Фат'янова розуміє інтегральну якість особистості, що представлена єдністю мотиваційно-ціннісного, інноваційно-технологічного, індивідуально-творчого компонентів, що забезпечують продуктивну дидактичну діяльність і творчу самореалізацію педагога.

Це визначення цілком є прийнятним до застосування в умовах загальноосвітнього навчального закладу, тому що виділяє два основних моменти - продуктивність професійної діяльності та самореалізацію самого вчителя.

На думку Ігумнова О.О., дидактична культура викладача закладу вищої освіти повинна характеризуватися необхідністю реалізації культурної складової професійної діяльності майбутнього фахівця, тому що

основне завдання викладача вищої школи - формування професіонала, що володіє певним рівнем професійної культури.

Рішення цього завдання вимагає іншого підходу як до рівня діяльності самого викладача, так і до організації дидактичного процесу.

У цьому, на нашу думку, складається специфіка виділеної нами проблеми дослідження.

Педагогічна культура викладача, на думку А.В. Барабанщикова та І.Ф. Ісаєва, виступає частиною педагогічної культури як суспільного явища. Носіями педагогічної культури є люди, що займаються виховною практикою, як на професійному, так і непрофесійному рівнях. Носіями ж професійно-педагогічної культури є люди, покликані здійснювати педагогічну працю, складовими якої є педагогічна діяльність, педагогічне спілкування та особистість як суб'єкт діяльності й спілкування, на професійному рівні [15-16 с.61].

А.В. Барабанщиков визначав *педагогічну культуру* як певний ступінь оволодіння особистістю викладача педагогічним досвідом людства, ступінь досконалості в педагогічній діяльності, досягнутий рівень розвитку особистості [14], [15], [16].

Поняття «*професійно-педагогічна культура*», визначене І.Ф. Ісаєвим, - це міра та спосіб творчої самореалізації особистості викладача в різноманітних видах педагогічної діяльності та спілкування, спрямованих на освоєння, передачу та створення педагогічних цінностей і технологій [61; 34].

У процесі формування професійно-педагогічної культури учений виділяє одну з головних тенденцій - тенденцію, що розкриває залежність формування професійно-педагогічної культури від ступеня розвитку професійної свободи особи, її творчої самореалізації в педагогічній діяльності, у виборі її стратегії та тактики.

У підході І.Ф. Ісаєва дана тенденція знаходить своє практичне відображення в реалізації таких принципів як принцип індивідуалізації та

диференціації формування педагогічної культури; професійно-педагогічної спрямованості цілісного педагогічного процесу; єдності наукової й педагогічної діяльності [61; 133-135].

Серед психолого-педагогічних умов формування професійно-педагогічної культури, виділених І.Ф. Ісаєвим, найбільш суттєвими для нашого дослідження ми вважаємо:

формування індивідуально-творчої концепції професійно-педагогічної діяльності викладача, що припускає освоєння педагогічних цінностей і технологій;

формування інноваційного середовища та включення викладача в процес створення, освоєння та впровадження педагогічних нововведень;

впровадження варіативних форм підвищення професійно-педагогічної культури, орієнтованих на розвиток педагогічної свідомості і самосвідомості, педагогічного мислення і рефлексії, педагогічних здібностей і вмінь;

диференціацію та індивідуалізацію формування педагогічної культури викладача [61; 204-205].

Проблема формування педагогічної культури і її дидактичного компонента викликає сьогодні інтерес багатьох дослідників.

Серед особливо актуальних проблем змісту дидактичної складової педагогічної культури найбільш активно вивчаються питання педагогічних здібностей викладача [92], [95], [96], [160], [161], [178], проблеми спілкування [29], [30], [88], [109] та ін.; питання професійної підготовки викладача, підвищення його педагогічної майстерності [4], [67], [88], [109], [110], [122].

На думку Л.С. Подимової, «дидактична підготовка - це підготовка педагога до організації процесу навчання. Очевидно, що вона повинна містити всі компоненти процесу навчання: соціально-детерміновані цілі навчання, зміст, знання про ланки процесу навчання та структурні зв'язки, про протиріччя, принципи, методи навчання, види навчання і їх психолого-

педагогічне обґрунтування, форми організації навчання, оцінку результатів» [138; 40].

У структурі дидактичної підготовки педагога Л.С. Подимова виділяє знання та дидактичні вміння, необхідні для організації навчального процесу та керівництва пізнавальною діяльністю учнів [138; 51-52].

Дидактичні складові педагогічної культури розглянуті в ряді дисертаційних досліджень.

У роботі Г.А. Засобіної [53] досліджувалися особливості конструктивних умінь викладача фізики, проведений аналіз формування даних умінь у студентів педагогічного інституту при різній формі організації занять з педагогічних дисциплін та педагогічної практики.

Л.В. Комаровська вивчала особливості конструктивних умінь в навчальній роботі майбутніх викладачів літератури [95].

В.К. Єлманова досліджувала проблему формування гностичних умінь у майбутніх педагогів [51]. Вона виявила, що в період педагогічної практики із введенням у неї спеціальних аспектів можна сформувати необхідний мінімум педагогічних умінь: вміння аналізувати навчальний матеріал, діяльність учнів і власну діяльність.

На основі вивчення процесу формування комунікативних умінь студентів у період навчальної та стажерської практики, О.Б. Орлова [131, с.22] зробила висновок про те, що «основна загальнопедагогічна комунікативна функція викладача - трансформація науки в навчальний предмет».

У перераховані вище роботах досліджувалися особливості окремих дидактичних умінь педагогів: конструктивних, комунікативних, гностичних.

Однак цілісна структура дидактичних умінь у контексті дидактичної культури як феномена в даних дослідженнях не розглядалася.

Таким чином, як свідчить аналіз психолого-педагогічної літератури, проблема формування дидактичної культури викладача закладу вищої

освіти взагалі, і вищого медичного закладу освіти зокрема, не була предметом комплексного спеціального наукового дослідження.

Виділення цієї проблеми в якості самостійної визначається специфічними рисами вищого медичного закладу освіти:

а) значна частина викладачів, будучи фахівцями в певній сфері, не мають спеціальної педагогічної підготовки;

б) у зв'язку з попередньої обставиною існує певний перекис щодо «наповнення» студентів виключно професійними знаннями. При цьому досить часто ігноруються педагогічно ефективні методи реалізації завдань професійної освіти, головним з яких виступає формування культури професійної діяльності;

в) досвід дидактичної діяльності викладачів формується, в основному хаотично, безсистемно.

У нових соціально-економічних умовах настійно потрібно перебороти проектування однакового змісту особистості при її вихованні та навчанні і створити методики навчання, що сприятимуть розвитку індивідуальної професійної культури. А це можна досягти лише за умови відтворення і розвитку культури на основі єдності матеріального та духовного. У викладача закладу вищої освіти в подібній ситуації повинен бути сформований новий рівень дидактичної культури.

Тому важливо не тільки і не стільки зберегти наявний досвід дидактичної діяльності викладача, але й створити умови для підвищення рівня його дидактичної культури.

Для цього необхідно визначити зміст і структуру дидактичної культури викладача вищого навчального закладу.

Розгляду цього питання присвячений наступний параграф нашого магістерського дослідження.

1.2. Зміст і структура дидактичної культури викладача вищого закладу освіти

У сучасних дослідженнях можна виділити три специфічних підходи в аналізі феномена культури: філолофсько-антропологічний, що розуміє культуру як вираження людської природи і виходить з особливостей людини як особливого роду суцього; філософсько-історичний, що називається у вітчизняній літературі діяльнісним, і розкриває механізми зародження, виникнення історії людства; соціологічний, що робить спробу в тлумаченні феномена культури зіставити її з людиною, природою, історією та соціумом [64; 26].

Щоб визначити місце дидактичної культури в системі педагогічної культури, нам представляється доцільним у рамках нашого дослідження підвести її під інше, більше широке поняття. Таким родовим поняттям, на нашу думку, повинна виступати *професійно-педагогічна культура*. При цьому структура дидактичної культури є похідною від структури професійно-педагогічної культури і пов'язана з нею як часткове із загальним.

У системі професійно-педагогічної культури дидактична культура виступає в якості її підсистеми.

Педагогічна культура є частиною цілого - культури як «зусилля людини бути» (М.К. Мамардашвілі), як умови становлення людини - і функціонує у контексті цього цілого. На «ґрунті» культури виростає педагогічна культура, що, у свою чергу, дає життя професійно-педагогічній культурі. Остання втілюється у своїй «вершині» - професійній культурі викладача, а на ній ґрунтується дидактична культура.

Виходячи із цього співвідношення, дослідники визначають дидактичну культуру викладача як сукупність його інтересів і знань, переконань, умінь і розвинених на їх основі здібностей та індивідуальних норм поведінки, а також освоєних викладачем методів діяльності [154]; як синтез наукових знань, умінь і навичок методичного мистецтва та особистих

якостей педагога [94; 30]; як інтегральна якість особистості педагога, умова та передумову ефективної педагогічної діяльності, показник професійної компетентності [61; 30]; як професійну спрямованість мотивації його діяльності, стійкість і глибину пізнавальних інтересів, гуманістичну особистісну позицію, систему ціннісних орієнтацій і переконань, а також нове педагогічне мислення; як систему, що інтегрує спеціально-наукові, психологічні, педагогічні знання та уміння, що мають чітко виражений прикладний характер [4; 52]; як розгорнуту систему знань із питань конкретної побудови викладання тієї або іншої дисципліни, гідне володіння методикою викладання, критичне ставлення до різних методичних систем, володіння індивідуальним стилем у педагогіці [4; 50-52]; як професійну культуру самого процесу навчання, що включена в зміст навчання [149; 145].

Відповідно до логіки нашого дослідження правомірним представляється розгляд феномена дидактичної культури з погляду системного підходу, розуміючи під системою «сукупність взаємозалежних компонентів, що становлять певне ціле у своїй будові та функціонуванні» [10; 368].

У своєму дослідженні ми дотримуємося підходу І.Ф. Ісаєва та Н.Л. Шеховської і відносимо дидактичну культуру до соціорегулятивної підсистеми професійно-педагогічної культури (Рис.1.1.). При цьому ми виходимо з точки зору П.И. Ставського, який відзначав, що при визначенні частин, підсистем дослідник керується власним досвідом, інтуїцією, а також необхідністю введення в об'єкт таких підсистем, які дають, на думку дослідника, найбільш повне уявлення про явище і його модельну структуру [168; 9].

Носієм, суб'єктом дидактичної культури в нашому дослідженні виступає викладач вищого (медичного) навчального закладу, який здійснює процес навчання в інноваційному режимі, що відповідають цілям і завданням сучасного навчального закладу.

Рис.1.1. Співвідношення понять «педагогічна культура», «професійно-педагогічна культура», «дидактична культура»

Проведений аналіз психолого-педагогічних досліджень виявив істотну проблему у визначенні та трактуванні компонентів дидактичної культури.

Ряд дослідників (Бенін В.Л., Рябцев В.П., Азаров Ю.П. і ін.) фактично ототожнюють поняття «педагогічна майстерність», «педагогічна техніка» і «дидактична культура», хоч, на наш погляд, їх можна тільки співвідносити, але ніяк не ототожнювати.

Так, Н.В. Кузьміна визначає майстерність як «вищий рівень педагогічної діяльності..., що проявляється в тім, що у відведений час педагог досягає оптимальних результатів» або як «синтез наукових знань, умінь і навичок методичного мистецтва та особистих якостей педагога»[94; 30].

Суть педагогічної майстерності І.А. Зязюн бачить у тих якостях особистості педагога, які забезпечують успішність педагогічної діяльності та високий рівень її самоорганізації [57; 10].

На наш погляд, співвідношення понять «педагогічна майстерність», «дидактика» і «мистецтво навчання та виховання» являє собою діалектичну триєдність (Рис.1.2.).

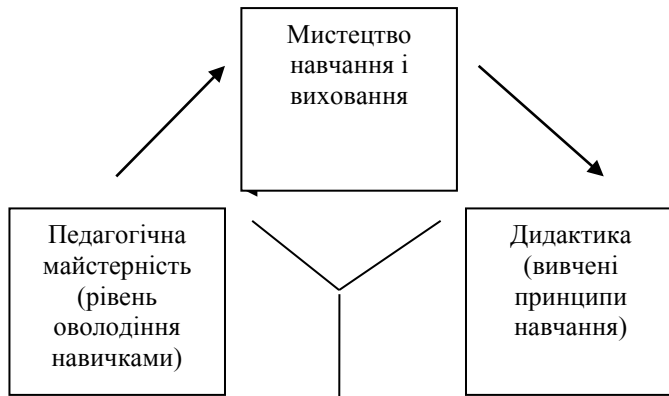

Рис. 1.2. Співвідношення понять «педагогічна майстерність», «дидактика» та «мистецтво навчання і виховання»

Аналіз публікацій з проблеми показав, що більшість дослідників не використовують термін «дидактична культура», введений І.Ф. Ісаєвим. Замість нього застосовуються поняття, що ототожнюються з ним, а саме «педагогічна майстерність», «педагогічна компетентність», «методична культура» і ін. Разом з тим, ми підтримуємо точку зору І.Ф. Ісаєва [61] і вважаємо за доцільне виділення поняття «дидактична культура» як самостійної дефініції та необхідність його визначення.

Проведемо коротку експлікацію категорії «дидактична культура» і проаналізуємо етимологію цього поняття, виходячи зі змісту категорій «культура» і «дидактика».

Культура – певний історичний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, що виражена в типах і формах організації життя та діяльності людей, у їхніх взаєминах, а також в створюваних ними матеріальних і духовних цінностях [66].

Дидактика (від грецького *didaktikos* - повчаючий, стосовний до навчання) - розділ педагогіки, що вивчає теорію навчання [73;].

Предметом дидактики є навчання як процес, як система, як засіб навчання та виховання людини, тобто взаємодія викладання та учіння в

їхній єдності і взаємозв'язку, що забезпечує організоване педагогом засвоєння учнями змісту освіти.

Отже, відповідно до логіки нашого дослідження, правомірним є наступне визначення: дидактична культура - це культура навчання, культура професійно-педагогічної діяльності, спрямована на освіту та розвиток особистості.

Таким чином, на основі вивчення генезису категорії «дидактична культура», наукових джерел і літератури із проблем професійно-педагогічної культури ми поділяємо думку О.О.Ісаєва, який визначає *дидактичну культуру викладача закладу вищої освіти* як інтегральну якість особистості педагога, що визначає ефективну діяльність по формуванню професійної культури майбутнього фахівця, а також сприяє створенню та освоєнню викладачем нових педагогічних цінностей і технологій, саморозвитку особистості викладача і його дидактичної культуротворчості.

Нам представляється важливим не тільки і не стільки орієнтація на соціальний досвід, у який «вростає» індивід, скільки на його загальну та професійну культуру. При цьому ми підтримуємо точку зору Ю.В. Сенько, що стверджує, що це пов'язано в першу чергу зі зміною ідеалу освіти, усвідомленням нетотожності соціального досвіду і культури[49; 19]. Орієнтація на соціальний досвід, включений у педагогічний процес, без врахування культурної складової, сама цей досвід і знецінює.

Якщо представлені в змісті освіти дані соціального досвіду беруться поза контекстом культури, у якій вони були отримані, то виникають перекося в змісті освіти, що проявляються в тім, що цей самий зміст, на думку Г.С. Батищеву, з'являється перед учнями позбавлений слідів людської діяльності. При підміні культури соціальним досвідом ігнорується особистісна культура безпосередніх учасників педагогічного процесу.

Тому у визначенні поняття «дидактична культура» у рамках системно-культурологічного підходу ми виходимо із пріоритету культурної

складової як результату дидактичної діяльності викладача вищого навчального закладу.

Дидактична культура викладача вищого навчального закладу, будучи інваріантною характеристикою професійно-педагогічної культури та діяльності, у рамках нашого підходу, характеризується наступними рисами:

- самообґрунтування педагогом своїх дій,
- самореалізація на основі внутрішньої професійної мотивації;
- внесення авторських елементів у зміст освіти;
- постійна рефлексія своєї особистісної та професійної поведінки;
- орієнтація на діалог і самозміну в процесі педагогічного спілкування.

Визначаючи своєрідність досліджуваного феномена, ми вважаємо, що дидактична культура викладача закладу вищої освіти - це ще й творча самореалізація його особистості в різноманітних видах дидактичної діяльності і педагогічного спілкування, спрямована на реалізацію освітніх програм підвищеного рівня в системі вищої освіти, на освоєння і створення педагогічних цінностей і технологій, саморозвиток і самовдосконалення.

У структурі дидактичної культури на основі теоретичного підходу І.Ф. Ісаєва ми виділяємо наступні структурні компоненти:

1. *Мотиваційно-ціннісний* (система педагогічних цінностей, орієнтацій і переконань, включених у цілісний педагогічний процес; гуманістична особистісна позиція; мотивація на інноваційно-дидактичну діяльність; сучасне педагогічне мислення).

2. *Інноваційно-технологічний* (професійна компетентність, способи і методи професійної діяльності; індивідуальний стиль професійної діяльності);

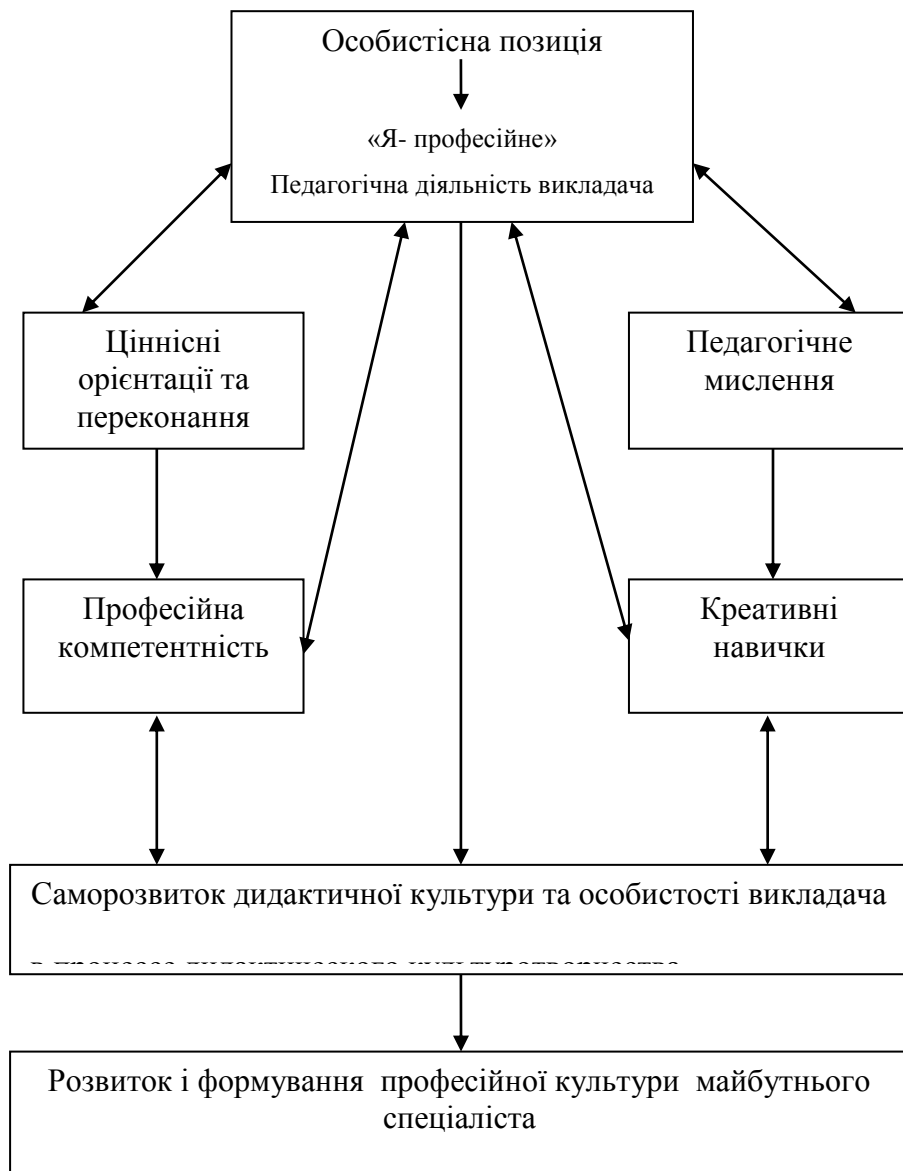
3. *Індивідуально-творчий* - розкриває креативні механізми оволодіння дидактичною культурою і її втілення в діяльності як творчого акту.

На думку О.О.Ігумнова, структура дидактичної культури викладача закладу вищої освіти містить у собі наступні компоненти:

- особистісну позицію («Я - професійне») як основу педагогічної діяльності і структуроутворюючий фактор;
- професійну компетентність;
- ціннісні орієнтації і переконання;
- педагогічне мислення;
- креативні здібності (див. Схему 1.1.).

Схема 1.1

Елементи дидактичної культури викладача вищого закладу освіти

У своєму дослідженні ми спираємося на принципові положення І.Ф. Ісаєва, що відзначає, що педагогічні цінності виступають в якості стійких орієнтирів, за якими педагоги співвідносять своє життя і педагогічну діяльність. Вони створюють ту «матеріальну» основу, на якій будується будинок професійний-педагогічної культури особистості викладача [61; 59].

Виходячи з теоретичних досліджень І.Ф. Ісаєва, ми вважаємо за можливе виділення педагогічних цінностей як змістовний компонент дидактичної культури

У структурі дидактичної культури викладача закладу вищої освіти в рамках зазначеного підходу можна виділити наступні групи професійно-педагогічних цінностей:

- цінності-мети, що розкривають значення та зміст цілей професійно-педагогічної діяльності викладача щодо формування професійної культури майбутнього фахівця, розвитку його особистості;

- цінності-засоби, що розкривають значення та зміст способів і засобів здійснення професійно-педагогічних завдань і дидактичної діяльності;

- цінності-відносини, що розкривають значення та зміст відносин як основного механізму функціонування цілісної педагогічної діяльності та найважливішого компонента процесу професійного становлення як викладача, так і студента - майбутнього фахівця;

- цінності-знання, що розкривають зміст і значення психолого-педагогічних і предметно-наукових знань у процесі здійснення професійної підготовки майбутніх фахівців-професіоналів;

- цінності-якості, що розкривають значення та зміст якостей особистості викладача в здійсненні ефективної дидактичної діяльності.

Особливе місце в структурі дидактичної культури викладача займає індивідуально-творчий компонент, що ми в нашій дослідженні розглядаємо з теоретичних позицій, висловлених І.Ф. Ісаєвим: педагогічна культура не існує як щось дане, матеріально зафіксоване;

вона функціонує, будучи включеною в процес творчого активного освоєння особистістю педагогічної реальності.

Специфіка педагогічної творчості при цьому полягає в тому, що об'єктом і одночасно суб'єктом професійної діяльності викладача є особистість студента, майбутнього професіонала.

У сучасних науково-педагогічних дослідженнях педагогічна творчість розуміється як процес рішення педагогічних завдань в мінливих обставинах (В.А. Сластьонін, И.Ф. Ісаєв). Звертаючись до рішення безлічі типових і нестандартних завдань, педагог, так само, як і будь-який дослідник, будує свою діяльність у відповідності з загальними правилами евристичного пошуку.

Отже, досвід творчої дидактичної діяльності – це виникнення задуму, його пророблення і перетворення в ідею (гіпотезу), виявлення способу втілення задуму та ідеї, що реалізується при умові систематичних вправ у рішенні спеціально підібраних завдань, які відбивають педагогічну дійсність.

Таким чином, можна констатувати, що педагогічна творчість - це процес, що починається із засвоєння того, що вже було накопичено (адаптація, репродукція, відтворення знань і досвіду), та призводить до зміни та перетворенню існуючого досвіду. Тобто шлях від пристосування до педагогічної ситуації до її перетворення становить суть динаміки творчості викладача (А.К. Маркова).

Здатність до постійного професійно-особистісного вдосконалювання через максимально можливу реалізацію своїх творчих сил є однією з найважливіших складових дидактичної культури викладача закладу вищої освіти як професіонала.

У вивченні змістовних аспектів дидактичної культури особливий інтерес представляють виявлення та дослідження критеріїв і рівнів її сформованості. Дослідженню цієї проблеми присвячений наступний розділ нашої роботи.

Висновки до 1-го розділу:

1. Результати теоретичного аналізу проблеми формування дидактичної культур викладача ЗВО свідчать про те, що в педагогічній науці немає чіткого визначення поняття «дидактична культура викладача ЗВО». Дана категорія вживається більшістю авторів побічно, як якісна професійна характеристика викладача, як один з показників рівня його компетентності, педагогічної майстерності.

При характеристиці особистісних якостей викладача, необхідних для здійснення процесу навчання, описуються його дидактичні здібності, знання, уміння, технології навчання, сутність і зміст педагогічної творчості.

Спеціальних досліджень дидактичної культури викладача ЗВО як феномена не проводилося, а увага вчених концентрувалося тільки на окремих аспектах даної проблеми.

2. Дидактична культура викладача ЗВО визначається нами як інтегральна якість особистості педагога, що забезпечує ефективну дидактичну діяльність щодо формування професійної культури студента як майбутнього фахівця, та є сприятливою для створенню і освоєнню викладачем нових педагогічних цінностей і технологій, сприяє саморозвитку та самореалізації особистості викладача. Дидактична культура при цьому виступає як складова професійно-педагогічної культури .

3. Дидактична культура викладача ЗВО базується на знаннях викладача в області дисципліни, що викладається; професійної компетентності, гуманістичної особистісної позиції, системі ціннісних орієнтацій і переконань, сучасному педагогічному мисленні. Особистісна позиція («Я - професійне») виступає основою педагогічної діяльності, структуроутворюючим фактором дидактичної культури. Феномен дидактичної культури ми розглядаємо з погляду системно-рівневого підходу.

4. На основі філософських та психолого-педагогічних положень про сутність категорій «культура» та «професійно-педагогічна культура», нами проаналізована трьохкомпонентна система, представлена сукупністю мотиваційно-ціннісного, інноваційно-технологічного та особистісно-творчого компонентів. Такий підхід дозволить описати сутність дидактичної культури викладача ЗВО, розробити діагностичні методики, провести константувальний експеримент, виявити умови формування дидактичної культури.

5. Мотиваційно-ціннісний компонент дидактичної культури визначається нами як сукупність ціннісних орієнтацій викладача в дидактичній діяльності: цінності-мети, цінності-мотиви, цінності-знання, цінності-відносини, цінності-якості. Формування дидактичної культури відбувається у дидактичній діяльності, у процесі розвитку системи дидактично цінних відносин, освоєнні та поглибленні дидактичних знань, удосконаленні особистісних якостей педагога, необхідних для забезпечення дидактичної діяльності в умовах ЗВО.

6. Інноваційно-технологічний компонент дидактичної культури визначає діяльність, спрямовану на здійснення процесу навчання, що розглядається нами як процес вирішення сукупності дидактичних завдань щодо аналізу, планування, організації, оцінки та корекції.

7. Індивідуально-творчий компонент дидактичної культури розкриває креативні механізми оволодіння викладачем дидактичною культурою в процесі дидактичної діяльності, формуючи її та самореалізуючись у ній. Специфіка педагогічної творчості полягає в тому, що об'єктом і одночасно суб'єктом професійної діяльності викладача є особистість студента, майбутнього професіонала. У процесі педагогічної діяльності відбувається «створення» особистості фахівця. Акцент в дидактичній діяльності при цьому зміщується із просвітительської моделі на культуротворчу.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ДИДАКТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО МЕДИЧНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ ХНМУ)

2.1. Критерії та рівні сформованості дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти

Проблема виміру дидактичної культури пов'язана із проблемою критеріїв і рівнів її сформованості.

Для визначення рівнів дидактичної культури в науці немає єдиних критеріїв, тому зупинимося на декількох підходах.

Так, Н.Б. Крилова називає в якості критеріїв виділяє:

- ступінь широти кругозору;
- спрямованість і ступінь сформованості світогляду;
- ступінь соціальної активності;
- соціальну значимість індивідуальних форм поведінки;
- володіння різноманітними методами діяльності;
- характер емоційної сприйнятливості та інтуїції.

Н.Б.Крилова вважає, що завдання формування та реалізації педагогічної культури відбувається на трьох рівнях: загальному (соціально-політичному), особливому (науковому) і одиничному (педагогічному) [87; 28].

Для визначення рівнів Н.В. Кузьміна використовує оцінки результативності педагогічної діяльності та відповідно їм виділяє такі рівні реалізації як репродуктивний, адаптивний, локально-моделюючий, системно-моделюючий знання учнів, системно-моделююча діяльність і поведінка учнів [91; 98].

У дослідженнях А.К. Маркової виділено 13 психологічних критеріїв професіоналізму педагога, але головне, що характерно для педагога-

професіонала, це - «сполучення досить високої успішності праці та внутрішнього бажання залишатися в професії» [121, с. 55].

Вимоги до критеріїв можуть бути в стислому виді сформульовані у такий спосіб: вони повинні «бути об'єктивними; включати найбільш істотні, основні моменти досліджуваного явища; охоплювати типові сторони явища; формулюватися ясно, коротко, точно; вимірювати саме те, що хоче перевірити дослідник» [99, с. 65].

У визначенні критеріїв дидактичної культури, спираючись на теоретичні позиції І.Ф. Ісаєва, ми виходимо із системного розуміння культури, виділення її структурних і функціональних компонентів, розуміння культури як стану, як процесу і як результату творчого освоєння та створення педагогічних цінностей, технологій в процесі професійно-творчої самореалізації особистості викладача. Наявність педагогічних норм, еталонів і правил, яким повинна задовольняти культурна сторона особистості та діяльності викладача ЗВО, уможлиблює її вимір.

Вчені І.Ф. Ісаєв, Л.С. Подимова відзначають при цьому, що загальні вимоги до виділення та обґрунтування критеріїв, що існують у теорії та практиці педагогічної освіти, необхідно доповнити вимогами, що відображають специфіку професійно-педагогічної культури:

а) критерії повинні бути розкриті через ряд якісних ознак (показників), у міру прояву яких можна судити про більшу або меншу ступінь прояву даного критерію;

б) критерії повинні відбивати динаміку вимірюваної якості в часі та культурно-педагогічному просторі;

в) критерії повинні по можливості охоплювати основні види педагогічної діяльності;

г) критерії повинні відбивати основні закономірності формування особистості;

д) за допомогою критеріїв повинні встановлюватися зв'язку між всіма компонентами досліджуваної системи;

е) якісні показники повинні виступати в єдності з кількісними;

ж) критерії повинні бути розкриті через ряд специфічних ознак, що відображають всі структурні компоненти [61; 126; 139; 117].

У визначенні критеріїв дидактичної культури викладача ЗВО нами вибраний дедуктивний підхід, у руслі якого Н.М. Фатянова пропонує наступний напрямок руху думки та відповідних видів наукової й практичної діяльності [188; 66]: Філософія культури - Стратегія розвитку професійно- педагогічної культури - Практика формування дидактичної культури викладача ЗВО.

На думку Б.С. Гершунського [40; 8], дедуктивний рух ідей носить переважний, але не єдино можливий характер: необхідний «зустрічний потік» ідей, сформованих у руслі індуктивного, сумарного їх акумулювання та передачі на більше високий рівень. Саме в сполученні зустрічних - дедуктивних і індуктивних - потоків можна виявити механізми формування культури навчання, визначити особливості цього процесу.

Тоді наведена вище схема може бути представлена наступним чином: Філософія культури - Стратегія розвитку професійно - педагогічної культури - Практика формування дидактичної культури викладача ЗВО - Теорія навчання - Практика навчання.

Як ми вже відзначали, дидактична культура є атрибутивною властивістю певної професійної групи. Разом з тим, аналіз науково-педагогічних досліджень і досвід практичної діяльності свідчать про те, що не всі педагоги опановують нею в однаковій мірі, і вона, тому, не може бути зафіксована на однаковому, чітко заданому рівні.

На думку Н.Л. Шеховської, ступінь оволодіння професійною майстерністю, освоєння наукових знань, глибина інтеріоризації особистістю педагога духовних цінностей, загальної культури та ряд інших

факторів визначають рівні професійної культури як особистісної парадигми і як соціального феномена [201; 34].

У нашій дослідженні ми виходимо із сутності змісту та рівнів сформованості феномена дидактичної культури, найбільш всебічно й аргументовано поданих І.Ф. Ісаєвим.

В основі нашого дослідження лежить положення про те, що дидактична культура - це компонента професійно-педагогічної культури.

На наш погляд, за своїм змістом дидактична культура як складова професійно-педагогічної культури. не може бути різної у вчителя школи, викладача коледжу або викладача ЗВО. Різними будуть рівні сформованості дидактичної культури, ступінь наповненості її компонентів залежно від освітніх завдань, які вирішують названі категорії педагогів.

Розроблена І.Ф. Ісаєвим система критеріїв оцінки рівнів сформованості професійно-педагогічної культури викладача вищої школи структурована за наступними параметрами:

- 1) ціннісне відношення до педагогічної реальності;
- 2) технолого-педагогічна готовність;
- 3) творча активність особистості викладача;
- 4) інтегративність видів педагогічної культури;
- 5) ступінь розвитку педагогічного мислення;
- 6) прагнення до професійно-педагогічному вдосконалюванню [61; 124].

На основі цих критеріїв вченим були визначені 4 рівні сформованості професійно-педагогічної культури: адаптивний, репродуктивний, евристичний, креативний. При цьому на кожному з рівнів дидактична культура буде виконувати основні функції, властиві їй більш загальному явищу - професійно-педагогічній культурі: гносеологічну, гуманістичну, комунікативну, інформаційну, нормативну, навчальну та виховну.

Дані критерії покладені в основу вироблених нами критеріїв сформованості дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти:

- 1) технологічна готовність;
- 2) готовність до здійснення інноваційної дидактичної діяльності;
- 3) інноваційна спрямованість дидактичної діяльності;
- 4) ступінь розвитку педагогічного мислення;
- 5) прагнення до професійно-педагогічного самовдосконалення;
- 6) ступінь творчої самореалізації.

Показники, що розкривають дані критерії, наведені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Критерії та показники сформованості дидактичної культури
викладача вищого медичного закладу

Критерії	Показники
1. Технологічна готовність	1) сформованість дидактичних цінностей, ціннісного відношення до дидактичної діяльності; 2) ступінь технологічної готовності до здійснення дидактичної діяльності в системі вищої медичної освіти; 3) сформованість уміння вирішувати дидактичні задачі в межах традиційного навчання
2. Інноваційна готовність	1) ступінь теоретичної та методологічної готовності до здійснення інноваційно-дидактичного процесу; 2) ступінь готовності до дидактичної культуротворчості; 3) сформованість уміння вирішувати

	дидактичні задачі в умовах інноваційно-дидактичного середовища
3. Інноваційна спрямованість навчання	1) постійне практичне використання в дидактичній діяльності авторських та привнесених із досвіду колег інновацій; 2) здатність до формування власних інноваційних елементів дидактичного процесу; 3) ступінь освоєння інноваційних прийомів і методів у практичній діяльності
4. Ступінь розвитку педагогічного мислення	1) рівень теоретичного і практичного осмислення власної дидактичної діяльності; 2) розвинена рефлексивна культура; 3) рівень проблемності мислення
5. Прагнення до професійно-педагогічної досконалості і творчості у професійній діяльності	1) наявність власної дидактичної системи; 2) готовність до взаємної зі студентами дидактичної творчості; 3) продуктивність дидактичної діяльності

Таким чином, системне, цілісне подання дидактичної культури, виділення її сутнісних рис і функцій, обґрунтування критеріїв і рівнів її сформованості є теоретичною передумовою для дослідження тенденцій і умов формування досліджуваного феномена.

Цьому питанню присвячена наступний параграф нашого дослідження.

2.2. Вивчення стану сформованості дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти (на прикладі ХНМУ)

В якості основних методів дослідження сформованості дидактичної культури викладача закладу вищої освіти нами були вибрані наступні: анонімне анкетне опитування, що дає можливість оцінити її об'єктивний

стан і одержати суб'єктивні оцінки її носіїв; аналіз документів і результатів педагогічної діяльності; спостереження; бесіда; експертні оцінки.

Вірогідність результатів та об'єктивність дослідження забезпечені математичним аналізом ознак, найбільш характерних для дидактичної культури. Це дозволило виявити і математично представити структуру досліджуваного феномена, установити найбільш міцні та надійні залежності між досліджуваними параметрами.

Для характеристики ступеня зв'язку ознак застосовувалися коефіцієнти взаємної залежності, що розраховуються за формулами К. Пірсона, А. Чупрова, Г. Крамера. Оскільки принципи і технологія розрахунків за цими формулами досить докладно викладені в спеціальній літературі [33], ми не будемо зупинятися на розгляді цього питання. Відзначимо, що перевагу при математичній обробці результатів ми віддаємо розрахункам по формулі К. Пірсона, тому що вони дозволяють із більш високим ступенем точності і вірогідності визначити коефіцієнти взаємної залежності ознак, що нас цікавлять.

Для аналізу зв'язку між ознаками, вимірюваними в порядкових шкалах, ми використовували коефіцієнт рангової кореляції, що розраховується по формулі Ч. Спірмена, тому що він дає можливість використання кореляції якісних ознак незалежно від характеру їхнього розподілу.

Для виявлення умов, що сприяють формуванню дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти, ми вважали необхідним і доцільним визначити, які з елементів дидактичної культури сформовані на недостатньому рівні та знижують тим самим ефективність дидактичної діяльності, а які присутні в структурі наявного дидактичного досвіду та впливають позитивно на його розвиток, сприяючи професійному самовдосконаленню і самореалізації особистості.

Наша робоча гіпотеза полягає в тому, що, досліджуючи стан і рівні сформованості дидактичної культури, виявляючи в ній ступінь

співвідношення її складових, позначаючи шляхи і методи подальшого удосконалення цього феномена, ми здійснюємо його логічну диференціацію на мотиваційно-ціннісний, інноваційно-технологічний і індивідуально-творчий компоненти.

Аналізуючи отримані дані, ми виходили з того, що дидактична культура являє собою складне, багаторівневе і багатофункціональне утворення, що виступає інтегративним показником сформованості особистості педагога, її можливостей і здібностей до освітньої діяльності на професійному рівні.

Програма емпіричного дослідження містила в собі наступні аспекти:

а) аналіз сформованості компонентів дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти за допомогою вивчення кількісних результатів вираженості її критеріїв і показників;

б) дослідження залежності сформованості рівнів дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти від повноти складових її елементів;

в) виявлення суб'єктивних і об'єктивних факторів, визначальні оптимальні умови, що сприяють досягненню відповідних рівнів дидактичної культури.

Аналіз зазначених аспектів проводився на основі виділених нами критеріїв і показників, за допомогою адаптованих, модифікованих і самостійно розроблених методик, матеріалів анкетного опитування.

Попереднє анкетування за матеріалами, що наведені в Додатку А, показали, що викладачі вищих медичних закладів освіти (Харківського національного медичного університету та медичного факультету ХНУ) мають певне уявлення про дидактичну культуру, цінності дидактичної діяльності, форми і методи здійснення освітнього процесу. Необхідно відзначити, однак, що ці уявлення носять однобічний характер і в окремих випадках зводяться до понять «професіоналізм» і «майстерність».

Під дидактичною культурою викладачі частіше розуміють «уміння викладати свою дисципліну», «культуру навчання, що дозволяє студентові самому здобувати знання та осмислювати їх», «гарне знання своєї дисципліни та методики її викладання», «культуру спілкування, основу на знанні вікових і індивідуальних особливостей студентів», «знання сутності навчального процесу та форм його організації», «використання інновацій в освітньому процесі».

Висновки та судження респондентів ґрунтуються на досвіді їхньої практичної роботи: 8% з них мають стаж роботи більше 25 років, 18% - від 21 до 25 років, 23% - від 16 до 20 років, 2% - від 10 до 15 років, 23% - від 5 до 10 років, 26% - до 5 років.

Науковий рівень викладачів відносно високий: серед опитаних 56% мають учений ступінь кандидата наук; 22% - доктора наук.

Оцінка морально психологічного клімату викладачами як фактора формування їхньої професійної свободи тісно пов'язана з можливістю вибору методів роботи. 56% викладачів завжди, а 29% - часто вільні у виборі методів роботи, тобто 85% викладачів – суттєва більшість - вважають себе вільними у виборі методів професійної діяльності. Ця суб'єктивна оцінка об'єктивно підтверджується кореляційним аналізом. Коефіцієнт взаємної залежності, розрахований по формулі К. Пірсона, становить $r = 0,56$, що свідчить про наявність стабільних каузальних зв'язків.

Цінності свободи вибору, творчості, самореалізації визначають задоволення викладача педагогічною діяльністю, виступають як домінуючі духовні і професійні мотиви. Знаходить визнання серед керівництва та в колективі робота 26% викладачів - постійно, 44% - часто, 20% - іноді й тільки 8% - ніколи. При цьому заробітна платня тільки в 38% опитаних є домінуючою ознакою, що визначає ступінь задоволеності педагогічною діяльністю.

70% викладачів серед стресогенних факторів професійної діяльності відмічають насамперед недостатньо відповідальне відношенням студентів до

навчання, 5% опитаних - неможливість реалізувати себе в педагогічній діяльності. 25% викладачів переживають стресові ситуації часто та дуже часто, 56% - іноді, і тільки 17% - рідко. Одночасно 67% опитаних оцінюють морально-психологічний клімат у своїх освітніх установах як сприятливий, комфортний.

За результатами дослідження можна стверджувати, що в дидактичній культурі викладача вищого медичного закладу освіти співвідносяться «цінності-мети» і «цінності-засобу»: у дидактичній діяльності обирається той стиль спілкування, стиль педагогічної діяльності, які відповідають внутрішнім покликанням викладача.

Стиль своєї педагогічної діяльності 76% респондентів оцінили як демократичний, 20% - як ліберальний, 3% - як авторитарний.

Стиль педагогічної діяльності тісно пов'язаний з характером спілкування викладачів і студентів. Ми розділяємо точку зору І.Ф. Ісаєва, і Н.Л. Шеховської, які стверджують, що зміст і рівень професійного спілкування педагога визначається змістом його педагогічної діяльності [64; 72]. «Чим більше змістовною за обсягом, характером є педагогічна діяльність, тим більш багатогранним, різноманітним виступає спілкування, тобто педагогічна діяльність визначає межі та способи спілкування. Спілкування виступає найважливішою підвалиною культури», - відзначає В.С. Грехнев [15; с. 17].

Перевага демократичних принципів і цінностей у стилі педагогічної діяльності є основою того, що 44% викладачів переконано, що в їхній роботі зі студентами переважає «спілкування на основі дружніх взаємин», а 38% - «спілкування на основі захопленості спільною творчою діяльністю». «Спілкування - дистанцію» обрали 26% викладачів. «Спілкування - загравання» і «спілкування - залякування» не одержали виборів взагалі.

Спілкування на основі дружніх взаємин та захопленості спільною діяльністю дозволяє викладачам вищого медичного закладу освіти повніше

реалізовувати ціннісно-цільові настанови, ефективно впливати на формування соціально значущих якостей особистості студентів.

Ось чому цілком закономірно, що 38% викладачів вищого медичного закладу освіти ніколи не відчують труднощів у виборі індивідуального підходу до студентів, іноді мають труднощі - 61%, а великі труднощі - лише 1% опитаних.

У результаті проведеного аналізу підсумків анкетування викладачів вищих медичних навчальних закладів виявився зв'язок зазначених вище показників з вибором ефективних засобів навчання: легше та надійніше вони визначаються при наявності глибоких знань про студентську аудиторію, отриманих у ході спільної діяльності та дружніх взаємин. Ніколи не мають труднощів у виборі ефективних засобів навчання 35% викладачів, іноді - 64%, завжди - 1%.

Коефіцієнт взаємної залежності, розрахований за формулою К. Пірсона, дозволяє зробити висновок про кореляційну залежність стилю діяльності та стилю спілкування. Цей коефіцієнт склав $r = 0,67$, що виражає високий ступінь відповідності ознак.

Ціннісні орієнтації викладачів вищого медичного закладу освіти детермінують інноваційно-технологічний компонент їх дидактичної культури.

Педагогічна технологія починається з визначення цілей і завдань освітнього процесу, методів і способів їх досягнення. Це знаходить відбиття в діяльності викладача щодо ціле утворень. Тільки 1% викладачів зазнає великих труднощів у визначенні перспективних і поточних цілей і завдань, 64% - іноді мають труднощі, а у 35% викладачів цей аспект дидактичної діяльності ніколи не викликає труднощів.

Не мають труднощів у виборі організаційних форм навчання 58% викладачів, іноді важко підібрати відповідну форму навчання - відзначають 41% респондентів. Таке співвідношення показників, на наш погляд, не можна визнати оптимальним: другий показник видається нам занадто

високим і свідчить про недостатній розвиток технологічного аспекту дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти в умовах ускладнення дидактичної діяльності та її завдань. Оскільки 74% опитаних мають стаж педагогічної діяльності від 5 до 25 років і більше, то таке співвідношення свідчить про наявність проблеми в технологічному компоненті дидактичної культури викладачів широких кваліфікаційного діапазонів.

Інноваційний характер сучасний освіти вимагає від викладача ЗВО високого рівня сприйняття та готовності до впровадженню досягнень педагогічної теорії і практики. Так 85% респондентів відзначають, що в їхніх навчальних установах активно використовуються досягнення передового педагогічного досвіду. При цьому 68% викладачів позитивно ставляться до проведення різних педагогічних експериментів на базі їхніх установ, 31% сформулювали своє відношення з цього питання як невизначене.

Застосування інноваційних методів не викликає труднощів у 40% викладачів, 51% - іноді мають труднощі, а 8% - зазнають великих труднощів.

Високий відсоток викладачів, що мають іноді труднощі у застосуванні інноваційних методів навчання, на наш погляд, обумовлює той факт, що тільки 25% респондентів використовують нові методики навчання часто, а 60% - іноді; 14% викладачів використовують їх дуже рідко.

Разом з тим, значну частину викладачів не влаштовують уже наявні розробки: 42% опитаних працюють над новими методиками, 40% - користуються самостійно розробленими авторськими програмами.

Нові підручники та методичні посібники постійно використовують 60% респондентів, 68% - використовують наукові публікації та матеріали періодичної преси.

Важливим також є той факт, що 42% викладачів відчувають постійний інтерес, а 54% відзначають гостру необхідність в отриманні нової науково-педагогічної інформації.

Ці дані свідчать про те що в останній час намітилася тенденція в прагненні викладачів опиратися не тільки на знання, але і на думки та почуття студентів, на особистісний компонент дидактичної діяльності.

Багато авторів (В.В. Сериков, А.М. Новіков, Є.Н. Гусинский і ін.) в тій або іншій формі відзначають, що сьогодні відбувається зміна старої освітньої парадигми, при якій знання вважалися єдиним продуктом освіти. Традиційна педагогіка завжди орієнтувалася не на розвиток суб'єкта освіти, а на досягнення ним певного стандарту знань (В.В. Серіков).

Поворот освіти до особистості обумовлений загальною кризою технократичної цивілізації. Криза технократизму приводить до усвідомлення відправної цінності освіти, в якій особистість є абсолютною цінністю.

У цілому ми відзначаємо позитивно-творче відношення викладачів вищих медичних навчальних закладів до педагогічних інновацій. Дослідження свідчать, що найбільший інтерес у викладачів викликає застосування нових інформаційних технологій, багаторівнева підготовка фахівців і диференціація навчання.

З однієї сторони, нові інформаційні технології істотно підвищують ефективність дидактичної діяльності; з іншої сторони спостерігається тенденція зростання інтересу викладачів до змісту організаційно-педагогічних аспектів освітнього процесу ЗВО.

У ході аналізу результатів анкетування знайшла своє підтвердження думка, висловлена дослідниками О.Б. Лисовою, І.Ф. Ісаєвим, Н.Л. Шеховською, які стверджують, що педагогічна підготовка та глибокі знання з предмету завжди перебували в різних співвідношеннях [114; 95]; [64; 81].

Рівень своєї професійної підготовки 8% респондентів оцінюють як дуже високий, 60% - як високий, 23% оцінили його як рівень вищий за середній, 11% - як середній. Методична підготовка одержала ще більш

високу оцінку: 37% оцінили її як дуже високу, 57% - як високу, 6% - як достатню.

Аналіз рівня психолого-педагогічної підготовки викладача - одного зі значущих технологічних аспектів дидактичної культури - показав, що 51% викладачів вважають його високим, 42% - середнім, 7% учасників дослідження вказали на низький рівень психолого-педагогічної підготовки. Разом з тим, тільки 28% викладачів не мають труднощів у використанні сучасних досягнень педагогіки та психології, 65% - іноді мають труднощі, а 7% - відчувають серйозні труднощі. Очевидно тому 76% опитаних мають потребу в додаткових знаннях з педагогіки та психології.

Дослідження інноваційно-технологічного компонента дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти з точки зору суб'єкта педагогічної діяльності показало, що суб'єктивна оцінка рівня сформованості педагогічних умінь викладачів неоднозначна. Звертає на себе увага той факт, що 50% викладачів оцінюють свій рівень уміння моделювати освітній процес як середній, 52% респондентів так само оцінюють уміння аналізувати результати власної педагогічної діяльності. Не може не викликати тривоги й та обставина, що 61% викладачів не володіють в достатній мері вмінням організувати освітній процес. Ми констатуємо середній рівень педагогічних умінь викладачів вищого медичного закладу освіти, що обумовлює труднощі в здійсненні дидактичної діяльності, створенні логічно завершеної педагогічної системи.

Аналіз рівня розвитку індивідуально-творчого компонента дидактичної культури показує, що переважна більшість викладачів - 85% - позитивно орієнтовані на творчу педагогічну діяльність, при цьому їхня орієнтація носить діяльний характер: 72% респондентів беруть участь у науково-дослідній роботі своїх установ, а 84% - у науково-практичних конференціях.

Можна констатувати, що індивідуально-творчий компонент реалізується на основі принципів безперервної освіти. Як уже зазначалося вище, переважна більшість викладачів продовжують роботу із професійного самовдосконалення та творчого зростання. Дослідження показало, що найбільший інтерес у викладачів викликають заняття в інститутах підвищення кваліфікації (31%), підвищення кваліфікації в рамках післядипломної освіти (аспірантура, докторантура) - 31%, науково-практичні семінари (28%), стажування в інших ЗВО (28%). Самоосвіті як формі підвищення професійного рівня віддали перевагу 20% викладачів. Звертає на себе увага той факт, що семінари з окремих психолого-педагогічних проблем готові відвідувати тільки 5% респондентів.

Аналіз відповідей викладачів щодо змісту процесу підвищення кваліфікації виявив у його структурі явну перевагу дидактичного компонента: 40% викладачів вважають, що треба більше уваги приділяти розгляду проблем дидактики (теорії навчання) і новим педагогічним технологіям, 31% викладачів вважають за необхідне більше уваги приділити проблемам психології навчання та виховання, 25% - передовому педагогічному досвіду. Проблеми теорії та історії педагогіки цікавлять тільки 2% опитаних.

Всі перераховані дані дозволяють зробити висновок про зростання ролі індивідуально-творчого компонента дидактичної культури: більшість респондентів орієнтовані на сучасні організаційно-педагогічні форми підвищення свого професійного рівня. В зв'язку з цим слід відзначити той факт, що більшість викладачів (77%) визнали, що успіх їхньої професійної діяльності прямо залежить від рівня дидактичної культури, 21% учасників анкетування відзначили, що залежить несуттєво, і тільки 2% не бачать зв'язку між цими факторами. На нашу думку, така ситуація пояснюється тим, що остання частина викладачів не має чітких уявлень про сутність аналізованого поняття і його зв'язку з ефективністю професійної діяльності.

З метою визначення рівня сформованості уявлень викладачів коледжів про структуру дидактичної культури нами був використаний опитувальник О.О.Ігумнова, у який були включені 30 якостей, що є значущими для дидактичної культури (див. Додаток Г). Аналіз отриманих відповідей показав, що 28 з 30 наведених якостей одержали від 1 (дисциплінованість) до 22 (знання свого предмету) виборів.

Ранжування виборів дозволило нам вибудувати перелік найбільш значущих якостей дидактичної культури.

Математична обробка даних таблиці показала, що коефіцієнт рангової кореляції, розрахований за формулою Ч. Спірмена, становить $r_s = 0,51$, що свідчить про значущу кореляцію ознак, що ранжуються.

Ці дані були співвіднесені нами з дослідженням мотивів творчого зростання. Викладачам були запропоновані 18 мотивів (див. Додаток В), серед яких необхідно було виділити мотиви найбільшої сили впливу, мотиви середньої сили впливу та слабкі мотиви.

Аналіз отриманих даних дозволяє нам зробити висновок про перевагу в структурі мотиваційної сфери професійно-ціннісних, особистісно значущих і просоціальних мотивів: звичка працювати сумлінно (1); бажання вважати себе фахівцем своєї справи (1); бажання прищепити студентам інтерес до своєї дисципліни (2); прагнення виховати зі студентів справжніх людей (3); інтерес до творчості, новизни (4); бажання заслужити визнання та довіру в студентів (5). Мотиви морального заохочення - одержання почесних звань, нагород і подяк - займають у рейтингу останні місця: 16-е та 15-е відповідно. При цьому слід зазначити, що матеріальний інтерес в структурі мотивів займає загальне 7 рангове місце.

Невисоке - 12-е місце - привласнено мотиву можливості запровадити власний досвід у педагогічному колективі, що, на наш погляд, пояснюється прагненням викладачів реалізовувати власну дидактичну

діяльність в рамках вибудованої дидактичної системи, орієнтацією на кінцевий результат.

Перевага високих соціально значущих мотивів у мотиваційно-діяльнісній сфері викладачів корелює з високими показниками самооцінки рівня сформованості якостей особистості педагога: 80% респондентів відзначають високий рівень сформованості цих якостей, 20% - рівень вищий за середній.

У ході проведеного анкетування аналізувалися також показники сформованості дидактичних умінь. Для аналізу на основі вивчення наукових публікацій були виділені 24 показника (див. Додаток Б), які викладачі оцінювали самостійно.

Проведений аналіз дозволяє констатувати, що з наведених показників викладачі в числі 10 найбільш важливих вважають: здатність виділяти головне в ході заняття (1); здатність викладати матеріал ясно, чітко, доступно (2); дотримання логіки викладу (3); жвавість, образність, емоційність мови (4); культуру мови, чіткість дикції, оптимальний темп викладу (5); пізнавальну активність, творчий інтерес, здатність до самоосвіти (5); здатність стимулювати ініціативу студентів, самостійне мислення, спонукати до дискусії (6); уміння імпровізувати в процесі навчання (6); здатність правильно встановити стиль і тон взаємин зі студентами (7); ерудицію, широту кругозору (8); уміння знаходити нове для своєї дидактичної діяльності в наявному досвіді (8); об'єктивність в оцінці результатів власної дидактичної діяльності (9); здатність до самоаналізу, рефлексії (10) (при $r_s = 0,47$).

Такі показники, як уміння прогнозувати та передбачати результати, уміння впроваджувати дидактичне нововведення, реалізовувати сучасні інноваційні технології, методи, прийоми навчання займають 18-е, 17-е та 16-е рангові місця відповідно.

Аналізуючи наведені результати, відзначимо, що отримані дані вказують на перевагу технолого-педагогічних умінь в структурі

показників сформованості дидактичної культури, які традиційно відносять до педагогічної техніки. Разом з тим, показники більше високого рівня сформованості дидактичної культури не отримали великої кількості виборів.

Аналіз використовуваних викладачами методів навчання показав, що найбільшою перевагою користуються інформаційно-рецептивні методи (71%), проблемний виклад (60%). Репродуктивні методи використовують 37% викладачів, а 28% респондентів - евристичні методи. Тільки 15% викладачів вказали серед часто використовуваних методів дослідницькі методи. Таке співвідношення виборів, на нашу думку, свідчить про певну консервативність, інерційність педагогічного мислення, недостатній рівень оволодіння дослідницькими методами дидактичної діяльності, що саме по собі є показником певного рівня сформованості дидактичної культури. Проте, аналіз результатів опитування дає можливість зробити висновок про стійку тенденцію переходу викладачів до більш складних і ефективних методів дидактичної діяльності.

Про це свідчить і аналіз виборів викладачами дидактичних технологій, що сприяють підвищення продуктивності їх дидактичної діяльності: 77% респондентів вказали на інтенсифікацію навчання на основі співробітництва зі студентами, 26% - теорію рішення дослідницьких завдань, 23% - «діалог культур», 23% - модульне навчання, 5% виборів одержав метод проектів.

Таке співвідношення виборів, як ми вважаємо, відбиває тенденцію до особистісно-орієнтованої, діалогічної побудови дидактичної діяльності у вищих медичних навчальних закладах .

У руслі даного напрямку розвитку освітньої системи вже не може бути застосована традиційна системотехнічна методологія, яка «виявилася нездатною до рішення проблеми описів різних детермінантів людської поведінки і її організації у різних планах: культурному, ціннісному,

професійному й т.п.» [11; с.72]. На зміну їй повинна прийти особистісно-орієнтована освіта.

Як стверджують дослідники С.Ю. Курганів, А.Ф. Копьев і ін., елементарною технологічною одиницею особистісно-орієнтованої освіти виступає діалог як специфічна форма обміну духовно-особистісними потенціалами, як спосіб взаєморозвитку та взаємної діяльності педагогів і учнів. Діалог - це момент самоактуалізації, «прориву особистостей» назустріч один одному [79 с. 18].

Вважаючи, що здійснення особистісно-орієнтованого підходу буде залежати від самооцінки особистісних якостей самих викладачів, ми включили в дослідження анкету для визначення рівня сформованості якостей особистості педагога (див. Додаток Ж).

Аналіз наведених даних показує, що викладачі вищого медичного закладу освіти досить високо оцінюють ступінь сформованості у собі якостей педагога. Проведене при цьому ранжування свідчить про, що на найбільш високому рівні розвитку перебувають такі якості, як відповідальність, емоційність, працьовитість, справедливість, вимогливість до себе, почуття такту. Зазначені якості утворюють п'ятірку значущих якостей. На одному рівні сформованості знаходяться такі якості як оптимізм, щирість, почуття власної гідності. Дещо нижче оцінено чуйність, товариськість, почуття гумору. Вимогливість до інших і самоконтроль займають відповідно 9-е й 10-е місця.

Вважаємо за необхідне відзначити, що вимогливість до інших (9) в рейтингу оцінена нижче, ніж вимогливість до себе (4), що свідчить про розуміння викладачами особливої значимості власної професійної діяльності, у здійсненні якої вимогливість до себе виступає одним з факторів її ефективності.

Найнижчий рівень сформованості приписується респондентами таким якостям як врівноваженість і терплячість. Даний факт пояснюється тим, що, з одного боку, професійно-педагогічна діяльність, на думку

дослідників, відноситься до найбільш стресогенних видів діяльності (41,5%); а з іншої сторони, врівноваженість і терплячість є особистісними рисами, формування яких можливо в рамках роботи із самовиховання та самокорекції. Крім того, завищений рівень домагань, висока вимогливість педагогів до себе, напружена професійна діяльність при відсутності запланованих результатів, як відзначають дослідники, є основною причиною стресу у педагогічних працівників [189; 54-57].

Опираючись на загальнометодологічні основи нашого дослідження, можна констатувати, що реалізація особистісно-орієнтованого підходу у вищій освіті буде сприяти формуванню дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти. Остання, будучи інваріантною характеристикою професійно-педагогічної культури та діяльності, може бути сформована при наявності виділених нами умов.

У процесі проведення дослідження нами проаналізовані параметри дидактичної діяльності викладачів вищих медичних навчальних закладів. (див. Додаток Д). Аналіз отриманих даних показав, що 60% респондентів оцінюють рівень розвитку наведених в анкеті параметрів як високий, 31% - як середній, 9% - як низький. Якісний зміст даних рівнів описувався з точки зору ефективності дидактичної діяльності та ступеня досягнення рівня професійної підготовки, що відповідає Державному стандарту вищої освіти.

Таким чином, на наш погляд, можна виділити 3 групи викладачів відповідно до критерію результативності дидактичної діяльності:

I - викладачі, що володіють високим рівнем розвитку параметрів дидактичної діяльності, що забезпечує високу ефективність дидактичної діяльності та високий рівень професійної підготовки студентів;

II - викладачі, що володіють рівнем дидактичної діяльності середнім і вищим за середній, що дозволяє в цілому ефективно здійснювати дидактичну діяльність і забезпечувати в основному необхідний рівень підготовки студентів;

III - викладачі, що володіють рівнем дидактичної діяльності нижче середнього, що не завжди забезпечує необхідний рівень професійної підготовки та ефективність дидактичної діяльності.

З метою визначення діагностичних труднощів було проведено анкетування викладачів, що показало, що найбільші труднощі викладачі мають в організації позааудиторної роботи зі студентами(14), використанні методики диференційованого підходу до невстигаючих (13), організації роботи в парах (12), виборі оптимальних методів навчання (9), використанні ефективної діагностики знань, умінь і навичок студентів (11), володінні методикою проведення занять різного типу (10) і проведенні самоаналізу професійної діяльності та її результативності (10). Разом з тим респонденти відзначають у себе високий розвиток таких параметрів, як знання теорії навчальної дисципліни (1), використання технічних засобів навчання та наочних засобів (2), відбір змісту навчального матеріалу (3), використання колективних (4) і групових (6) форм навчання, методики диференційованого підходу до найбільш підготовлених студентів (5). На рівні вище за середній оцінені вміння ставити мету, планувати завдання навчання, виховання та розвитку студентів, використання індивідуальних форм навчання.

Таким чином, аналіз отриманих даних показав, що високий рівень самооцінки знань теорії навчальної дисципліни, вміння відбирати зміст навчального матеріалу слабо корелюють ($r = 0,25$) з вибором оптимальних методів навчання, умінням здійснювати ефективну діагностику знань, умінь і навичок студентів. Таке протиріччя можна розглядати як джерело подальшого професійного зростання викладачів.

Звертає на себе увага факт низької оцінки рефлексивних умінь викладачів в оцінці своєї професійної діяльності, що на нашу думку, обумовлено слабким розвитком відповідної навички в структурі педагогічної діяльності.

На основі вивчення сформованості окремих критеріїв і показників нами був проведений аналіз сформованості дидактичної культури.

У ході дослідження структури компонентів дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти виявлено, що базовими показниками за даними константувального експерименту виступають дидактичні цінності-якості, а саме готовність до інноваційної дидактичної діяльності, готовність до організації традиційного дидактичного процесу, ступінь творчій активності та самореалізації. Ці показники в структурі виділених нами критеріїв можуть бути основою для виділення ведучих педагогічних умов формування дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти .

Виходячи з аналізу психолого-педагогічної літератури, теоретичного осмислення сутності дидактичної культури, результатів константувального експерименту, нами виділені наступні *умови формування дидактичної культури* викладача вищого медичного закладу освіти:

- створення у вищому медичному навчальному закладі інноваційно-дидактичного творчого середовища як умови дидактичної культуротворчості;
- формування ціннісного відношення до дидактичної діяльності і її результатів;
- організація суб'єкт-суб'єктної діалогової взаємодії в системі « викладач-студент»;
- особистісно-орієнтована спрямованість технології формування дидактичної культури;
- врахування особливостей дидактичної діяльності викладачів вищого медичного закладу освіти, обумовлених специфікою дисципліни, що викладається, їхньою базовою освітою та рівнем педагогічної підготовки.

Описуючи результати константувального експерименту, ми ставили перед собою завдання визначити шляхи та способи вдосконалювання

дидактичної культури на основі виділення педагогічних умов її формування.

Розроблена нами комплексна методика оцінки рівня сформованості дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти дозволила нам на підставі узагальненого фактичного матеріалу виділити та описати 4 рівні її сформованості: адаптивний, репродуктивний, евристичний, креативний.

Адаптивний рівень (із загальної вибірки - 26,34 %) характеризується знанням дисципліни, що викладається, основ педагогічних і психологічних наук, однак система знань і готовність до їх використанню в необхідних педагогічних ситуаціях відсутні, а мета і завдання власної педагогічної діяльності визначені в загальному виді. Технолого-педагогічна готовність визначається в основному відносно успішним вирішенням організаційно-діяльнісних завдань практичної спрямованості, що відтворюють в основному попередній власний досвід або досвід колег. Професійно-педагогічна діяльність будується за алгоритмом, творчість практично не проявляється. Різноманітні види педагогічної діяльності між собою слабо корелюють.

Репродуктивний рівень (із загального числа вибірки - 38,56 %) характеризується проявом тенденції до стійкого ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, більш високо оцінюється роль психолого-педагогічних знань, проявляється прагнення до установленню суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками педагогічного процесу, відзначається більш високий ступінь задоволеності власною педагогічною діяльністю. Більш успішно вирішуються не тільки організаційно-діяльнісні, але й конструктивно-прогностичні завдання, що припускають діяльність щодо плануванню професійних дій, прогнозу їх наслідків. Творча активність проявляється в рамках відтворюючої діяльності, але з елементами пошуку нових рішень у стандартних педагогічних ситуаціях. Викладачем

усвідомлюється необхідність регулярного підвищення кваліфікації в різних формах.

Евристичний рівень (із загального числа вибірки - 22%) характеризується більшою стійкістю та усвідомленістю шляхів і способів професійної діяльності. В структурі технологічного компонента спостерігаються особистісні зміни, що свідчать про становлення викладача як суб'єкта власної педагогічної діяльності. На високому рівні сформованості перебувають уміння вирішувати оціночно-інформаційні та корекційно-регулюючі завдання. Високий рівень комунікативної та евристичної культури дозволяє впроваджувати активні методи навчання, проблемні форми організації навчального процесу. Виражена гуманістична спрямованість взаємодії зі студентами. У структурі педагогічного мислення важливе місце займають педагогічна рефлексія, емпатія. Власна діяльність відрізняється постійним пошуком, впровадженням нових технологій навчання і виховання, готовністю передавати свій досвід іншим.

Креативний рівень (із загального числа вибірки - 13,1 %) відрізняється високим ступенем результативності педагогічної діяльності, мобільністю психолого-педагогічних знань. Технологічна готовність викладачів має цілісний, завершений характер, особливе місце в її структурі займають аналітико-рефлексивні вміння. В діяльності викладача важливе місце займають педагогічна імпровізація, педагогічна інтуїція, що забезпечують продуктивне вирішення педагогічних завдань. У структурі особистості поєднані наукові та педагогічні інтереси. Високий рівень педагогічній рефлексії, творчій самостійності та дидактичних здібностей створює умови для ефективної самореалізації в продуктивній дидактичній творчості, створення ефективних дидактичних систем. Викладач зацікавлено та цілеспрямовано підвищує свою педагогічну майстерність, рівень дидактичної культури, охоче ділиться особистим педагогічним досвідом і вивчає досвід інших. Викладачів, що перебувають на цьому

рівні дидактичної культури, відрізняє постійне прагнення вдосконалювати власну педагогічну систему.

Аналіз даних константувального експерименту, дозволив нам визначити основні підходи до побудови моделі формування та розвитку дидактичної культури викладача в умовах вищого медичного закладу освіти.

Розгляду цього питання присвячений наступний розділ дослідження.

Висновки до 2-го розділу:

1. Дидактична культура викладача ЗВО виражається через систему наступних критеріально-показових ознак: а) технологічна готовність, що припускає оволодіння різними видами педагогічної діяльності та уміння використовувати прийоми рішення інноваційно-дидактичних завдань; б) інноваційна спрямованість навчальної діяльності, що припускає постійне практичне використання в дидактичній діяльності авторських і привнесених з досвіду колег інновацій; в) ступінь розвитку педагогічного мислення як рівень теоретичного та практичного осмислення й рефлексії власної дидактичної діяльності; г) прагнення до професійно-педагогічного самовдосконалення і творчому росту в професії.

2. У процесі дослідження виявлена тенденція до особистісно-орієнтованої, діалогічної побудови дидактичної діяльності, що є наслідком зміни освітньої парадигми. Звідси - потреба в гуманітарній методології педагогіки та у похідній від її неї - дидактичній культурі викладача ЗВО. Реалізація особистісно-орієнтованого підходу у вищій освіті виступає фактором формування та розвитку дидактичної культури викладача.

3. Рівні сформованості дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти визначаються ступенем реалізації її структурних компонентів. Ступінь прояву кожного з виділених нами показників,

взятих у сукупності, визначає наступні рівні сформованості дидактичної культури: адаптивний, репродуктивний, евристичний, креативний.

РОЗДІЛ 3.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯМ ДИДАКТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО МЕДИЧНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

3.1. Модель формування дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти

Методом теоретичного осмислення проблеми формування та розвитку дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти в нашій дослідженні є моделювання, що, будучи універсальним способом пізнання дійсності, широко поширено в педагогічній науці.

У загальноприйнятому трактуванні модель - це «схема, зображення або опис, якого-небудь явища або процесу в природі та суспільстві» [167, с.325]

Більш коротко моделлю (від лат. *modulus* - міра, зразок) можна назвати «об'єкт або систему, дослідження якої служить засобом для одержання знань про інший об'єкт-оригіналі або прототип моделі» [91; 131].

Вибір моделювання як методу пояснюється тим, що з допомогою моделі легше зрозуміти характер залежності між структурними елементами досліджуваного складного феномена, синтезувати та виявляти найбільш істотні сторони процесу формування дидактичної культури викладача.

В.А. Штофф виділяє три умови, при дотриманні яких модель виконує свої функції: 1) між моделлю та оригіналом є відношення подібності, форма якого явно виражена і точно зафіксована (умова відбиття або уточненої аналогії); 2) модель у процесі наукового пізнання є замісником досліджуваного об'єкту (умова репрезентації); 3) вивчення моделі дозволяє одержувати інформацію (відомості) про оригінал (умова екстраполяції) [104; 87].

Для нашого дослідження важливо також, що модель у багатьох випадках поряд з пізнавальною метою повинна досягати також формуючої мету.

Інакше кажучи, процес моделювання має не тільки пізнавальну, «але й нерозривно пов'язану з нею формуючу функцію, тому що модель не тільки інструмент пізнання, але є і прообразом стану об'єкту, що моделюється, несе в собі структуру того, чого ще немає в об'єктивній реальності» [22, с. 7].

Моделювання в педагогіці має, специфічні, властивий тільки цій науці особливості, що впливають із тієї обставини, що педагогічний процес завжди безпосередньо пов'язаний з долями живих людей. Внаслідок соціально-гуманітарного характеру педагогіки на побудову та результати педагогічних досліджень істотний вплив робить безліч випадкових факторів, що постійно змінюються.

Перелічимо теоретичні положення, з врахуванням яких будувалася запропонована нами модель процесу формування та розвитку дидактичної культури:

а) провідною тенденцією формування та розвитку дидактичної культури як складової професійно-педагогічної культури є тенденція, що розкриває залежність розвитку дидактичної культури від ступеня розвитку професійної свободи особи, її творчої самореалізації в педагогічній діяльності. «Педагогічна культура виступає не тільки як результат педагогічної свободи особистості, але і як її передумова, як необхідна основа розвитку самої здатності особистості ставити мети діяльності у відповідності зі своїм вільним наміром» [6, с. 133-134];

б) дидактична культура є категорія не тільки педагогічна, але й культурно-історична (А. Дистервег, К.Д. Ушинський, В.С. Біблер, Л.С. Виготський, Б.С. Гершунский, А.Н. Леонтьев і ін.);

в) необхідність постійної самоосвіти педагога (А. Дистервег, К.Д. Ушинський, В.А. Сластьонін і ін.);

г) представлення педагога як головного та незамінного джерела передачі учням методу наукового мислення (Г.И. Гессен, А. Дистервег, В.А. Сухомлинський і ін.);

д) необхідність безперервного удосконалення науково-предметної та методологічної підготовки викладача (Л.Я. Зоріна, В.Г. Разумовський, Л.В. Тарасов і ін.);

е) соціокультурна детермінація професійно-педагогічної діяльності (І.Ф. Ісаєв, А.В. Мудрик, В.В. Полукаров, Ю.В. Сенько й ін.);

ж) безперервність і наступність формування дидактичної культури (І.Ф. Ісаєв, В.Н. Никитенко);

з) єдність системного, особистісно-діяльнісного підходів у формуванні особистості викладача (І.Ф. Ісаєв, В.А. Сластьонін);

і) імплікація загальної, педагогічної та дидактичної культури (у їхньому тісному взаємозв'язку та взаємозумовленості) (І.Ф. Ісаєв, В.А. Сластьонін);

к) знання про моделювання як один з найважливіших методів наукового пізнання (С.І. Архангельський, М. Вартоф'кий, В.А. Штофф і ін.);

л) концепція диференціації та індивідуалізації в технології формування дидактичної культури (Т.Г. Браже, О.Ю. Васильєва, І.П. Глинська, І.Ф. Ісаєв, А.Е. Марон і ін.);

м) принцип професійно-педагогічного самовдосконалення як виду спеціальної систематичної діяльності, спрямованої на саморозвиток соціально та професійно значущих якостей особистості (І.Ф. Ісаєв);

н) уявлення про трьох етапне формування особистості педагога (К.М. Левітан, В.В. Тарасов і ін.)

Реалізація запропонованої в дослідженні моделі повинна, на нашу думку, здійснюватися з урахуванням наступних основних принципів, виділених нами на основі вивчення та аналізу психолого-педагогічної літератури:

- мотиваційного - потребі та готовності викладача працювати над формуванням і підвищенням рівня власної дидактичної культури, усвідомлення необхідності роботи над собою;

- концептуального - формування та розвиток дидактичної культури викладача повинно здійснюватися на основі тенденції гуманістичної спрямованості професійно-педагогічної діяльності. Стосовно до професійно-педагогічної діяльності в умовах вищого медичного закладу освіти це означає, насамперед, відмову від техноцентристських підходів на користь культуроцентристській концепції в процесі підготовки фахівця;

- системного - формування та розвиток дидактичної культури викладача обумовлюється логікою та змістом процесів, пов'язаних з формуванням гуманітарної освітньої парадигми, а також є систематичною та цілеспрямованою діяльністю, здійснюваною в кінцевому підсумку з метою підвищення рівня педагогічної культури як цілого.

Алгоритм побудови запропонованої моделі може бути представлений у такий спосіб.

1. Уточнення компонентного складу, структури та організації складових частин моделі, виявлення провідних взаємодій між ними.

Структура моделі містить у собі 3 структуроутворюючих компонента - мотиваційно-ціннісний, інноваційно-технологічний і індивідуально-творчий; 3 функціональних модулі - загальнодидактичний, предметно-методичний і психолого-дидактичний; 9 взаємозалежних і взаємообумовлених блоків, які наочно представлені на схемі 3.1.

2. Виявлення зовнішніх зв'язків моделі, виділення головних з них.

У зв'язку з тим, що «будь-які педагогічні явища не можуть існувати самі по собі, і обов'язково пов'язані з іншими» [77, с. 62], повне уявлення про сутність поняття дидактичної культури в запропонованому трактуванні можна одержати лише в тому випадку, якщо виявлені всі зовнішні зв'язки.

Як відзначалося в параграфі 1.1., формування та розвиток дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти варто

вважати складовою частиною рішення більше загального завдання, а саме формування його педагогічної культури в цілому.

У ході аналізу структури запропонованої моделі в якості основних її зовнішніх зв'язків ми виділили взаємозв'язок із предметно-методичною та психолого-педагогічною підготовкою викладача.

Взаємозв'язок моделі із предметно-методичною підготовкою проявляється, насамперед, у наявності ряду загальних цілей: розширення та поглиблення знань предмету, що викладається; удосконалення вмінь здійснювати міждисциплінарні та внутрішньодисциплінарні зв'язки, формування в студентів наукових понять; удосконалення підготовки викладача до дослідницько-творчої діяльності.

Взаємозв'язок моделі із загальнопедагогічною підготовкою викладача проявляється в рішенні завдань розвитку його професійно-педагогічних якостей: уміння забезпечувати доступність у навчанні, уміння розвивати абстрактне та образне мислення студентів, формувати в студентів інтерес до дисципліни, що викладається, та ін.

3. Визначення функцій моделі.

Основними функціями запропонованої моделі в нашому розумінні виступають її пізнавальна (гностична) і формуюча функції. Модель дає можливість послідовного та різнобічного вивчення процесу формування та розвитку дидактичної культури, дозволяє більш наочно представити характерні риси цього процесу. У той же час модель можна вважати прообразом процесу формування дидактичної культури: вона дозволяє намітити шляхи оптимального вирішення проблеми, розглянутої в даному дослідженні.

4. Вивчення динаміки моделі, виявлення основних закономірностей і тенденцій її розвитку.

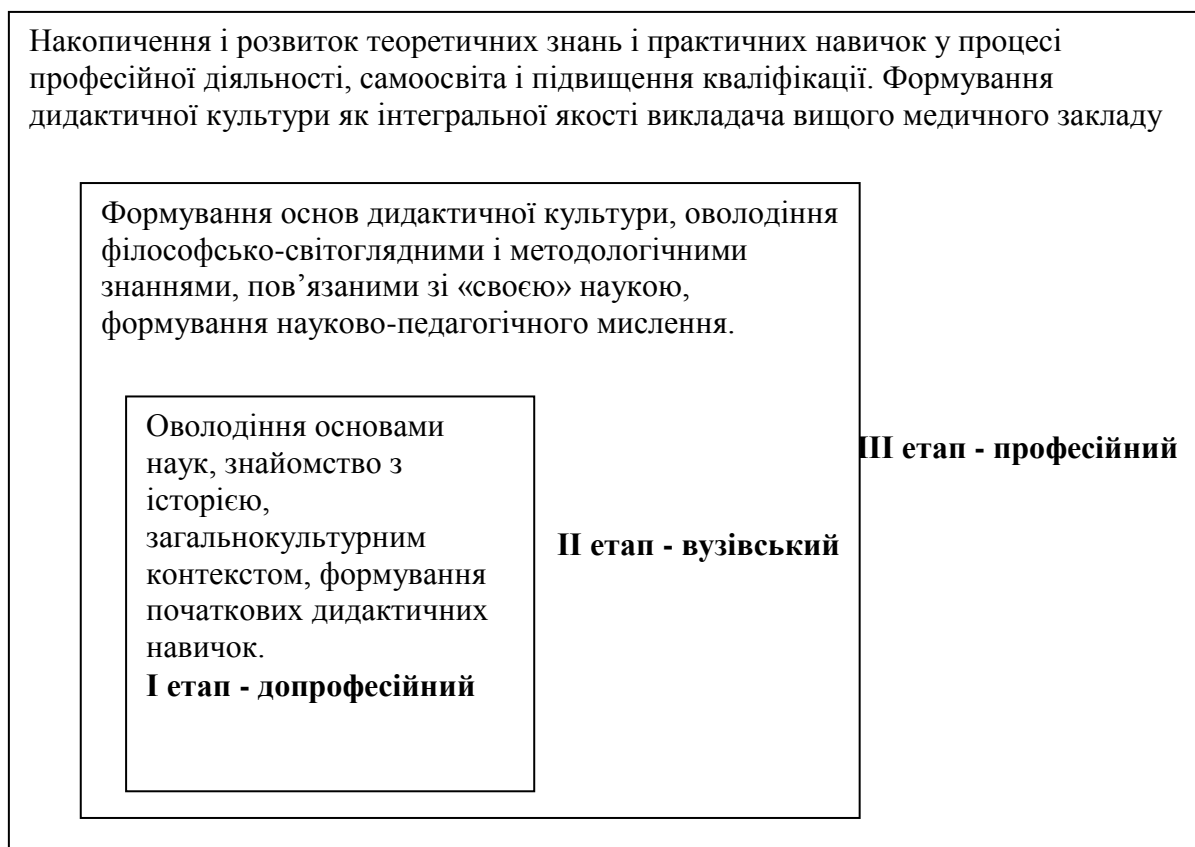
Дослідники виділяють у процесі професійного становлення педагога три періоди: 1) допрофесійний, довузівський, пов'язаний з вибором професії; 2) початковий, вузівський період, під час якого формуються основи

професійно важливих умінь і властивостей особистості педагога; 3) основний, професійний - період розвитку «всіх сутнісних сил особистості вчителі з метою її найбільш повної самореалізації в педагогічній діяльності» [10,с. 5].

Взаємозв'язок етапів досліджуваного феномена представлена на схемі 3. 2.

Схема 3.2.

Генезис становлення і розвитку дидактичної культури
викладача вищого медичного закладу освіти

вигляді образу (подання), створеного дослідником.

Модель являє собою теоретичне обґрунтування практичної діяльності з вивчення проблем підвищення професійної кваліфікації педагогів. За завданнями моделювання така модель може розглядатися як прогностична, за ступенем вірогідності - як приблизно достовірна.

Запропонована модель як будь-яка модель - подання не претендує на вичерпну повноту охоплення досліджуваного явища: у сучасних умовах

«...різноманіття властивостей досліджуваного об'єкта або явища пізнається нерідко шляхом використання не однієї, а безлічі моделей» [143, с. 9].

У той же час, на наш погляд, модель є досить повною та різнобічною в плані опису об'єкту моделювання, адекватно відбиває його основні властивості. Вона також допускає поступові виміри та удосконалення в тому розумінні, що її компоненти, не змінюючи своїх функцій і назви, можуть у процесі користування моделлю ставати усе більше складними.

Інакше кажучи, модель здатна враховувати постійно зростаючі вимоги до особистості викладача і його професійної підготовленості.

Процес формування дидактичної культури представлений на схемі в Додатку 3. Етапи становлення описані нами в параграфі 1.2, а етапи розвитку дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти будуть описані в параграфі 3.2.

У змістовному відношенні процес формування дидактичної культури, на нашу думку, повинен складатися, з 9 функціональних блоків, що містять інформацію, орієнтовану на формування певної групи професійно та особистісно значущих якостей відповідно до запропонованої моделі (схема 3.1.).

БЛОК I. СИСТЕМНЕ БАЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Теоретичні знання з основ системного аналізу, спеціальна робота з освоєнню зовнішньої та внутрішньої структури професійної діяльності педагога; теоретичні знання з основ моделювання; практична робота з моделюванню педагогічних систем та процесів; формування вмінь прогнозування результатів власної діяльності і її наслідків.

Практична робота з моделювання - це, насамперед, спеціальним образом організована колективна ігротехнічна діяльність, а практична робота із прогнозування вимагає спеціальної самостійної діяльності зі збору, обробки та інтерпретації прогностичної інформації.

БЛОК II. ЗДАТНІСТЬ ДО ІНТЕГРАЦІЇ З ПЕДАГОГІЧНИМ ДОСВІДОМ ІНШИХ

Практичне освоєння досвіду, організація різних акцій, що сприяють взаємодії педагогічного досвіду (спільні дослідження, спільне навчання, спільна розробка та реалізація різних проектів).

БЛОК III. АНАЛІТИКО-ПРОГНОСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ. МОДЕЛЮВАННЯ

Формування вмінь аналізу, синтезу та узагальнення педагогічних явищ і процесів, понять «індукція» і «дедукція»; формування навичок педагогічного передбачення як основи прогнозування; діяльність по відбору педагогічної інформації для аналізу та прогнозування; освоєння алгоритму аналітико-прогностичної діяльності на альтернативній основі; освоєння критеріїв адекватності аналітико-прогностичної діяльності цілям і завданням освітньої установи та власної професійної діяльності.

Основні методи - групові тренінги, рольові та організаційно-діяльнісні ігри, «мозковий штурм», ігрове моделювання, виконання творчо-пошукових завдань.

БЛОК IV. ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ ОБЛАСТІ

Формування вмінь діяти в рамках дисципліни, що викладається; формування навичок відбору, обробки, зберігання, інтерпретації та організації навчальної інформації; спеціальна діяльність щодо організації інформаційних занурень у предметну область; формування вмінь конструювання нового змісту дисципліни на варіативній основі, вироблення критеріїв відбору варіативного змісту дисципліни; системне дослідження місця та ролі предметної області в структурі професійної діяльності педагога.

Основні методи - індивідуальна робота з конструювання та освоєння нового предметного змісту та критеріїв його відбору, колективна діяльність з їх теоретичної апробації (семінари, конференції).

БЛОК V. ВОЛОДІННЯ ПЕДАГОГІЧНИМИ ТЕХНОЛОГІЯМИ

Формування ключових понять: методу як професійної цінності педагога, педагогічної технології, індивідуального стилю поведінки педагога; освоєння педагогічних технологій за трьома основними напрямками: технології педагогічної комунікації, технології взаємодії з навчальною інформацією, технології навчання (передачі навчальної інформації).

Освоєння педагогічних технологій здійснюється у двох основних напрямках: спеціальна діяльність у формах ігрового моделювання (власне сам навчальний процес) і практична діяльність по використанню отриманих знань і вмінь.

БЛОК VI. ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Формування поняття «педагогічна рефлексія», навичок рефлексії педагогічних фактів і явищ, їх відбору відповідно до мети рефлексії; формування навичок аналізу умов одержання даних для рефлексії; рефлексія як усвідомлення результату та наслідків власної педагогічної діяльності; формування програми оптимальних педагогічних дій у відповідності з результатом рефлексивної діяльності.

Основні форми - тренінгові заняття рефлексивного аналізу власної педагогічної діяльності та діяльності інших, оформлення їх у виді узагальнених матеріалів, моделювання, розробка алгоритмів, взаємонавчання, практична діяльність щодо використанню отриманих знань і вмінь.

БЛОК VII. ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ГУМАННОЇ ОРІЄНТАЦІЇ

Формування комунікативної культури в широкому значенні; комплекс знань про людину і її місце в сучасному світі; виявлення протиріч між тенденцією до гуманізації людських відносин і реальною позицією педагога у вітчизняній педагогічній традиції; формулювання понять діалогу, складної комунікації, компромісу. Перевід вищезгаданих знань у практичну площину. Проведення спеціальної (теоретичної та практичної)

роботи щодо зняття стереотипів професійного мислення та поведінки педагогів.

Основні методи - активні, у режимі діалогу, широке використання ігрового моделювання, спеціальні синтетичні курси, що включають лекції, самостійну індивідуальну роботу, семінари з використанням ігротехнічних засобів.

БЛОК VIII. ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА

Формування та розвиток креативних здібностей педагога; організація практичної діяльності щодо формування та розвитку: а) здатності до самозміни (самодіагностики); б) здатності до створення (проектування) принципово нових систем у сфері професійної діяльності; в) здатності до професійного самовизначення, прийняттю повної відповідальності за результати своєї професійної діяльності; г) здатності до концептуального мислення та поведінки; д) здатності до отримання інноваційного результату в професійній діяльності;

е) здатності до подолання традиційного погляду на педагогічний експеримент як на природничо-наукову процедуру, успішність якої жорстко детермінована прогнозованими результатами.

Основні способи діяльності - ігрове моделювання процесу проектування педагогічного експерименту, практична експериментальна діяльність, наукова праця по оформленню та аналізу результатів експериментальної діяльності, соціально-психологічні тренінги з професійного та особистісного самовизначення.

БЛОК IX. ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНОЇ КУЛЬТУРИ

Курс з теорії рефлексивного мислення; придбання навичок саморефлексії та умінь організатора спільних рефлексивних процесів в рамках професійної діяльності; формування розуміння цінності та необхідності рефлексивної діяльності педагога, показ практичної

значимості саморефлексії і спільної рефлексії в повсякденній педагогічній роботі.

Основні методи та форми: тренінги соціально-психологічного і методологічного характеру щодо освоєнню засобів рефлексивної діяльності.

Реалізація даної моделі можлива в рамках певних технологій, які будуть сприяти формуванню діяльнісної основи цього процесу, забезпечать перенос знань у сферу праці, будуть впливати на цілеспрямованість та життєву стратегію викладача. Крім того, технології створюють соціокультурний простір, у якому формується особистість, тому вони виступають як діяльнісний спосіб становлення індивідуальності суб'єкта і його способів взаємодії з іншими. Цьому питанню присвячений наступний параграф нашої роботи.

3.2. Технологія формування дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти

Визначення сутності, змісти й структури дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти, вивчення особливостей її формування, рівнів її сформованості, ступеня розвиненості окремих її складових дозволили нам розробити технологію формування дидактичної культури, частково апробовану в Харківському національному медичному університеті та Харківській академії післядипломної освіти.

Розробляючи технологію, ми виходили з того, що процес формування повинен відбивати структуру самої дидактичної культури.

У рамках підходу В.А. Сластьоніна та Н.Г. Руденко ми розуміємо під педагогічною технологією впорядковану сукупність дій, операцій і процедур, що інструментально забезпечують досягнення прогнозованого та діагностованого результату в змінних умовах освітнього процесу.

Критеріями протікання дидактичної діяльності на технологічному рівні виступають: наявність чітко та діагностично заданої мети, тобто

коректно вимірного подання понять, операцій, діяльності як очікуваного результату, способів діагностики досягнення цієї мети; подання досліджуваного змісту у вигляді системи пізнавальних і практичних завдань, орієнтовної основи та способів їх рішення; наявність досить твердої послідовності, логіки певних етапів засвоєння; перелік способів взаємодії учасників процесу на кожному етапі; мотиваційне забезпечення діяльності, основане на реалізації особистісних функцій у цьому процесі (вільний вибір, креативність, змагальність, життєвий і професійний зміст; застосування в навчальному процесі новітніх засобів і способів переробки інформації) [158].

Метою розробленої нами технології стало створення умов для реалізації інтересів і потреб викладача, вільного та свідомого вибору ним способів власної професійної діяльності та удосконалення в ній, підвищення рівня ціннісного відношення до дидактичної діяльності як до найважливішої її складової, готовності до інноваційно-технологічної діяльності та ступеню творчої самореалізації у дидактичній діяльності.

На нашу думку, технологія формування дидактичної культури буде характеризуватися наступними *ознаками*: спрямованість на формування дидактичної культури; відповідність основним положенням теорії безперервної освіти - принципам безперервності, інтегративності, наступності, самоосвіти; безперервність та етапність; органічний взаємозв'язок змісту дидактичної, психолого-педагогічної, методологічної та методичної підготовки викладача; комплексне використання форм і методів навчання; диференційований, особистісно-орієнтований підхід до формування дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти. Ці ознаки відповідають виділеним педагогічним умовам її формування й розвитку .

При розробці технології ми враховували, що до моменту початку дослідно-експериментальної роботи більшість викладачів ЗВО вже володіли певним досвідом професійно-педагогічної діяльності та одночасно слабо

увяляли собі інноваційні процеси в освіті, мали недостатню теоретичну підготовку в області дидактики, психології, сучасних методик, не володіли навичками діагностування, інноваційно-дидактичного проектування та рефлексії власної професійно-педагогічної діяльності.

Виходячи з інноваційного характеру сучасної освіти, ми вважаємо, що основною метою розробки технології формування та розвитку дидактичної культури повинно стати створення умов для реалізації іманентних можливостей викладача в процесі інноваційної дидактичної діяльності. Нам близька точка зору Н.М. Фат'яновій і ін. про те, що «інтеріоризація цілей процесу формування дидактичної культури ...проходить сприятливо саме в умовах інноваційного творчого середовища»[188; 119].

Інноваційне середовище, на думку І.Ф. Ісаєва, - це «певна морально-психологічна обстановка, підкріплена комплексом мір організаційного, методичного, психологічного характеру, що забезпечують введення інновацій в освітній процес» [65, с. 94].

До основних елементів інноваційно-творчого середовища можна віднести організаційні та науково-методичні умови, виділені нами на основі аналізу науково-педагогічної літератури, даних отриманих у ході що константувального експерименту, спостереження, аналізу досвіду педагогічної діяльності викладачів вищого медичного закладу освіти .

Як організаційні умови виступають: формування освітньої програми навчального закладу відповідно до змісту соціального замовлення; індивідуально-диференційований підхід в організації освітнього процесу; зміна змісту навчання, форм і методів дидактичної діяльності; створення матеріально-стимулюючої бази творчої дидактичної діяльності; створення сприятливого емоційно-психологічного клімату в педагогічному колективі; удосконалення матеріально-технічних та організаційно-педагогічних умов освітнього процесу.

Науково-методичні умови включають: спрямованість науково-методичної роботи на інноваційну діяльність, розвиток дидактичної творчості та ініціативи; оперативне інформування про досягнення в області дидактики, методики, нових інформаційних і дидактичних технологій; апробацію та впровадження в практичну діяльність результатів психолого-педагогічних досліджень; свободу у виборі дидактичних засобів - програм, підручників, форм і методів навчання; створення, освоєння та використання дидактичних інновацій; своєчасний системний аналіз і оцінку тих дидактичних інновацій, що вводяться в навчальний процес, розробку системи моніторингу дидактичної діяльності; моніторинг результативності дидактичної діяльності, показників розвитку студента, ступеня сформованості дидактичної культури викладача; діагностичний підхід у вивченні, аналізі та поширенні досвіду дидактичної діяльності викладачів.

На нашу думку, інноваційна дидактична система ЗВО не тільки висуває високі вимоги до професійно-особистісних якостей викладача, але й сама створює мотиви, умови та стимули їх розвитку. При цьому матеріальне та моральне стимулювання виконує психологічні функції управління, тобто сприяє активізації педагогів і підтримці оптимального трудової напруги в колективі, спрямованого на досягнення високих результатів в освітньому процесі.

Ми виходимо з того, що викладач є суб'єктом процесу формування та розвитку дидактичної культури. Він є суб'єктом по суті, тому що усвідомлює себе як самостійна самокерована особистість; має запас життєвого, професійного, спеціального досвіду, що є важливим джерелом його навчання, прагне за допомогою навчання вирішити свої життєво важливі проблеми і досягти конкретних цілей; прагне до негайної реалізації отриманих у навчанні знань, умінь, навичок, якостей [121].

Як суб'єкта цього процесу викладача до освоєння дидактичної культури будуть спонукувати добре усвідомлювані ним професійні мотиви. Тому і завданням, і умовою розробленої технології виступає формування у

викладача мотивації на формування дидактичної культури та професійно-особистісний розвиток.

Науково доведено, що мотивація з'являється в людини у зв'язку з власною, тобто суб'єктивною оцінкою корисності тих позитивних наслідків, які він може отримати в результаті своєї діяльності. Відомо, що процес переходу стимулу у внутрішній мотив повинен супроводжуватися задоволенням людини від власної діяльності.

Значущою умовою формування та розвитку дидактичної культури ми вважаємо позитивний соціально-психологічний клімат у педагогічному колективі, розуміючи під ним «систему емоційно-психологічних станів колективу, що відбивають характер взаємин між його членами в процесі спільної діяльності і спілкування» [65, с. 71].

Залежно від того, як протікає інноваційна дидактична діяльність, формуються і дидактично цінні якості викладача: «при орієнтації на учнів розвиваються діагностичні здібності, при орієнтації на колег - організаційно-комунікативні здібності, при орієнтації на адміністрацію - дидактичні» [66, с. 65].

Розробка технології формування дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти обумовлює необхідність розвитку позитивного інноваційного досвіду дидактичної діяльності.

Кожний викладач має свою дидактичну культуру, що реалізується його особистістю та через його особистості. Тому при обміні своїми культурами викладачі не можуть повністю освоїти та відтворити інший ціннісний досвід, тому що «зміст однієї культури не переводиться без залишку на мову іншої культури» [203, с. 260].

Викладач діє на основі особистого, індивідуального досвіду, накопиченого в процесі пізнання, дидактичної діяльності та спілкування.

Цей досвід відрізняється від простої сукупності знань і вмінь, отриманих за допомогою рефлексії та шляхом копіювання, повторення

досвіду інших. Це є особистісний зміст досвіду, що робить його індивідуальним і неможливим для передачі.

Разом з тим важливу роль у формуванні дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти відіграє його активне включення в професійно-дидактичну діяльність, самостійне освоєння ним основ педагогічної діяльності.

У цьому процесі в результаті більш глибокого осмислення сутності своєї дидактичної діяльності та залучення до наукового педагогічного знання, формування особистої дидактичної системи, підвищенні рівня творчої самореалізації величина невідрефлексованого «залишку» буде зменшуватися.

Нагромадження власного досвіду інноваційної дидактичної діяльності буде сприяти зміні характеру труднощів у власній педагогічній діяльності, формуванню необхідних навичок і вмінь.

В умовах ЗВО сформованість умінь викладача для рішення завдань традиційного навчання, як правило, зростає, включення ж в інноваційний процес і формування готовності до інноваційної діяльності викликає серйозні труднощі. Це призводить до зниження технологічної готовності педагога до дидактичної діяльності та необхідності додаткових зусиль для підвищення рівня сформованості дидактичної культури.

Сутність і шляхи формування технологічної готовності педагога найбільше повно розкриті в дослідженнях М.М. Левіной [103]; [104]. Під технологічною готовністю вона розуміє оволодіння логікою професійної поведінки, досвідом креативної діяльності, способом організації технологічних процесів, адаптацію їх до цілей гуманізації та гуманітаризації освіти.

Технологічну готовність І.Ф. Ісаєв [65] і І.Л. Яцукова [206] трактують як оволодіння педагогом певною системою способів і прийомів технологій навчання та виховання, а також умінням аналізувати в педагогічному процесі альтернативні педагогічні технології.

У сполученні з умінням систематизувати досвід власної інноваційної діяльності технологічна готовність є однією з умов розвитку інноваційно-дидактичного середовища, що і формує дидактичну культуру викладача.

Наукове забезпечення освітнього процесу ЗВО також є провідною умовою перетворення дидактичної діяльності. Науково-методична робота виступає необхідною організаційною основою формування інноваційної спрямованості дидактичної діяльності та створення інноваційно-творчого середовища. Будучи спеціально організованою діяльністю, вона спрямована на забезпечення безперервного професійного зростання викладача, розвиток його індивідуального досвіду, підвищення рівня дидактичної системи, продуктивності інноваційно-творчої діяльності, рівня сформованості всіх компонентів його дидактичної культури. Крім того, науково-методична робота виконує адаптивну і соціалізуючу функції.

Проектування технології формування та розвитку дидактичної культури здійснювалося нами на підставі педагогічної системи цілей, побудованої на визначенні змісту щодо формування кожного з виділених нами в структурі дидактичної культури викладача компонентів: мотиваційно-ціннісного, інноваційно-технологічного, особистісно-творчого.

Для реалізації поставлених цілей на кожному етапі була розроблена програма формування дидактичних знань викладача вищого медичного закладу освіти по 9 блокам, згрупованим в 3 модулі: загальнодидактичний, предметно-методичний, психолого-дидактичний (див. схему 3.1).

При цьому ми виходили з того, що процес формування дидактичної культури повинен здійснюватися на основі методологічного положення про особистість як суб'єкта діяльності та її цілісність. Дидактичні умови, що забезпечують запроектовану ефективність цього процесу, орієнтовані на активну позицію викладача, повноту складу та інтегрованість видів професійної діяльності.

Технологічність процесу формування дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти полягає в розробці системи засобів і способів і визначенні організаційно-педагогічних умов формування та розвитку досліджуваного феномена.

Технологічне забезпечення характеризується включенням викладача в різноманітні форми та методи дидактичної діяльності, різні форми науково-методичної роботи, включенням в дослідно-експериментальну, дослідницьку діяльність.

Особистісно-орієнтований підхід здійснювався через систему різнорівневої науково-методичної роботи (індивідуальна робота з методистом, педагогічне наставництво, самоосвіта, методична робота у складі кафедр і предметно-методичних комісій, науково-методичні ради, науково-методичні семінари, науково-практичні конференції, курси підвищення кваліфікації і т.д.).

Методологічно значущою умовою, що сприяє ефективності цього процесу, є узгодження умов, при яких різноманітні фактори інтегруються з внутрішньою структурою особистості, з її індивідуальними потенційними можливостями та із загальною спрямованістю особистості [106; 8].

Результатом реалізації технології стало підвищення рівня сформованості критеріїв і показників дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти, зменшення диференціації між ідеальним і реальним станами сформованості самої дидактичної культури, що знайшло своє вираження в інтелектуальному та мотиваційно-ціннісному розвитку, формуванні дидактично цінних знань і якостей та розвитку на їх основі здібностей і дидактичних умінь з передачі та формуванню професійного і соціального досвіду.

Для визначення ефективності технології необхідно оцінювати ступінь включення викладача вищого медичного закладу освіти в інноваційно-дидактичне середовище.

Розвиваючий ефект запропонованої технології забезпечувався особистісною спрямованістю системи формування та розвитку дидактичної культури, дидактичні характеристики якої визначаються наступними особливостями: задачна побудова та проблемна структура; різнорівневність, варіативність з врахуванням розходжень у потребах викладачів; особистісно-орієнтований, диференційований підхід; демократичні форми організації системи науково-методичної роботи.

Технологія реалізації умов формування та розвитку дидактичної культури викладача ґрунтується на положенні, відповідно до якого формування її компонентів відбувається в діяльності, що представляє собою процес рішення завдань поетапного її здійснення. Тому при визначенні змісту кожного з етапів формування дидактичної культури викладачів виділяються 5 груп бінарних дидактичних завдань: аналітико-рефлексивних, проектувально-прогностичних, організаційно-діяльнісних, діагностико-гносичних, корекційно-регулюючих.

Технологічно процес реалізації умов припускає виділення наступних *етапів*: актуалізуючого, технологічного, конструктивного, корекційно-оптимізуючого. Зазначені етапи виділені згідно провідних завдань формування дидактичної культури та забезпечують наступність і цілісність цього процесу, тому що є взаємозалежними та взаємодоповнюючими.

Перші два етапи, на думку Н.М. Фатянової, характеризуються значним зростанням ентропії дидактичної культури викладача [188].

Дидактична діяльність при цьому розширюється в обсязі, збільшуючи професійно-особистісний потенціал викладача за рахунок звертання до різних джерел дидактичного, методичного, психологічного знання, досвіду колег, вчених, педагогів-новаторів, під впливом зовнішніх факторів інноваційного середовища. «При цьому дидактична система ... втрачає свою стрункість, упорядкованість, характеризується

«розкиданістю» стосовно системо утворюючих дидактичних елементів» [188, с. 127].

Наступні два етапи характеризуються антиентропійністю, зростанням рівня системи та організації, концентрацією та упорядкованістю дидактичної діяльності, вибудовуванням особистої дидактичної системи, структуруванням наявного та надбаного досвіду дидактичної культуротворчості.

На нашу думку, ентропійність і антиентропійність в процесі формування та розвитку дидактичної культури можуть розглядатися і як характеристика, і як тенденція, іманентно властиві їй на різних етапах розвитку.

Виходячи із цього, модель проектується шляхом розписування завдань і способів їх вирішення на кожному з наведених вище етапів. Характеристика та технологія поетапного рішення цих завдань основана на дослідженнях Н.М. Фат'янової [188] і модифікована нами з урахуванням особливостей діяльності викладача вищого медичного закладу освіти.

Особливістю запропонованої технології є те, що викладач на кожному етапі включається в рішення всього комплексу дидактичних завдань, тобто проявляються всі його дидактичні можливості, весь наявний рівень дидактичної культури.

При цьому ми виходимо з теоретичного підходу І.Ф. Ісаєва, що професійну діяльність необхідно розглядати «як процес, умову та результат об'єктивації особистості викладача, як умову та результат формування його педагогічної культури» [65, с. 71], а професійна діяльність одночасно являє собою і процес формування, і результат, що досягається щораз як проміжний підсумок становлення дидактичної культури.

І.Ф. Ісаєв відзначає, що не тільки процес розвитку цілісності професійної діяльності, але і її результат вносить необхідні корективи в подальший розвиток професійно-педагогічної діяльності, детермінує подальший розвиток культури особистості майстра-професіонала.

На першому, актуалізуючому етапі, метою було формування спрямованості особистості викладача на освоєння ціннісних орієнтацій дидактичної культури, усвідомлення необхідності її формування, актуалізація особистісного потенціалу викладача.

Ефективність досягнення зазначених цілей забезпечувалася за рахунок створення інноваційно-дидактичного творчого середовища, створення системи організаційних і науково-методичних умов, особистої дидактичної активності педагога, спрямованої на професійний саморозвиток.

Зміст етапу: усвідомлення сутності та змісту дидактичної культури, рефлексія попереднього та наявного досвіду колективної і власної дидактичної діяльності, пошук рішень виниклих нових завдань щодо освоєння елементів дидактичної діяльності в процесі інноваційно-дидактичної та науково-методичної діяльності через процес рішення п'яти груп бінарних дидактичних завдань.

Особлива увага приділялася, насамперед, розвитку мотиваційної сфери дидактичної діяльності, що виконує спонукаючу, спрямовуючу та регулюючу функції. При цьому «мотивація фіксує такий стан професійної діяльності, який бажаний для людини, але якого немає у наявності» [65, с. 68].

На цьому етапі здійснювався процес входження викладача в інноваційний дидактичний процес, освоєння нового змісту викладання, орієнтація на теоретичне освоєння норм і цінностей дидактичної культури, поглиблення роботи з розвитку дидактичних цінностей-знань.

З цією метою були проведені цикли методичних занять з викладачами за наступними теоретичними матеріалами: «Сучасний стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні», «Дидактичні аспекти професійної підготовки», «Дидактична діяльність як культурний процес», «Проблеми сучасної дидактики у вищій освіті», «Педагогічна культура і її дидактичний компонент».

Питання формування дидактичної культури викладача було розглянуто на засіданні науково-методичної ради ЗВО з проблеми «Формування дидактичної культури викладача як фактор реалізації багаторівневої освіти».

Реалізація змісту педагогічної системи щодо формування інноваційно-технологічного компоненту була спрямована на формування аналітико-рефлексивних і проєктивно-прогностичних завдань. У процесі відпрацьовування технологічних умінь велася корекція змісту навчання за програмами різних рівнів, формувалися особистісно-орієнтовані дидактичні системи викладача. Для цього була проведена експертиза існуючого програмно-методичного забезпечення та розроблена програма його удосконалювання.

Цільова спрямованість формування індивідуально-творчого компонента визначила прагнення включити викладача в різні форми дидактичної творчості. Створення творчих груп із проблем викладання окремих циклів дисциплін сприяло конкретизації поставлених завдань.

Особлива увага була приділена технології організації дослідницької роботи викладача щодо формування нового змісту освіти на основі дослідно-експериментальної роботи, проведеної у ЗВО.

Рішенню цього завдання сприяли науково-методичні семінари «Розробка навчально-програмного забезпечення у ЗВО», «Розробка дидактичного забезпечення з дисципліни», за підсумками яких підготовлені положення про розробку авторських і робочих програм дисциплін.

Для молодих викладачів була організована «Школа молодого викладача», робота якої будувалася на основі діагностики дидактичних труднощів викладачів та їх індивідуальних професійних запитів.

Результати формування та розвитку дидактичної культури на цьому етапі наведені в Додатку К.

Активізації когнітивної діяльності викладача, спрямованої на формування та освоєння дидактичної культури, розвитку вмінь вирішувати аналітико-рефлексивні та проектувально-прогностичні завдання сприяли науково-методичні семінари «Педагогічні проблеми вищого медичного закладу освіти в сучасних соціально-економічних умовах», «Сучасні підходи до організації педагогічного процесу у вищому медичному навчальному закладі», які передбачали актуалізацію та збагачення знань в області дидактики, інновацій, припускали формування та розвиток умінь щодо самоаналізу своєї готовності до інноваційної дидактичної діяльності, розвитку вмінь проектувати зміст освіти, способів її реалізації, аналізувати способи своєї діяльності.

Метою *другого, технологічного, етапу* стало: розвиток комунікативно-технологічних умінь у структурі діяльності викладача, особистісно-орієнтованої спрямованості технології, формування дидактичних організаційно-комунікативних якостей, системи цінностей-відносин, готовності до дидактичної творчості.

Ефективність досягнення мети на цьому етапі забезпечувалася за рахунок: підвищення дидактичної активності викладачів; розвитку аналітико-рефлексивних умінь, використання діагностичного підходу в реалізації умов формування дидактичної культури дидактичної культуротворчості; розвитку технолого-інноваційної готовності при вирішенні бінарних груп дидактичних завдань на основі поглиблення знань про індивідуально-психологічні особливості студентів; оптимізації організаційно-педагогічних умов розвитку дидактичної культури.

Передумовою підвищення рівня технолого-інноваційної готовності стало вдосконалення інноваційно-дидактичних умінь викладачів, відпрацювання технологій дидактичної діяльності, способів реалізації методів навчання. Цьому сприяло проведення серії відкритих занять досвідчених викладачів з обговоренням їх дидактичних аспектів,

проведення панорамних занять для молодих викладачів і викладачів, що не мають професійно-педагогічної підготовки.

Теоретичному осмисленню проблеми сприяли науково-практичні конференції «Інноваційно-дидактична діяльність викладача ЗВО», «Професійно-особистісна готовність викладача до інноваційно-дидактичної діяльності», науково-практичні семінари «Форми та методи інноваційної діяльності викладача вищого медичного закладу освіти», «Дидактичні фактори ефективності навчального заняття у ЗВО. Аналіз і самоаналіз навчального заняття».

Зміст другого етапу в області ціннісних орієнтацій - це розвиток системи дидактичних цінностей-відносин, виявлення найбільш значущих зв'язків в реалізованій системі, акцент на розвиток суб'єкт-суб'єктних відносин у системі «викладач-студент», формування рефлексії як якісної характеристики, що відбиває відношення викладача до себе, своєї інноваційної дидактичної діяльності; розвиток дидактично цінних якостей.

Як форма освоєння цих проблем нами був вибраний «круглий стіл» із проблем: «Нова парадигма освіти: суб'єкт-суб'єктний підхід», «Педагогічна рефлексія як компонент і цінність дидактичної культури викладача».

Засідання за «круглим столом» носили науково-практичну спрямованість і обов'язково припускали тренінги розвитку професійних здібностей.

У рамках експериментальної програми був організований постійно діючий психолого-педагогічний семінар «Психологічні аспекти освітнього процесу у вищому медичному навчальному закладі».

Результати другого етапу формування та розвитку дидактичної культури наведені в Додатку I.

Інноваційно-дидактичні завдання цього етапу вирішувалися у процесі підготовки та проведення науково-методичних і науково-практичних семінарів і конференцій, науково-методичної ради ЗВО, роботи кафедр

(соціально-гуманітарного дисциплін, загальноосвітніх дисциплін, медичних дисциплін).

Розвиток аналітико-рефлексивних умінь викладача на технологічному етапі здійснювалося на основі підвищення його дидактичної активності, тому що формування рефлексивних умінь складається «не тільки в поєднанні внутрішніх і зовнішніх умов, а і в забезпеченні можливості суб'єктові для особистого використання цих умов» [97, с. 140].

Тому у формуванні аналітико-рефлексивних умінь важливе місце приділялося аналізу включеності викладача в інноваційний дидактичний процес, в результаті чого зростала особистісна значущість активності суб'єкта, удосконалювалися особистісні дидактичні якості, спостерігалося підвищення продуктивності та оптимізація дидактичних цінності-відносин.

У результаті формування дидактично цінних якостей і відносин, аналітико-рефлексивних умінь у процесі вирішення організаційно-діяльнісних завдань у викладача підвищувався рівень професійної самореалізації на основі підвищення готовності до творчої взаємодії, системного підходу до формуванню та розвитку особистісно-орієнтованих дидактичних систем.

Розвитку рефлексії, цінностей-відносин, організаційно-комунікативних якостей сприяло відвідування занять колег, аналіз різних аспектів цих занять з метою визначення ефективності організації діяльності студентів, а також проміжна діагностика дидактичних труднощів викладачів в педагогічному процесі.

Активізація роботи кафедр у рамках дослідно-експериментальної роботи у вищих медичних навчальних закладах сприяли формуванню та розвитку дидактичної активності викладачів на другому етапі та її зростання, як в індивідуальному відношенні, так і по кафедрах (дані про динаміку дидактичної активності наведені в параграфі 3.3).

Метою третього, конструктивно-креативного, етапу стало формування ціннісних установок викладачів на перманентний

саморозвиток, самореалізацію, розвиток власного досвіду, що забезпечує максимально можливу взаємну реалізацію особистісних потенційних здібностей учасників освітнього процесу, розвиток творчої взаємодії в системі «викладач-студент».

Ефективність реалізації цілей і завдань третього етапу формування та розвитку дидактичної культури забезпечувалася за рахунок подальшого удосконалення дидактичних знань і технолого-інноваційних умінь, їх використання в нових ситуаціях реального дидактичного процесу, розробки власних методів навчання, включення нових елементів у зміст дидактичної діяльності викладача. Особлива увага на цьому етапі експерименту приділялася активізації дидактичної творчості викладачів на основі засвоєних теоретичних знань і освоєних практичних навичок, створенню умов для дидактичної культуротворчості.

Рішенню цього завдання сприяли науково-практична конференція «Формування дидактичної системи як процес дидактичної культуротворчості» і колоквиум «Психологія педагогічної творчості».

Зміст процесу формування та розвитку дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти визначався розвитком технолого-інноваційної готовності в процесі відпрацювання вмінь щодо рішення діагностико-гностичних завдань, розвитку інноваційного потенціалу викладачів, здійсненням варіативного підходу до реалізації навчальних планів і програм.

Результати роботи на цьому етапі наведені в Додатку І.

Інноваційно-дидактичні завдання цього етапу - усвідомлення сутності творчої самореалізації викладача в дидактичній діяльності з акцентом на розвиток креативних здібностей.

На основі діагностики креативних якостей викладачів у рамках постійно діючого психолого-педагогічного семінару відбувся «круглий стіл» з проблеми «Психологія творчості викладача: технологічний аспект».

Формування діагностико-гностичних умінь на даному етапі проводилося з метою вдосконалення діагностування знань студентів, розвитку вмінь співвідносити результати процесу навчання з його цілями, попередніми результатами, результатами колег-викладачів; визначення ефективності своїх дидактичних дій, змісту дидактичної системи.

Цілями четвертого, корекційно-оптимізуючого етапу стали: вироблення стійких ціннісних орієнтацій на систематичний саморозвиток і самовдосконалення, формування спрямованості на взаєморозвиток суб'єктів процесу навчання в ході дидактичної культуротворчості.

Ефективність досягнення цілей і рішення завдань четвертого етапу формування та розвитку дидактичної культури забезпечувалася за рахунок комплексного застосування теоретичних положень про становлення та розвиток дидактичної культури, використання технології оптимізації процесу навчання, інтегрованого підходу до рішення системи дидактичних завдань.

На цьому етапі здійснювалася корекція та оптимізація системи ціннісного відношення до дидактичної діяльності, вироблення стійких орієнтацій на дидактичну діяльність як культурний процес, стійких дидактичних ціннісно-цільових настанов на систематичний саморозвиток і самовдосконалення, на особистісний розвиток студентів, використання технологій особистісно-орієнтованого навчання.

Рішенню цих завдань були присвячені науково-методичні семінари «Педагогічне спілкування в дидактичній діяльності», «Міжособистісна комунікація та профілактика конфліктів», а також заняття в методичній майстерні на тему: «Сутність і технологія особистісно-орієнтованого навчання. Особистісно-орієнтоване заняття і його особливості», проведене проведене педагогом-майстром для викладачів ЗВО.

Результати корекційно-оптимізуючого етапу формування та розвитку дидактичної культури (див. Додаток І) були досягнуті завдяки роботі з

формуванню системи моніторингу ефективності дидактичної діяльності, розробленого учбово-методичного забезпечення та якості навчання.

Дидактичне забезпечення розроблених програм було представлено дидактичними комплексами, що включають у свій склад 4 види дидактичних матеріалів: а) дидактичні засоби загального орієнтування (ДЗЗО), що представляють собою довідково-орієнтаційну допомогу для студентів з досліджуваної дисципліни ; б) дидактичні засоби для аудиторних занять (ДЗАЗ), що включають методичні, довідково-інформаційні матеріали, вказівки до проведення практичних і лабораторних робіт, практикуми з рішенням завдань і проведенням розрахунків і т.д.; в) дидактичні засоби для самостійної роботи студентів (ДЗСР), що містять завдання для самостійної роботи з дисципліни та рекомендації до їх виконання.

Розвитку корекційно-регулюючих умінь викладача сприяла робота з актуалізації знань про оптимізацію процесу навчання на основі теорії Ю.К. Бабанського, який дав визначення та виділив критерії оптимальності процесу навчання [3; 8].

Реалізація принципу оптимізації в рішенні інноваційно-дидактичних завдань обумовлена тим, що в умовах інноваційно-творчого середовища та використання різних нововведень, зміни змісту освіти, власна дидактична культура викладача стає регулюючим і коригувальним фактором здійснюваної ним інноваційної дидактичної діяльності, що оптимізує реалізацію дидактичних цілей.

Тому в змісті цього етапу виділяється селективний підхід до накопиченого досвіду інноваційної дидактичної діяльності, розвитку рефлексії стосовно власної дидактичної системи, новим і новітнім дидактичним прийомам і технологіям, закріплення в особистій практиці тих з них, які відповідають критеріям оптимальності. Разом з тим необхідна постійна робота викладача над собою в зв'язку з фактом швидкого старіння інновацій, що вимагає не тільки підвищення рівня своєї освіти, але й

формування готовності до наукових досліджень, освоєння їх методології, включення їх в особисту дидактичну систему.

Зміст роботи на цьому етапі полягав у формуванні таких умінь щодо вирішення корекційно-регулюючих завдань, як внесення коректив в мету, зміст, форми та методи навчальної роботи; удосконалення використовуваних інновацій; корекція та регулювання відносин з учасниками процесу навчання у інноваційному дидактичному середовищі; нейтралізація або компенсація виниклих негативних ефектів, негативних побічних результатів; визначення нових завдань самоосвіти.

Ці проблеми обговорювалися на науково-практичній конференції «Оптимізація дидактичної діяльності на основі педагогічної рефлексії».

Коректувальні вміння викладачів удосконалювалися на основі отримання інформації про хід засвоєння змісту освіти та особистісного розвитку студентів.

У ході реалізації технології формування та розвитку дидактичної культури викладача перевірялася виділена нами сукупність умов, що сприяють ефективності формування дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти

Процес формування дидактичної культури представляв єдину систему дій, розраховану на підвищення рівня сформованості всіх компонентів дидактичної культури.

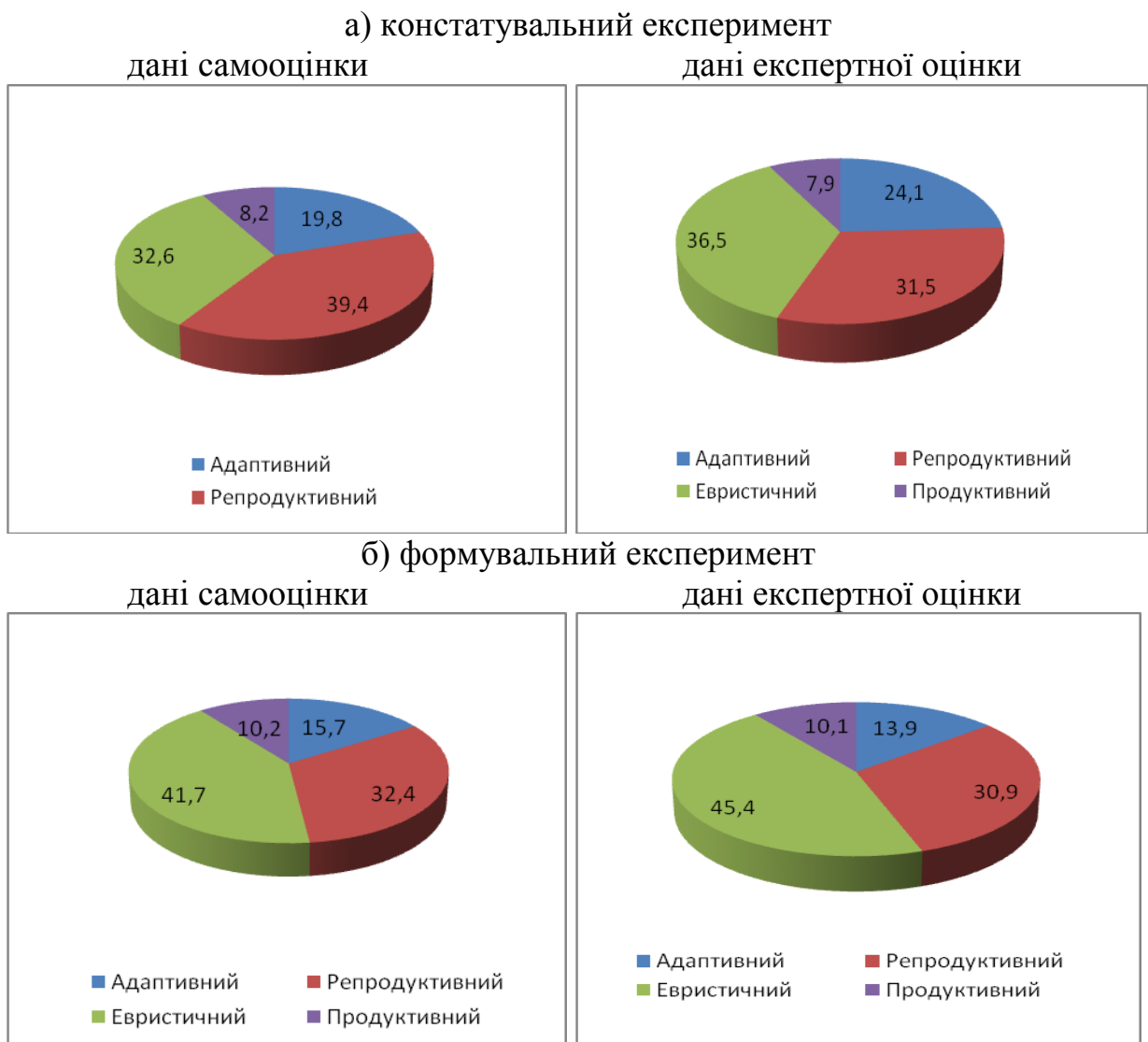
Особлива увага була приділена найменш сформованим за даними константувального експерименту ознакам.

Розроблена нами технологія забезпечувала розвиток дидактичної культури в процесі здійснення цілісного педагогічного процесу та поетапне зростання сформованості представлених у її структурі елементів.

На четвертому етапі нами були відслідковані результати формування та розвитку дидактичної культури, зіставлені рівні її сформованості з кваліфікаційними категоріями викладачів.

Проведений аналіз дозволяє констатувати, що зі зростанням рівня дидактичної культури збільшується ступінь відповідності кваліфікаційних категорій її рівням.

Діаграма 3.1.
Розподіл викладачів Харківського національного медичного університету за рівнями сформованості дидактичної культури

Обґрунтування ефективності умов формування та розвитку дидактичної культури, створюваних у ході проведення експерименту, перевірялося шляхом визначення рівня сформованості її показників у всіх

викладачів вищих медичних навчальних закладів, що приймали участь в дослідно-експериментальній роботі.

За результатами константувального експерименту було виявлено, що 24,1% викладачів перебувають на адаптивному рівні дидактичної культури, 31,5% - на репродуктивному рівні, 36,5% - на евристичному рівні та 7,9% - на креативному рівні (за даними експертної оцінки), тобто в дослідно-експериментальній роботі були представлені викладачі всіх чотирьох рівнів сформованості дидактичної культури.

Дані про розподіл викладачів Харківського національного медичного університету за рівнями сформованості дидактичної культури за результатами константувального та формувального експериментів наведені в Додатку К та на діаграмі 3.1.

Динаміка формування показників дидактичної культури викладачів Харківського національного медичного університету представлена в Додатку Л.

Представлені в Додатку Л результати експертної оцінки показують приріст значень сформованості показників за всіма виділеними критеріями, що підтверджує нашу гіпотезу про виділення умов, що сприяють формуванню та розвитку дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти.

3.3. Аналіз результатів формувального експерименту

Процес формування та розвитку дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти та вплив на нього виділених у ході дослідження умов необхідно розглянути в динаміці.

Дослідження проводилося на базі Харківського національного медичного університету.

У формувальному експерименті брали участь 64 викладача. У дослідно-експериментальній роботі були представлені викладачі всіх чотирьох рівнів сформованості дидактичної культури.

У ході формувального експерименту виміри проводилися по методикам, що описані і використані на етапі константу вального експерименту, тобто на початку роботи та по її закінченні.

Процес формування дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти має різноманітний, багатосторонній характер, залежить від безлічі внутрішніх (особистих) факторів, а також від умов середовища, у яких працюють викладачі.

З метою визначення оцінки дидактичних цінностей-відносин і дидактичних цінностей-якостей викладачів нами було проведено анкетування студентів випускних курсів, у ході якого їм пропонувалося дати загальну оцінку всім викладачам, що працюють у групах.

Анкетування проводилося на початку та наприкінці формуючого експерименту. В анкетуванні взяли участь 120 студентів III і IV курсів.

Аналіз результатів анкетування свідчить, що виключно дидактичні якості, такі як ясний і доступний виклад матеріалу, виділення головного, дотримання логічної послідовності, творчий підхід до своєї справи отримали оцінку від 3,7 до 4,1, тобто вище ймовірного середнього значення.

Високо оцінюють студенти і дидактичні цінності-відносини (доброзичливість і такт, терпіння, поважне ставлення до студентів) - від 3,6 до 3,8 балів.

За результатами формувального експерименту було проведене повторне анкетування студентів за тими ж параметрам. Отримані дані свідчать про збільшення оцінки по всім без винятку якостям викладачів. Особливо ми виділяємо якості, що одержали найбільше збільшення: уміння викликати та підтримати інтерес до своєї дисципліни (+0,7), уміння зняти напругу (+0,7), творчий підхід і інтерес до своєї справи (+0,7).

На нашу думку, таке збільшення стало можливим з ряду причин.

Зростання інтересу до дисципліни, що викладає педагог, має у своїй основі зміну мотивації викладача, а також зміну структури та змісту його дидактичної діяльності. Залучений у процес дидактичної культуротворчості викладач виявився здатний передати цей інтерес студентів як рівноправному учасникові освітнього процесу.

Творчий підхід до своєї справи обумовлений створенням інноваційно-дидактичного середовища у вищому медичному навчальному закладі, умов для дидактичної творчості, сприятливої, психологічно комфортної атмосфери.

Це дозволило викладачам оцінити свою діяльність під іншим кутом зору, виявило сховані резерви для творчої самореалізації в процесі дидактичної культуротворчості.

Динаміка показників рівнів сформованості дидактичної культури викладачів Харківського національного медичного університету визначалася за даними самооцінки та експертної оцінки до і після експерименту. Дані наведені в Додатках М, Н.

Аналіз даних, наведених у таблиці, дозволяє зробити висновок, що за всіма 5 виділеними нами критеріям спостерігається позитивна динаміка розвитку дидактичної культури викладачів вищого медичного закладу освіти.

Аналіз показує, що найбільш високе збільшення рівня сформованості дидактичної культури спостерігається у викладачів загальноосвітніх і соціально-гуманітарних дисциплін, і, насамперед, за такими критеріями, як технологічна готовність, ступінь розвитку педагогічного мислення, прагнення до професійно-педагогічного самовдосконалення.

На наш погляд, це пояснюється тим, що всі викладачі цієї групи мають педагогічну освіту та досвід роботи у вищих навчальних закладах, тому процес формування та розвитку дидактичної культури в цієї категорії викладачів проходить найбільш глибоко та ефективно.

У групі викладачів спеціальних дисциплін найбільше збільшення одержали такі критерії, як інноваційна готовність (+13%), ступінь розвитку педагогічного мислення (+13%), прагнення до професійного удосконалюванню (+14%). Збільшення за критеріями «технологічна готовність» і «інноваційна спрямованість навчання» трохи нижче, однак можна констатувати наявність стійкої тенденції до підвищення показників за цим критерієм, що дозволить надалі продовжити роботу з формування дидактичної культури цієї групи викладачів від досягнутого ними рівня.

Дані про динаміку рівнів сформованості показників дидактичної культури викладачів Харківського національного медичного університету та наведені в Додатках М, Н., дозволяють зробити висновок про те, що в результаті дослідно-експериментальної роботи з формування та розвитку дидактичної культури за всіма рівнями і виділеними критеріями спостерігається зростання показників.

Висновки до 3-го розділу

Процес і результат дослідно-експериментальної роботи, виконаної нами щодо перевірки та обґрунтуванню умов формування дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти, визначили сутність висновків:

1. Формування дидактичної культури викладача можна здійснювати ефективно, якщо вести цілеспрямовану роботу через реалізацію системи умов, обумовлених результатами вивчення сформованості її рівня, окремих критеріїв і показників.

Підвищення рівня дидактичної культури викладача буде визначатися спрямованістю його особистості на самовдосконалення, саморозвиток і самоосвіту; інноваційно-дидактичним середовищем, що включає сукупність організаційних і науково-методичних умов.

Технологія формування та розвитку дидактичної культури повинна враховувати структуру самої дидактичної культури викладача, ступінь розвитку її окремих елементів.

2. Формування дидактичної культури представляє собою поетапний процес, що складається з 4-х етапів: а) актуалізуючого етапу, спрямованого на усвідомлення викладачами необхідності формування дидактичної культури та актуалізацію свого особистісного потенціалу;

б) технологічного етапу, спрямованого на розвиток комунікативно-технологічних умінь в структурі діяльності викладача вищого медичного закладу освіти;

в) конструктивно-креативного етапу, метою якого виступає саморозвиток і самореалізація викладача;

г) корекційно-оптимізуючого етапу, змістом якого є вироблення стійких ціннісних орієнтацій викладача на систематичний саморозвиток і самовдосконалення на основі оптимізації інноваційно-дидактичної діяльності.

Зазначені етапи виділені відповідно до головного завдання - процесу формування та розвитку дидактичної культури.

3. Система науково-методичної роботи ЗВО як необхідна умова формування дидактичної культури повинна бути особистісно-орієнтованою, спрямованою на розвиток кожного викладача. Це знаходить своє вираження в різноманітності та цілеспрямованості роботи з відпрацюванням умінь щодо рішення системи дидактичних завдань, формуванню дидактично цінних знань.

Значну роль у цьому процесі відіграє створення педагогічних умов формування та розвитку дидактичної культури викладача, у числі яких ми виділяємо:

- створення у ЗВО інноваційно-дидактичного творчого середовища як умови дидактичної культуротворчості;

- формування ціннісного відношення до дидактичної діяльності і її результатів;
- організація суб'єкт-суб'єктної діалогової взаємодії в системі « викладач-студент »;
- особистісно-орієнтована спрямованість технології формування дидактичної культури;
- врахування особливостей дидактичної діяльності викладачів вищих медичних навчальних закладів, обумовлених специфікою дисципліни, що викладається педагогом, його базовою освітою та рівнем педагогічної підготовки.

4. У процесі дослідження виявлена тенденція до особистісно-орієнтованої, діалогічної побудови дидактичної діяльності, що є наслідком зміни освітньої парадигми. Звідси - потреба в гуманітарній методології педагогіки та у похідній від неї дидактичній культурі викладача вищого навчального закладу.

Реалізація особистісно-орієнтованого підходу у вищій освіті виступає фактором формування та розвитку дидактичної культури викладача.

5. У рамках нашого підходу дидактична культура, будучи інваріантною характеристикою професійно-педагогічної культури та діяльності, має наступні характерні риси: самообґрунтування педагогом своїх дій, самореалізація на основі внутрішньої професійної мотивації; безперервний пошук альтернатив існуючій практиці навчання та виховання; спільне зі студентами наділення змістом елементів змісту освіти; внесення авторських елементів у зміст освіти; рефлексія своєї особистісної та професійної поведінки; прийняття або відхилення форм діяльності та спілкування з позиції свого педагогічного ідеалу; орієнтація на діалог та самозміну в процесі педагогічного спілкування.

6. Модель формування дидактичної культури реалізується з врахуванням наступних основних принципів: мотиваційного (потреби та готовності викладача працювати над формуванням і підвищенням рівня

власної дидактичної культури); концептуального (формування та розвиток дидактичної культури викладача на основі тенденції до гуманістичної спрямованості педагогічної діяльності); системного (формування та розвиток дидактичної культури викладача є систематичною і цілеспрямованою діяльністю з метою підвищення рівня педагогічної культури в цілому).

7. Аналіз дослідно-експериментальної роботи показав ефективність розробленої технології формування та розвитку дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти, дозволив скорегувати традиційну систему методичної роботи з викладачами.

8. Результати статистичної обробки даних показали позитивний вплив виділених умов формування дидактичної культури. Вони відбивають позитивну динаміку формування всіх трьох її компонентів, критеріїв і показників в активній дидактичній діяльності.

ВИСНОВКИ

Проблема формування та розвитку дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти є однією з актуальних в професійному становленні педагога сучасної освітньої установи в системі охорони здоров'я.

Аналіз теоретичних досліджень з проблеми формування та розвитку дидактичної культури викладача дозволяє зробити висновок про те, що вона є невід'ємною складовою частиною педагогічної культури, важливою професійно-особистісною характеристикою викладача.

Дидактична культура викладача являє собою ціннісний компонент професійно-педагогічної культури, її високий рівень виступає однією з важливих умов ефективної професійної діяльності викладача.

Як особистісна та професійна характеристика викладача дидактична культура створює основу педагогічного забезпечення підготовки майбутнього фахівця-професіонала.

Аналіз теоретичних положень і результатів дослідно-експериментальної роботи дали нам підстави зробити наступні висновки.

1. Проблема дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти в системі педагогічних наук у прямій постановці не розглядалася: накопичений багатий матеріал в області дидактики, методики, педагогічних технологій, проведено ряд досліджень в області професійно-педагогічної культури і її видів. Разом з тим, питання розвитку професійно-педагогічної культури, і дидактичної культури як її складової в умовах викладача вищого медичного закладу освіти, не були предметом спеціального дослідження.

У науковій літературі відсутнє її визначення, дана категорія вживається побічно, без теоретичного обґрунтування, розглядається наряду з іншими, близькими, але не тотожними поняттями.

2. Дидактична культура викладача вищого медичного закладу освіти розглядається нами як вид професійно-педагогічної культури, як професійної культури студента як майбутнього фахівця.

Як компоненти дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти ми виділили наступні: мотиваційно-ціннісний, інноваційно-технологічний, індивідуально-творчий.

Виходячи з характеристики структури дидактичної культури, ми визначили її як інтегральну якість особистості викладача, що визначає ефективну діяльність її щодо формування професійної культури студента як майбутнього фахівця та сприяє створенню і освоєнню викладачем нових педагогічних цінностей і технологій, саморозвитку особистості викладача і його дидактичної культуротворчості.

Процес розвитку дидактичної культури представляє собою також процес особистісного самовизначення, самоактуалізації, саморозвитку та самореалізації.

3. Мотиваційно-ціннісний компонент дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти представляє собою сукупність його ціннісних орієнтацій у дидактичній діяльності.

Зазначений компонент представляє собою сукупність дидактичних цінностей: цілей, знань, якостей, відносин. Критерієм даного компонента виступає ціннісне відношення до дидактичної діяльності, а показниками виступають зазначені вище групи цінностей.

Інноваційно-технологічний компонент дидактичної культури розглядається нами як сукупність прийомів і способів інноваційно-дидактичної діяльності при вирішенні сукупності дидактичних завдань щодо аналізу, плануванню, організації, оцінки та корекції.

Сутність індивідуально-творчого компонент дидактичної культури полягає в тому, що результатом дидактичного культуротворчості викладача вищого медичного закладу освіти є факт розвитку пізнавальних здібностей студентів, формування основ культури їх професійної діяльності.

4. Рівні сформованості дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти визначаються ступенем реалізації її структурних компонентів.

Ступінь прояву кожного з виділених нами показників, взятих у сукупності, визначає наступні рівні сформованості дидактичної культури: адаптивний, репродуктивний, евристичний та креативний.

5. Запропонована в дослідженні модель розвитку дидактичної культури викладача має пізнавальну та формуючу функцію. Дана модель дозволяє визначити основні напрямки роботи з викладачем, додати їй цілеспрямований і конкретний характер. Ідеї та положення описаної моделі реалізовані в ході формувального експерименту в Харківському національному медичному університеті.

6. Якісно-кількісний аналіз дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти з точки зору системного підходу дає можливість розглядати дидактичну діяльність викладача як ціле, виявляє невирішені проблеми та труднощі, що, в свою чергу, дозволяє визначити зміст технології формування та розвитку дидактичної культури.

7. Процес розвитку дидактичної культури викладача розуміється в контексті нашого дослідження як інтеграція особистісних якостей, здібностей і дидактичних умінь у дидактичній діяльності, як зростання, становлення та активне якісне самоперетворення особистістю викладача свого внутрішнього світу, що приводить до творчої самореалізації особистості в професії як способу життєдіяльності.

8. Проведена дослідно-експериментальна робота свідчить, що процес формування та розвитку дидактичної культури ефективний при врахування виділених в процесі дослідження певних педагогічних умов.

9. Технологія формування та розвитку дидактичної культури передбачала в собі наступні етапи: актуалізуючий, технологічний, конструктивний, корекційно-оптимізуючий.

На кожному з етапів здійснювалася певна система цілей, конкретизованих в дидактичних завданнях.

10. За підсумками формувального експерименту, проведеного на базі Харківського національного медичного університету та медичного факультету ХНУ, отримана позитивна динаміка рівнів сформованості дидактичної культури викладачів: за даними експертної оцінки скоротилася кількість викладачів за першими двома рівнями сформованості дидактичної культури: адаптивному - з 24,1% до 13,9%, репродуктивному - з 31,5% до 30,9%. Спостерігається зростання числа викладачів, що освоїли евристичний рівень (з 36,5% до 45,4%) і креативний рівень (з 7,9% до 10,1%).

Зростання рівня дидактичної культури значної частини викладачів дозволяє констатувати, що ця обставина є результатом реалізації виділених нами педагогічних умов.

Реалізація виділених нами умов формування та розвитку дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти та отримані кількісні дані підтвердили висунуту нами на початку дослідження гіпотезу.

12. Найбільш істотні результати дослідження полягають в наступному:

а) проведені теоретичне дослідження та подано визначення дидактичної культури викладача як суспільно-педагогічного феномена і важливої складової професійно-педагогічної культури, досліджені її генезис, процес формування та розвитку;

б) розроблена модель та технологія формування дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти, яка враховує основні тенденції сучасної парадигми освіти та специфіку навчального закладу;

в) виявлені педагогічні умови процесу ефективного формування та розвитку дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти;

г) обґрунтована система критеріїв і показників дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти;

д) експериментально підтверджена можливість інтерпретації дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти як одного з факторів успішності його професійної діяльності.

Як напрямки подальшого наукового пошуку ми виділяємо: дидактичне забезпечення самого процесу формування та розвитку дидактичної культури викладача вищого навчального закладу; аналіз дидактичних компонентів забезпечення ефективної професійної діяльності та кореляційних зв'язків між дидактичної культуротворчістю і формуванням професійної культури студента майбутнього фахівця; культурологічний підхід у дослідженні дидактичної діяльності та механізмів дидактичної творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко К. Б. Методична підготовка вчителів початкових класів у педагогічних навчальних закладах України (1956–1996) : автореф...канд. пед. наук. Київ, 2002. 22 с.
2. Актуальні проблеми управління закладами освіти в контексті стратегії модернізації освітньої галузі: колект. монографія / О. С. Боднар та ін. Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 309 с.
3. Андреев В. І. Педагогіка творчого саморозвитку / В. І. Андреев // К., КГУ, – 2000. – 608 с.
4. Андреева Ю. В. Розвиток конкурентоспроможності студентів-журналістів. Педагогіка. 2006. № 5. С. 67-70.
5. Андріяко Т. Ю. Педагогічна сутність і структура конкурентоспроможності фахівця. Вісник Черкаського університету. Сер. "Пед. науки". 2010. Вип. 189. Ч. 2. С. 110–116.
6. Антикорупційна стратегія на 2021- 2025 роки URL: <https://cutt.ly/WKcOArB> (дата звернення 22.06.2022).
7. Артемов В. Ю., Литвиненко Н. І. Структура дослідницької компетентності наукових кадрів вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання. Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка. 2018. № 59. С. 178–185.
8. Артикуца О.М. Інновації як фактор модернізації та підвищення якості вищої освіти / Укл. Н.В. Артикуца, О.М. Клоченок, Т.О. Ліщук; НАУКМА. К. : Стилос. 2006. 630 с.
9. Архипова М. В. Дослідницька компетентність майбутніх інженерів педагогів. Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи : матеріали V міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 22–24 жовтня 2009). Хмельницький, 2009. С. 144–148.

10. Баніт О. В. Професійний розвиток управлінського персоналу в транснаціональних корпораціях: навч.-метод. посібник. Київ: ДКС-Центр, 2017. 122 с.
11. Барна М. Ю., Медвідь Л. Г. Формування індивідуальної освітньої траєкторії студентів в умовах модернізації вищої освіти. Інноваційна педагогіка : наук. журнал. Одеса, 2019. Вип. 19.Т. 3. С. 178–184.
12. Безрукова В. С. Педагогіка. Проектна педагогіка : навч. посіб. К., 2006. 344 с.
13. Берека В.Є. Теоретичні і методичні основи фахової підготовки магістрів з менеджменту освіти: дис....д.пед.н.: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ. 2008. 450 с.
14. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / [під заг. ред. О. В. Овчарук]. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
15. Бігич О. Б. Теоретичні основи формування методичної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи : дис... д-ра пед. наук. Київ, 2005. 485 с.
16. Білаш А. В. До питання наукової компетентності. URL: <http://nauka.zinet.info/8/bilash.php> (дата звернення: 11.01.2019).
17. Білецька Г. А. Загальнонаукові компетенції у структурі професійної компетентності фахівця-еколога. Наука і освіта. 2014. № 1. С. 70–75.
18. Варій М. Й. Психологія особистості: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
19. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
20. Вдовиченко Г. П. Управлінська компетентність керівника школи. Х. : Основа, 2007. 112 с.

21. Вінник М. О. Формування науково-дослідницької компетентності майбутніх інженерів-програмістів в умовах освітнього середовища вищого навчального закладу : дис... канд. пед. наук. Херсон, 2016. 239 с.
22. Влодарска-Зола Л. Професійне навчання менеджерів з урахуванням сучасних вимог ринку. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Київ, 2003. Випуск I. С. 47-54.
23. Гладкова В., Панченко А., Панченко Г. Використання сервісів google в управлінні закладом середньої освіти. Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету». 2017, № 3 с. 337-344. URL: <https://cutt.ly/PLzPTz7> (дата звернення 16.09.2022).
24. Глузман Н. А. Методико-математична компетентність майбутніх учителів початкових класів : монографія. Київ, 2010. 407 с.
25. Головань М. С., Яценко В. В. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2012. Вип. VII. С. 55–62.
26. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко // К. : Либідь, – 1997. – 376 с.
27. Грибов В. Д. Основи управлінської діяльності: підручник. Цілі та стратегії розвитку організації, 2016. URL: <https://cutt.ly/KLzPAHL> (дата звернення 17.09.2022).
28. Долинська Л. В. Психолого-педагогічні умови особистісно-професійного зростання майбутнього вчителя. Психологія : зб. наук. праць. Вип. 3. – К., 2000. – 315 с.
29. Дубасенюк О. А. Практикум з педагогіки : навч. посіб. / О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченко. Вид. 4-е. Житомир : Житомир. держ. ун-т, 2005. 482 с.
30. Душка В. І., Батюк О. Я. Оцінка доцільності реалізації управлінських рішень. Науковий вісник Львівського національного

університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. 2015. Т. 17, № 4. С. 229 - 238.

31. Єжова О. В. Класифікація моделей в педагогічних дослідженнях. Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Випуск 5. Том 5. 2014. №2. С. С. 202 - 206.

32. Єльнікова Г. В. Основи адаптивного управління (тексти лекцій). Харків: Видав. гр. «Основа», 2004. 128 с.

33. Єрмоленко А.Б., Набок М.В., Шевчук С.С. Розвиток науково-методичної компетентності педагогічних працівників зп(пт)о у системі післядипломної освіти. Науково-методичний посібник. Біла Церква, 2021. 101 с.

34. Єрохін С. А., Нікітін Ю. В., Нікітіна І. В. Концепція професійної мотивації здобувачів вищої освіти як фактору конкурентності на ринку праці . Юридична наука. 2011. № 1. С. 20-27.

35. Жигайло О., Гунза О. Формування методичної компетентності майбутніх вчителів початкових класів у процесі викладання дисциплін природничо-математичного циклу. Актуальні питання гуманітарних наук. 2013. Вип. 4. С. 184–189.

36. Жигір В. Управлінська компетентність менеджера освіти. Молодь і ринок. 2011. №4. С. 76-79.

37. Заболотний В. Ф. Методична компетенція майбутнього учителя фізики як важлива складова професійної компетентності. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2013. № 7. С. 156–161.

38. Кашкарьов Г. В. Підготовка магістрантів до управління закладом освіти в умовах особистісно орієнтованої освіти URL: <https://cutt.ly/OLzSrzc> (дата звернення: 02.08.2021.)

39. Ключевые компетенции 2000. Программа. OCR, RECOGNIZING ACHIEVEMENT. Oxford Cambridge and RSA Examinations.

40. Княжева І. А. Методична підготовка майбутніх викладачів педагогічних дисциплін в умовах магістратури. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2013. № 1. С. 177–182. 235.

41. Коваленко В. О. Педагогічні умови організації позааудиторної навчальної діяльності студентів медичних коледжів діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Житомирський державний університет імені І. Франка. Житомир, 2014. 22 с.

42. Коваль В. О. Умови формування професійної компетентності майбутніх учителів-філологів як педагогічна проблема. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2013. № 7. С. 168–175. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_7_28 (дата звернення : 15.09.2022);

43. Ковальчук О. А. Педагогічні умови професійного становлення майбутнього вчителя математики у позааудиторній навчально-виховній діяльності : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2013. 20 с.

44. Коломінський Н. Стиль керівництва в освіті: проблеми формування та вдосконалення. Освіта і управління. 1997. № 2. С. 106-113.

45. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Бібліотека з освітньої політики [за заг. ред. О.В. Овчарук]. Київ. : «К. І. С.», 2004. 112 с.

46. Королюк С. В. Розвиток управлінської культури керівника загальноосвітнього закладу освіти. Монографія. Полтава: 2007. 168 с.

47. Косенко Ю. М. Загальна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта». Маріуполь : ТОВ «Друкарня «Новий світ», 2008. 280 с.

48. Коростіянець Т. До постановки проблеми індивідуальних освітніх траєкторій студентів у вищій школі. Інноваційна педагогіка. 2019. Вип. 19. Т. 2. С. 9–12.

49. Костюченко К. Є. Педагогічні умови формування раціонально-критичного мислення у майбутніх учителів у процесі вивчення психолого-

педагогічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Кіровоградський державний педагогічний університет імені В. Винниченка. Кіровоград, 2011. 20 с.

50. Котик І.О. Роль рефлексії у формуванні готовності до вибору професії// Практична психологія та соціальна робота. 2006. № 3. С. 67-71.

51. Кравченко Л. Наукові основи підготовки менеджера освіти у системі неперервної педагогічної освіти : автореф. дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» Київ, 2009. 44 с.

52. Краснощок І. П. Індивідуальна освітня траєкторія студента: теоретичні аспекти організації. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах :зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2018. Вип. 60. Т. 1.С. 101–107.

53. Крижко В.В. Аксиологічний потенціал державного управління освітою. Навч. посібник / Крижко В. В., Мамаєва І. О. К.: Освіта України, 2005. С. 203.

54. Крупський О. П. Професійна культура майбутнього менеджера: психолого-педагогічні аспекти й чинники формування. Теорія і практика професійного становлення особистості в соціокультурному просторі: монографія. Дніпропетровськ: Акцент, 2014. С. 257-281.

55. Кузьмінський А.І., Омеляненко В. Л. Педагогіка: підручник. 3-тє вид., випр. Київ: Знання-Прес, 2008. 447 с.

56. Кулик Ю. Є. Професійний розвиток менеджерів як стратегія управління персоналом у міжнародному бізнесі. Актуальні проблеми економіки. 2007. № 8 (74). С. 116 - 123.

57. Любарець В. В. Професійна підготовка майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності для індустрії гостинності: теоретичні обґрунтування: монографія. Суми: П.Ф «Видавництво «Університетська книга», 2018. 382 с.

58. Мамчур Л.І. Формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів в умовах ВНЗ. Проблеми підготовки

сучасного вчителя Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. 2010 В. 2. С. 99-105.

59. Мармаза О. І. Менеджмент в освіті: дорожня карта керівника. Х. : Основа, 2007. 448 с.

60. Мачинська Н. І. Педагогічна освіта магістрантів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю: монографія. Львів: Львів ДУВС, 2013. 416 с.

61. Менеджмент в освіті: навчальний посібник. О. М. Коберник, М. І. Гагарін 3 вид. Умань : ВПЦ «Візаві». 2017. 242 с.

62. Менеджмент в освіті: Підручник. За ред. проф. В.Крижка. К.: Освіта України, 2020. 465 с.

63. Методичні рекомендації для розроблення профілів ступеневих програм, включаючи програмні компетентності та програмні результати навчання. Пер. з англ. Національного експерта з реформування вищої освіти Програми Еразмус+, д-ра техн. наук, проф. Ю.М. Рашкевича. Київ: ТОВ «Поліграф плюс», 2016. 80 с.

64. Моляко В.О. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.

65. Моніторинг якості освіти: робочий зошит. Л. О. Петриченко, О. О. Бабакіна, О. М. Акімова; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2018. 77 с.

66. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник : У 2-х т. Т. 2. О - Я / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій. Л.: Світ, 2006. 563 с.

67. Мялкіна Є. В. Сутність та структура конкурентоспроможності майбутніх фахівців. Наука та школа. 2010. № 4. С. 114-116.

68. Національний освітній глосарій: вища освіта / за заг. ред. В. Г. Кременя. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. С. 30–31.

69. Національний стандарт України. Освітні організації. Системи управління в освітніх організаціях. Вимоги та настанови щодо застосування. Чинний від 2021-01-01. Київ : УкрНДНЦ, 2020. Х, 48 с.

70. Немченко С.Г. Рефлексивне управління загальноосвітньою школою: Навчальний посібник. Донецьк: вид-во «ЛАНДОН-XXI», 2010. 230 с.

71. Ніколаєнко С. М. Керівник закладу освіти (організаційно-педагогічні та правові основи управлінської діяльності); Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: НУБіП України, 2019. 408 с.

72. Нікула Н. В. Формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки : дис...канд. пед. наук. Чернівці, 2018. 365 с.

73. Новгородська Ю. Г. Теоретичні основи формування конкурентоспроможного менеджера освіти в умовах євроінтеграції. <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/954/1/10.pdf>. (дата звернення: 02.08.2022.)

74. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. Т. 3: уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. -К.: Аконіт, 2005. 863с.

75. Ножко І. О. Дослідницька компетентність як наукова категорія. Вісник Черкаського університету. 2018. № 1. С. 69–74.

76. Норкіна О. В. Розвиток дослідницької компетентності вчителів математики засобами інформаційно-комунікаційних технологій : дис...канд. пед. наук. Черкаси, 2017. 280 с.

77. Освітній менеджмент: теорія і практика : зб. наук. праць .За заг. ред. І.В. Соколової, О.Б. Проценко. Маріуполь : МДУ, 2013. 216 с.

78. Освітньо-професійна програма «Менеджмент» URL: <https://cutt.ly/6KA4yEO> (дата звернення 27.08.2022).

79. Педагогіка: Навч. посіб. для студ. вищих пед. навч. закл. / В.М. Галузяк, М.І. Сметанський, В.І. Шахов. 4-е вид. випр. та доп. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика» 2007. 400 с.

80. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика : монографія / О. А. Кучерук, Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна, С. О. Караман та ін.; за ред. О. А. Кучерук. Київ : КНТ, 2016. 258 с.

81. Педагогічний менеджмент: навч. посіб. / уклад. В. М. Крамар; Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці: ЧНУ: Рута, 2020. 115 с.

82. Пенчук О. П., Донченко С. В., Білоцька Л. Б. Побудова індивідуальних траєкторій навчання студентів на основі застосування вибіркового елементів навчальних планів. Вісник Київського національного університету технологій та дизайну : зб. наук. пр. Київ, 2017. No 2 (109). С. 36–41.

83. Петриченко Л. О. Теоретико-методологічні засади управління якістю освіти у вищому педагогічному навчальному закладі: монографія Л. О. Петриченко; Комунал. закл. «Харків. гуманітар.- пед. акад.» Харків. облради. Харків : Компанія СМІТ, 2013. 519 с.

84. Підготовка менеджерів освітньої галузі в умовах децентралізації управлінських структур: світовий досвід / Матеріали Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної конференції, м. Херсон, 10- 11 листопада 2016 р. - Херсон: «Видавничий дім «Гельветика», 2016. 208 с.

85. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології: інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І. П. Підласий. К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. 616 с.

86. Погорелова Т. Ю. Модель управління процесом формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів. URL: <https://cutt.ly/RKXmXxE> (дата звернення 30.06.2022).

87. Пономарьов О.С. Відповідальність в системі професійної компетентності фахівця: навч.-метод. посібник / О.С. Пономарьов, М.К. Чеботарьов. Х.: НТУ «ХПІ», 2012. 220 с.

88. Пономарьова Г. Ф. Вища освіта і Болонський процес: підручник Г. Ф. Пономарьова, А. А. Харківська, О. О. Бабакіна ; Харків.гуманітар.- пед. академія, Одеський нац. морський ун- т. Вид. 2- ге, допов. Харків, 2011. 304 с.

89. Присяжнюк Ю. С. Розвиток методичної компетентності викладачів дисциплін гуманітарного циклу у системі післядипломної освіти : дис...канд. пед. наук. Київ, 2010. 277 с.

90. Про затвердження Типового положення про конкурс на посаду керівника державного, комунального закладу загальної середньої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України № 291 від 28.03.2018. URL: <https://cutt.ly/LLz4Orq> (дата звернення: 20.06.2022).

91. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25.09.2022).

92. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 25.09.2022).

93. Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання: монографія / за ред. проф. О.А. Дубасенюк [Електронний ресурс]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 443 с. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/14334/1/макет.pdf>. (дата звернення: 25.09.2022).

94. Психологія діяльності і навчальний менеджмент: навч. посібник. М. Артюшина, Л. Жураковська, Л. Колісніченко та ін.; за заг. ред. М. Артюшиної. К.: КНЕУ, 2008. 308 с.

95. Радіонова Н. Ф., Тряпціна А. П. Компетентнісний підхід в педагогічній освіті. URL : <http://www.omsk.edu/article/vestnik-omgpu-75.pdf> (дата звернення : 10.09.2021).

96. Резнік С., Дяченко Л. Сутність та структурні компоненти науково-дослідницької компетентності майбутніх техніків-технологів легкої

промисловості. Теорія і практика управління соціальними системами. 2018. № 2. С. 3–17.

97. Роменець В., Маноха І. Історія психології ХХ століття. Київ : Либідь, 2017. 1056 с.

98. Савченко О. Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх педагогів. Підготовка педагогічних кадрів до роботи в умовах нової структури і змісту початкової освіти : матер. Всеукр. наук.-практ. Конф. Полтава, 2001. С. 8–9.

99. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки: монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. 280 с.

100. Сатановська Л. Формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти в умовах вищого навчального закладу. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка. 2015. Вип. 1. С. 65-70.

101. Серіков В. В. Освіта і особистість. Теорія і практика проектування педагогічних систем. К. : «Логос», 2009. 272 с.

102. Сисоєва С. О., Козак Л. В. Розвиток дослідницької компетентності викладачів вищої школи : навч. посіб. Київ, 2016. 156 с.

103. Сисоєва, С. О., Кристопчук, Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень. Рівне: Волинські обереги. 2013 р.

104. Сисоєва С. О. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження : наук. видання. НАПН України ; Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих, МОН; Маріупольський держ. Гуманітарний ун-т. Київ : Видавничий дім «ЕКМО», 2010. 362 с.

105. Скворцова С. О. Методична компетентність учителя початкової школи. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2014. Вип. 65. С. 254–259.

106. Спенсер Л., Спенсер С. Компетенції на роботі. 2005. 384 с.

107. Стандарт вищої освіти України із галузі знань 07 Управління та адміністрування, спеціальності: 073 Менеджмент другого (магістерського)

рівня, рівень освіти: Магістр. URL: <https://cutt.ly/yKGsnGm> (дата звернення 27.07.2022).

108. Сучасний контент професійного розвитку менеджерів освіти в умовах глобальних викликів та реформ: монографія. Миколаїв: Ємельянова Т. В., 2017. Ч. 2. 2017. 164 с.

109. Таланова Л. Г. Методическая подготовка будущих учителей к методической деятельности : дисс...канд. пед. наук. Одесса, 1997. 224 с.

110. Татур Ю. Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста. Высш. образов. сегодня. 2004. № 3. С. 20–26.

111. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти: монографія за ред. Г. В. Сльникової. Київ-Чернівці : Книги XXI, 2010. 460 с.

112. Теорія і практика методичної роботи: робочий зошит (навчальний посібник) / Г.Ф. Пономарьова, Л.О. Петриченко, І.О. Степанець, О. О. Бабакіна, О.В. Кузнецова, О.М. Акімова ; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : ФОП В.В. Петров, 2020. 100 с.

113. Техніка управлінської діяльності: навч. посіб. для здобувачів вищої освіти ВНЗ інж.-пед. спец. та слухачів магістратури ден. та заоч. форми навчання зі спец. 037 Менеджмент (Упр. навч. закл.) / Д. В. Коваленко та ін. ; Укр. інж.-пед. акад., Каф. педагогіки, методики та менеджменту освіти. - Вид. 2-ге, перероб. та допов. - Харків : Друкарня Мадрид, 2017. С. 169-170.

114. Толочко С. В. Формування методичної компетентності викладачів спеціальних дисциплін вищих аграрних навчальних закладів : дис... канд. пед. наук. Київ, 2012. 309 с.

115. Указ Президента України №722/2019 Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. URL: <https://cutt.ly/aKXbPIo> (дата звернення 30.06.2022).

116. Управління закладом освіти: Підручник для здобувачів другого рівня вищої освіти педагогічних університетів / С. Г. Немченко, В. В. Крижко, І. Ф. Шумілова, О. М. Старокожко, О. Б. Голік. 2-е вид.переробі допов. Бердянськ: БДПУ, 2020. 603 с.

117. Управління освітнім процесом у закладах вищої освіти: робочий зошит. Л. О. Петриченко, А. А. Харківська, О. О. Бабакіна, А. І. Єрьомкін, О. М. Акімова; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно- педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2019. 56 с.

118. Філософія: словник термінів та персоналій. В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. Київ: КВІЦ, 2020. 274 с.

119. Халаш Г. Индивидуальные компетентности и запросы общества. Ключевые компетентности для Европы: материалы симпозиума. Страсбург, 1996. С. 280.

120. Хапілова В.П. Конкуrentоздатність особистості як предмет психологічного дослідження. Психологічний вісник: зб наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка; Ніжинський держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя. 2003. Вип. 1. С. 144–148.

121. Харківська А. А. Теоретичні та методичні засади управління інноваційним розвитком вищого навчального педагогічного закладу. Харків: КЗ «ХГПА»ХОР, 2011. 364 с.

122. Хміль Ф.І. Управління персоналом: підручник. Київ: Академвидав, 2006. 488 с.

123. Хриков Є. М. Управління закладом освіти : навч. посіб. К. : Знання, 2006. 365с.

124. Хриков Є. М., Козлова О. Г., Козлов Д. О. Менеджмент організації: навчально-методичний посібник. Суми: Вид-во Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 382 с.

125. Хуторський А. Індивідуальна освітня траєкторія. URL : <http://osvita.ua/school/theory/2287/print/> (дата звернення : 12.09.2022).
126. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень. <https://www.imath.kiev.ua/~golub/ref/tsekhmistrova.pdf> (дата звернення : 12.09.2022).
127. Цільмак О. М. Складові структури компетентностей. Наука і освіта. 2009. №1–2. С. 128–134.
128. Цимбалюк Я. С. Структура методичної компетентності вчителя. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/4_2011/58.pdf (дата звернення: 14.09.2022).
129. Шалаєва В. Соціальне замовлення і діалог процесів. Управління освітою. 2007. № 18. С. 3-6.
130. Шевчук С. С. Інноваційні аспекти розвитку методичної компетентності педагога професійної школи у системі післядипломної освіти. Zbiór artykułów naukowych recenzowanych. Варшава, 2017. С. 261–268.
131. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program – OECD (Draft).– 279 p.
132. Marion C. Standards of practice for case management. Case Management Society of America, 2010. 30 p.
133. The European Qualification Framework for Lifelong Learning. (EQF) [Електрон. ресурс] .– Режим доступу: <http://ec.europa.eu/dgs/educationculture>.
134. Fayol H. Administration industrially et general. Paris: Dunned et Pinat. 1917.

ДОДАТОК А

АНКЕТА

для визначення рівнів сформованості дидактичної культури

викладача вищого навчального закладу

(за матеріалами досліджень Шеховської Н.Л. і Фат'янової Н.М.;
модифікований варіант)

ШАНОВНИЙ КОЛЕГО !

Звертаємося до Вас із пропозицією взяти участь у науковому дослідженні процесу формування дидактичної культури викладачів вищих медичних навчальних закладів і відповісти на питання пропонованої анкети.

Ваші відповіді допоможуть у вивченні цієї наукової проблеми та дозволять вирішити ряд питань, пов'язаних з підвищенням ефективності освітнього процесу у вищих навчальних закладах.

Опитування носить анонімний характер, а всі дані після обробки будуть використовуватися тільки в наукових цілях.

ІНСТРУКЦІЯ. У бланку відповідей анкети №1 напишіть назву Вашого навчального закладу. Прочитайте питання та обрані Вами варіанти відповідей обведіть, будь ласка, у бланку відповідей кружком. Будь ласка, не пропускайте питання, заповнюючи бланк відповідей.

1. Вкажіть вашу стать:

а) чоловіча; б) жіноча.

2. Стаж Вашої педагогічної діяльності:

а) до 5 років; б) 5 - 10 років; в) 11 - 15 років;

г) 16 - 20 років; д) 21 - 25 років; е) більше 25 років.

3. Стаж роботи в даній освітній установі:

а) до 5 років; б) 5-10 років; в) 10-15 років;

г) 16 - 20 років; д) 21- 25 років; е) більше 25 років.

4. Ваша базова освіта:

а) вища педагогічна; б) вища медична;

в) університетська.

5. Наявність вченого ступеня:

а) кандидат наук; б) доктор наук; в) не маю.

6. Наявність вченого звання:

а) доцент; б) професор; в) не маю.

7. Кваліфікаційна категорія як лікаря:

а) вища; б) перша; в) друга; г) не маю.

8. Дисципліна, що Ви викладаєте, відноситься до:

а) загальноосвітніх;

б) загально-гуманітарних і соціально-економічних;

в) загально-професійних;

г) спеціальних дисциплін.

9. Як Ви оцінюєте морально-психологічний клімат у Вашій освітній установі?

а) як сприятливий, комфортний;

б) як складний, напружений;

в) як несприятливий, важкий.

10. Чи знаходить визнання Ваша робота в даній освітній установі?

а) так, завжди; б) так, часто; в) іноді; г) майже ніколи.

11. Як часто Ви переживаєте стресові ситуації в професійній діяльності?

а) дуже часто; б) часто; в) іноді; г) рідко.

12. З чим пов'язані стресові ситуації у Вашій роботі?

а) з несприятливим морально-психологічним кліматом у колективі;

б) з низькою заробітною платнею;

в) з незадоволеністю власною педагогічною діяльністю;

г) з неможливістю реалізувати себе в педагогічній діяльності;

д) з недостатньо відповідальним відношенням студентів до навчання.

13. Чи отримували Ви за час роботи в даній освітній установі які-небудь моральні заохочення (грамоти, подяки і т.д.)?

а) так, часто; б) іноді; в) ніколи.

14. Чи отримували Ви за час роботи в даній освітній установі які-небудь матеріальні заохочення (премії, винагороди і т.п.)?

а) часто; б) іноді; в) ніколи.

15. Чи берете Ви участь в науково-дослідній роботі Вашої установи?

а) так, беру участь; б) іноді (епізодично); в) не беру участь.

16. На якому рівні Ви володієте методикою керівництва науковими працями студентів?

а) володію на високому рівні;

б) володію на досить гарному рівні;

в) володію недостатньо;

г) не володію зовсім.

17. Чи берете Ви участь в роботі науково-практичних конференцій і семінарів, що проводяться у Вашій освітній установі?

а) так, постійно; б) іноді; в) не беру участь.

18. Чи вважаєте Ви себе вільним у виборі методів своєї педагогічної діяльності?

а) завжди; б) часто; в) іноді; г) ніколи.

19. Як би Ви оцінили стиль своєї педагогічної діяльності?

а) як демократичний; б) як ліберальний; в) як авторитарний.

20. У Вашій професійній діяльності зі студентами переважає:

а) спілкування на основі захоплення спільною творчою діяльністю;

б) спілкування на основі дружнього розташування;

в) « спілкування-дистанція»;

г) « спілкування-загравання»;

д) « спілкування-залякування».

21. Вибір ефективних засобів навчання Вас:

а) ніколи не викликає труднощів;

б) іноді викликає труднощі;

в) завжди викликає труднощі.

22. Вибір індивідуального підходу до студентів Вас:

а) ніколи не викликає труднощів;

б) іноді викликає труднощі;

в) завжди викликає труднощі.

23. Чи відчуваєте Ви труднощі у визначенні перспективних і поточних цілей і завдань освітнього процесу?

а) ні, ніколи не відчуваю труднощів;

б) іноді відчуваю труднощі;

в) відчуваю великі труднощі.

24. Чи відчуваєте ви труднощі у виборі організаційних форм навчання?

а) ні, не відчуваю;

б) іноді важко підібрати відповідну форму;

в) так, для мене це важко.

25. Оцініть, будь ласка, рівень сформованості Ваших педагогічних умінь (а - високий; б - середній; в - низький):

25.1. уміння конструювати (моделювати) освітній процес.

25.2. уміння організувати педагогічний процес.

25.3. уміння провести лекцію.

25.4. уміння провести практичне заняття.

25.5. уміння провести семінар.

25.6. уміння провести консультування студентів.

25.7. уміння організувати позаурочну діяльність.

25.8. уміння аналізувати результати власної педагогічної діяльності.

26. У Вашій освітній установі:

а) активно використовуються досягнення передового педагогічного досвіду для удосконалювання освітнього процесу;

б) досягнення передового педагогічного досвіду використовуються слабо або майже не використовуються.

27. Як Ви ставитеся до проведення різних педагогічних експериментів на базі Вашої освітньої установи?

а) позитивно; б) нейтрально; в) категорично проти.

28. Чи відчуваєте ви труднощі у використанні інноваційних методів?

а) ні, не відчуваю;

б) іноді відчуваю;

в) відчуваю велику труднощі.

29. У своїй педагогічній діяльності Ви використовуєте нові методики:

а) часто; б) іноді; в) дуже рідко; г) не використовую зовсім.

30. Чи працюєте Ви над новими методиками, вносячи свої корективи і удосконалюючи їх?

а) так; б) іноді; в) ні.

31. У своїй педагогічній діяльності Ви використовуєте:

а) самостійно розроблені (авторські) програми;

б) програми, розроблені предметно-цикловими комісіями або кафедрами;

в) типові робочі програми.

32. В освітньому процесі Ви активно використовуєте:

32.1. нові підручники та методичні посібники:

а) так, постійно; б) іноді; в) ніколи.

32.2. художню та науково-популярну літературу:

а) так, постійно; б) іноді; в) ніколи.

32.3. наукові публікації і матеріали періодичної преси:

а) так, постійно; б) іноді; в) ніколи.

33. Як ви ставитеся до педагогічних інновацій в освітньому процесі у вищому навчальному закладі (а - позитивно; б - невиразно; в - нейтрально):

33.1. нові інформаційні технології навчання;

33.2. використання відеотехніки та відеоматеріалів;

33.3. використання різних варіантів навчальних програм, підручників і методичних посібників;

- 33.4. підвищення гуманітарної спрямованості навчання;
- 33.5. рішення професійних ситуацій (завдань);
- 33.6. використання нових форм контролю і оцінки знань;
- 33.7. диференціація навчання;
- 33.8. індивідуалізація навчання;
- 33.9. модульне навчання;
- 33.10. багаторівнева підготовка фахівців;
34. Рівень своєї професійної (предметної) підготовки Ви оцінюєте як:
- а) дуже високий; б) високий; в) вище за середнє, гарний;
г) середній; д) нижче середнього; е) низький.
35. Рівень своєї методичної підготовки, володіння педагогічними технологіями та приватними методиками Ви оцінюєте як:
- а) високий; б) середній; в) низький.
36. Рівень своєї психологічної підготовки Ви можете оцінити як:
- а) високий; б) середній; в) низький.
37. Чи відчуваєте Ви труднощі у використанні сучасних досягнень педагогіки і психології?
- а) ні, не відчуваю;
б) іноді відчуваю;
в) відчуваю серйозні труднощі.
38. Чи відчуваєте Ви потребу в додаткових знаннях з педагогіки і психології?
- а) дуже відчуваю; б) скоріше відчуваю;
в) важко відповісти; г) скоріше не відчуваю; д) не відчуваю.
39. Яку реакцію викликає у Вас нова науково-педагогічна інформація?
- а) інтерес;
б) практичність, необхідність у роботі;
в) критичне відношення;
г) нове в науково-педагогічній інформації не сприймаю;

д) до нового в сучасній педагогічній науці ставлюся різко негативно.

40. Чи відчуваєте Ви в собі здатність до творчої педагогічної діяльності?

а) так; б) немає; в) нейтрально.

41. Які форми підвищення кваліфікації Ви вважаєте для себе найбільш ефективними:

- а) науково-практичні семінари;
- б) заняття на факультетах і в інститутах підвищення кваліфікації;
- в) стажування у вузах;
- г) семінари з окремих психолого-педагогічних проблем;
- д) самоосвіта;
- е) аспірантура, сумісництво?

42. Чому, як Ви вважаєте, варто більше приділяти увагу в системі підвищення кваліфікації викладачів освітніх установ:

- а) проблемам історії та теорії педагогіки;
- б) проблемам дидактики (теорії навчання);
- в) проблемам психології навчання і виховання;
- г) передовому педагогічному досвіду;
- д) новим педагогічним технологіям;

43. В якій мірі у Вас викликає труднощі:

43.1. гуманізація навчання:

а) викликає сильні труднощі; б) іноді викликає труднощі; в) ніколи не викликає труднощів;

43.2. проведення позанавчальної роботи:

а) викликає сильні труднощі; б) іноді викликає труднощі; в) ніколи не викликає труднощів;

44. Чи вважаєте Ви, що успіх Вашої професійної діяльності залежить від рівня вашої професійної дидактичної культури (культури навчальної діяльності)?

а) так, прямо залежить;

б) залежить не суттєво;

в) ніяк не залежить.

45. Чим Вас цікава робота у ЗВО ? (вказіть кілька варіантів):

а) більше можливостей для творчої самореалізації;

б) вищий інтелектуальний потенціал колективу;

в) доброзичлива, сприятлива морально-психологічна обстановка;

ДОДАТОК Б

АНКЕТА

*для визначення показників сформованості дидактичної культури
викладача вищого медичного закладу освіти*

ІНСТРУКЦІЯ: В анкеті перераховані показники сформованості дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти. Оцініть, будь ласка, наявність цих якостей у себе за 5-бальною шкалою:

«5» - високий рівень розвитку;

«4» - досить високий рівень розвитку;

«3» - середній рівень розвитку;

«2» - низький рівень розвитку

«1» - показник несформований

1. Здатність викладати матеріал ясно, чітко, доступно.
2. Здатність виділяти головне в ході заняття.
3. Здатність стимулювати ініціативу студентів, самостійне мислення, спонукати до дискусії.
4. Культура мови, чіткість дикції, оптимальний темп викладу.
5. Дотримання логіки викладу, обґрунтованість висновків.
6. Жвавість, образність, емоційність мови.
7. Ерудиція, широта кругозору.
8. Пізнавальна активність, творчий інтерес, здатність до самоосвіти.
9. Об'єктивність в оцінці результатів власної дидактичної діяльності.
10. Здатність до продукування варіантів дидактичної діяльності.
11. Здатність відмовитися від стереотипів у власній дидактичній діяльності, перебороти інерцію педагогічного мислення.
12. Здатність до самоаналізу, рефлексії.
13. Дидактична спостережливість.
14. Здатність правильно встановити стиль і тон взаємин зі студентами.

15. Уміння знаходити нове для своєї дидактичної діяльності в наявному досвіді.

16. Уміння визначати доцільність нововведень, урахувати оптимальність умов і ефективність застосування.

17. Уміння методично розробляти нову ідею (описувати зміст, структуру, етапи, технологію).

18. Уміння прогнозувати та передбачати результати.

19. Уміння створювати програму реалізації нововведення.

20. Уміння впроваджувати дидактичне нововведення, реалізовувати сучасні інноваційні технології, методи, прийоми навчання.

21. Уміння імпровізувати в процесі навчання.

22. Уміння аналізувати успішність застосування нововведень.

23. Уміння узагальнювати і систематизувати досвід своєї інноваційної діяльності.

24. Уміння нейтралізувати або компенсувати можливі негативні ефекти та побічні результати нововведення.

ДОДАТОК В

АНКЕТА

**для визначення мотивів творчого зростання
викладачів вищого медичного закладу освіти**

(за матеріалами досліджень Р.Х. Шакурова)

ІНСТРУКЦІЯ: З наведеного нижче списку мотивів творчого зростання виберіть і відзначте в бланку відповідей до анкети ті з них, які мають для Вас найбільшу силу впливу, і поставте напроти них індекс 3; напроти тих, які мають середню силу впливу - індекс 2; слабкі мотиви позначте індексом 1. Кількість Ваших виборів для кожного мотиву не обмежена.

МОТИВИ :

1. Бажання принести більше користі суспільству.
2. Прагнення виростити зі студентів справжніх людей.
3. Звичка працювати сумлінно.
4. Бажання не відстати від життя.
5. Інтерес до творчості, новизни .
6. Бажання вважати себе фахівцем своєї справи.
7. Бажання заслужити визнання та довіру в студентів.
8. Бажання прищепити студентам інтерес до свого предмету.
9. Бажання успішно переборювати труднощі в роботі зі студентами.
10. Потреба в доброзичливій увазі власних успіхів зі сторони адміністрації та колег.
11. Необхідність виконувати вимоги адміністрації.
12. Можливість впровадити у колективі власний педагогічний досвід .
13. Бажання заслужити визнання та довіру з боку колег.
14. Необхідність виконувати вимоги колективу.
15. Бажання бути в числі кращих педагогів.
16. Перспектива подання до нагороди, почесного звання.
17. Матеріальний інтерес.
18. Перспектива отримати подяку адміністрації

ДОДАТОК Г

АНКЕТА

*для визначення якостей дидактичної культури
викладачів вищого медичного закладу освіти*

ІНСТРУКЦІЯ: Виділіть, будь ласка, найбільш важливі якості в структурі дидактичної культури викладача вищого медичного закладу освіти

1. Уміння грамотно сформулювати мету навчальної роботи.
2. Знання свого предмета.
3. Уміння оцінювати якість знань, умінь, навичок.
4. Уміння планувати роботу.
5. Розвиток мислення студентів.
6. Формування інтересу до предмета.
7. Здійснення між предметних зв'язків.
8. Навчання з опорою на знання студентів.
9. Здійснення диференційованого підходу до студентів.
10. Формування навичок навчальної праці.
11. Культура мови.
12. Почуття нового.
13. Педагогічний такт.
14. Вимогливість до себе та інших.
15. Широкий культурний кругозір.
16. Потреба в педагогічній діяльності зі студентами.
17. Грамотна організація робочого та вільного часу.
18. Повага до особистості студента.
19. Дисциплінованість.
20. Любов до студентів.

21. Працьовитість.
22. Дидактичні здібності (здібності навчати).
23. Комунікативні здібності (здібності до спілкування).
24. Здатність, навчаючи студентів, одночасно їх виховувати.
25. Розвиток мотивації навчання.
26. Знання методики викладання.
27. Володіння педагогікою співробітництва.
28. Використання високоефективних дидактичних систем.
29. Зовнішній вигляд викладача.
30. Уміння організувати науково-дослідну роботу студентів.

ДОДАТОК Д

АНКЕТА

для визначення параметрів дидактичної

діяльності викладача

ІНСТРУКЦІЯ: Нижче наведені параметри дидактичної діяльності викладача. Оцініть, будь ласка, їх наявність у себе за 5-бальною шкалою у бланку відповідей:

«5» - високий рівень розвитку, що забезпечує високу ефективність дидактичної діяльності;

«4» - рівень вище за середнє, що дозволяє ефективно здійснювати дидактичну діяльність;

«3» - середній рівень розвитку, що забезпечує в основному необхідний рівень підготовки;

«2» - рівень нижче середнього, що не завжди забезпечує необхідний рівень підготовки;

«1» - даний параметр слабо розвинений або відсутній зовсім.

ПАРАМЕТРИ:

1. Вільне володіння теоретичними знаннями з предмету, вміння сформулювати знання зі своєї навчальної дисципліни системно, повно, з урахуванням диференційованого підходу.

2. Встановлення внутрішньопредметних логічних зв'язків, дотримання принципу наступності та перспективності при вивченні дисципліни на різних етапах навчання, вміння організувати систематичне повторення.

3. Чітке визначення цілей і завдань кожного заняття, вміння передбачати його кінцевий результат.

4. Вибір методів і прийомів роботи зі студентами відповідно до типу, цілей і завдань заняття.

5. Забезпечення практичної спрямованості навчання: знання носять усвідомлений характер, студенти вчаться застосовувати їх для рішення практичних завдань, навчаються навичкам самоконтролю.

6. Вибір методів і прийомів навчання сприяє розвитку студентів, вихованню відповідальності, самостійності, формуванню загальнонавчальних і спеціальних умінь і навичок.

7. Підбір дидактичного матеріалу, що відповідає дидактичним і практичним завданням заняття.

8. Володіння різними формами контролю, моніторинг формування навичок на занятті, у процесі вивчення теми та всієї дисципліни в цілому.

9. Визначення характеру помилок, уміння кваліфікувати їх, виявляти причини їх появи, коректувати тематичне планування, навчальну програму та ліквідувати прогалини в знаннях.

10. Своєчасне і якісне здійснення контролю за аудиторною та домашньою роботою студентів.

ДОДАТОК Ж

АНКЕТА

для визначення рівня сформованості якостей
особистості педагога у викладачів вищих медичних закладів
(за матеріалами досліджень К.М. Левітана)

ІНСТРУКЦІЯ: Оцініть, будь ласка, за п'ятибальною шкалою (поставте + у відповідній графі) рівень сформованості якостей особистості викладача у себе. Цифра «5» означає вищий прояв якості, а цифра «1» відповідає о її повній відсутності.

Опитування носить анонімний характер, а всі дані після обробки будуть використані лише в узагальненому вигляді.

ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ	1	2	3	4	5
1. Чуйність					
2. Справедливість					
3. Вибагливість до інших					
4. Урівноваженість					
5. Відповідальність					
6. Терпіння					
7. Доброзичливість					
8. Ініціативність					
9. Творчість					
10. Самоконтроль					
11. Товариськість					
12. Вибагливість до себе					
13. Почуття власної гідності					
14. Працелюбність					
15. Емоційність					
17. Цілеспрямованість					
18. Відчуття такту					
19. Відчуття гумору					
20. Оптимізм					
21. Щирість					

ЗАГАЛЬНА СУМА БАЛІВ _____

ДОДАТОК 3

Процес формування дидактичної культури викладача вищого
медичного закладу

ДОДАТОК І

Очікувані результати формування і розвитку дидактичної культури
викладача вищого медичного навчального закладу

Компоненти ДК	Етапи			
	Актуалізуючий	Технологічний	Конструктивно- креативний	Конструктивно- оптимізуючий
Мотиваційно- ціннісний	Формування ціннісного відношення до дидактичної діяльності; розширення інформаційної основи дидактичної діяльності; інтенсифікація дидактичної системи за рахунок залучення дидактично цінних особистісних ресурсів; трансформація дидактичного досвіду в дидактичну систему.	Підвищення рівня ціннісного відношення до дидактичної діяльності за рахунок розвитку дидактично- ціннісних якостей і відношень	Усвідомлення цілей особистісно- орієнтованого навчання як цінності дидактичного процесу у вищому медичному закладі	Ціннісне самоусвідомлення особистості викладача в ДК, яке виражається в сформованій системі дидактичних цінностей
Інноваційно- технологічний	Розширення інформативної основи дидактичної діяльності; інтенсифікація дидактичної системи за рахунок дидактично цінних особистісних ресурсів; трансформація дидактичного досвіду в дидактичну	Підвищення інноваційної і технологічної готовності до здійснення дидактичної діяльності в умовах вищого медичного закладу	Зростання інноваційної і технологічної готовності на основі розвитку діагностично- гностичних вмінь; розвиток організаційно- комунікативних якостей особистості	Зростання інноваційної і технологічної готовності викладача до здійснення інноваційно- дидактичного процесу; підвищення сформованості корекційно- регулюючих вмінь у системі дидактичних задач

	систему.			
Особистісно-творчий (креативний)	Особистісне самоусвідомлення викладача в інноваційних формах дидактичного процесу вищого медичного закладу	Зростання рівня творчої самореалізації викладача; формування мотивації до професійно-особистісного вдосконалення	Зростання креативності та ціннісного відношення до інноваційно-дидактичної діяльності; підвищення ступеню творчої самореалізації викладача в дидактичній діяльності за рахунок розвитку готовності до творчої взаємодії зі студентами і зростання його продуктивності	Висока ступінь творчої самореалізації особистості викладача; рефлексивно-особистісний розвиток викладача в ДК, який визначає процес оптимізації трьох її компонентів

ДОДАТОК К

Розподіл викладачів Харківського національного медичного університету
за рівнями розвитку дидактичної культури

Рівні дидактичної культури	Константувальний експеримент		Формувальний експеримент	
	Дані СО, %	Дані ЕО, %	Дані СО, %	Дані ЕО, %
1. Адаптивний	19,8	24,1	15,7	13,9
2. Репродуктивний	39,4	31,5	32,4	30,9
3. Евристичний	32,6	36,5	41,7	45,4
4. Креативний	8,2	7,9	10,2	10,1

Умовні позначення: СО – самооцінка, ЕО – експертна оцінка

ДОДАТОК Л

Динаміка формування показників дидактичної культури викладачів
Харківського національного медичного університету

Показники ДК	Значення показників ДК								
	Початок експерименту			Закінчення експерименту			Приріст		
	К _{СО}	К _{ЕО}	Різниця	К _{СО}	К _{ЕО}	Різниця	К _{СО}	К _{ЕО}	Різниця
1. Дидактичні цінності - цілі	3,39	3,37	0,02	3,45	3,40	0,05	0,06	0,03	0,03
2. Дидактичні цінності - знання	3,45	3,42	0,03	3,62	3,57	0,05	0,17	0,02	0,15
3. Дидактичні цінності - якості	3,34	3,20	0,14	3,52	3,36	0,16	0,18	0,02	0,16
4. Дидактичні цінності - відношення	3,41	3,20	0,21	3,56	3,52	0,40	0,15	0,11	0,04
5. Ціннісне відношення до дидактичної діяльності	3,28	3,26	0,02	3,40	3,34	0,10	0,17	0,14	0,03
6. Технологічна готовність	3,17	3,15	0,02	3,40	3,34	0,08	0,23	0,19	0,04
7. Інноваційна готовність	3,01	2,90	0,11	3,17	3,02	0,15	0,16	0,12	0,04
8. Інноваційна спрямованість навчальної діяльності	3,10	2,90	0,20	3,60	3,20	0,40	0,50	0,30	0,20
9. Ступінь розвитку педагогічного мислення	3,41	3,10	0,31	3,72	3,40	0,32	0,31	0,30	0,10
10. Прагнення до професійного самовдосконалення	3,30	3,10	0,20	3,90	3,50	0,40	0,60	0,40	0,20
Середні значення ДК	3,28	3,16	0,12	3,53	3,36	0,17	0,25	0,16	0,09

Умовні позначення: К_{СО} – коефіцієнт самооцінки; К_{ЕО} – коефіцієнт експертної оцінки.